

РАЙХАН АЛДАБЕРГЕНОВА

ЖҮРЕКТІҢ СӨНБЕС
ЖАРЫҒЫ
(ӘНГІМЕЛЕР ЖИНАҒЫ)
НЕУГАСИМЫЙ СВЕТ
СЕРДЦА
(СБОРНИК РАССКАЗОВ)

АТЫРАУ-2021

ҚАЗАҚСТАН САЙРА
ЖОБАСЫНЫҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ
ҚІТАПХАНАСЫНАН

РАЙХАН АЛДАБЕРГЕНОВА
ЖҮРЕКТІҢ СӨНБЕС ЖАРЫҒЫ
(ӘҢГІМЕЛЕР ЖИНАҒЫ)

Академик Зейнолла Қабдолов
Атындағы қор

Фонд имени академика
Зейноллы Кабдолова

РАЙХАН АЛДАБЕРГЕНОВА
НЕУГАСИМЫЙ СВЕТ СЕРДЦА
(СБОРНИК РАССКАЗОВ)

ҚАЗАҚСТАН САЙРА
ЖОБАСЫНЫҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ
ҚІТАПХАНАСЫНАН

АТЫРАУ-2021

АННОТАЦИЯ

Бұл кітап екі тілдегі әңгімелер жинағын қамтиды. Ол сондай-ақ тілтану, лингвистика, этика, қосымша оқу құралы болып табылады. Екі тілде құрастырылған бұл кітап оқырмандардың қазақ және орыс тілдерін салыстырмалы түрде үйренуіне көмектеседі.

Сонымен бірге кітаптың жастар тәрбиесінде маңызы жоғары: патриоттық-отансүйгіштік рухты оятуға, олардың бойында қайсар мінезді қалыптастыруға, әділеттілікке және демократиялық көзқарастардың дамуына қызмет етеді.

Кітап үлгісі электрондық оқулықтарды пайдаланушылар арасында бүкіл әлемде кеңінен таралған iPad және Android тұғырнамаларымен біріктірілген, яғни олар электрондық әдебиеттің барлық дерлік ридерлер типін тұтынушыларға қолжетімді етуге мүмкіндік жасайды. Аталған кітап тізбектеу арқылы жалпы қолжетімді әдеби серверлерде, танымал ақпараттық және әлеуметтік желілерде таратылады.

Оқулықты жүктеп алу тегін.

Аталған кітап Академик З.Қабдолов атындағы қордың «Қ@3@ҚШ@ С@ЙР@-2021» жобасы бойынша «Теңізшевройл» ЖШС-нің қаржылай демеушілігі негізінде шығарылған. Ол қазақ тілін үйренуге ынталы көпшілік оқырманға арналған.

Редакциялық коллегия: М.М. Әуезов, Б. Қарашин. Бас редактор және корректор – Б.Қарашин. Суретші: Мария Кель. Беттеу, дизайн - Аждар Жұлдыз.

Данная книга представляет собой сборник рассказов на 2-х языках. Она также является дополнительным учебным пособием по языкознанию, лингвистике, этике. Двухязычная книга составлена таким образом, чтобы читатели могли сравнительным способом изучать одновременно и казахский, и русский языки.

Она также несёт огромный воспитательный заряд для молодёжи, её формирования и развития в духе героизма и патриотизма, демократизма и интернационализма.

Формат книги совмещается с наиболее распространенными среди пользователей электронных книг во всём мире платформами iPad и Android, что делает ее доступной пользователям практически всех типов ридеров электронной литературы. Книга распространяется посредством выкладки на общедоступных литературных серверах, в популярных информационных и социальных сетях.

Скачивание бесплатное.

Книга издана на спонсорские средства ТОО ТШО по проекту фонда имени академика Зейноллы Кабдолова «Қ@3@ҚШ@ С@ЙР@-2021». Она предназначена для широкого круга читателей, изучающих казахский язык.

Редакционная коллегия: М.М. Ауэзов, Б. Карашин. Главный редактор и корректор – Б. Карашин. Художник и дизайнер: Мария Кель. Верстка: Аждар Улдуз.

АВТОРДЫҢ АЛҒАШҚЫ СӨЗІ

Кітап қазақ және орыс тілдеріндегі параллель екі мәтіннен тұрады.

Мен сіздерге қазақ немесе орыс тілін қостілділік қағидатына негізделген әдіспен жетілдіруді ұсынамын. Бұл екі бағытта да тиімді және осы екі тілдің кез келгенінде өте жақсы сөйлеуге көмектесіп қана қоймай, сөздік қорыңды жылдам көбейтуге әсер етеді

Мәтінді түпнұсқадан оқу, оларды тәптіштеп салғастыруға тең келетін ештеңе жоқ, тіпті сол тілдік ортаға түссең де оған жетпейді.

Бұл әңгімелерде төл сөз де, диалогтар да, әртүрлі идиомалар да, мәнерлі көркем тіл де бар.

Қостілді әңгімелер қазақ және орыс тілдерінің тілдік мәдениетін құрайтын түрлі сөздер мен сөз тіркестерін қолданудың ерекшелігі мен қыр-сырын қиналмастан меңгеруге көмектеседі.

Тек тіл үйренуге талабыңыз бен ынтаңыз болса және біраз төзімділік танытсаңыз болғаны

ПРЕДИСЛОВИЕ АВТОРА

Книга состоит из двух параллельных текстов на казахском и русском языках.

Я предлагаю читателям усовершенствовать или казахский, или русский язык методом, основанным на принципе двуязычия, который в данном случае хорошо работает в обоих направлениях и позволит не только лучше заговорить на любом из этих двух языков, но и быстро нарастить свой лексический запас.

Чтение текстов в оригинале, их детальное сопоставление не сравнятся ни с чем, даже с погружением в языковую среду.

В этих рассказах есть и прямая речь, и диалоги, и различные идиомы, и витиеватые обороты речи.

Рассказы-билингвы позволяют, не сильно напрягаясь, постичь тонкости и особенности употребления различных слов и выражений, которые составляют языковую культуру казахского и русского народов.

Требуется только старание, небольшая усидчивость и желание выучить язык.

Қызғалдақ әпке

- Зере, үйдесің бе? – Гүлжанның сыңғырлаған дауысы жым-жырт бөлмені қақ жарғандай болып естілді. Ұзын бойлы, сүйкімді, өзі көрші және де аталас ағайынның қызы еді.

Жаудыраған, әрдайым күліп тұратын қарақат көздері бүгін бір ерекше қуанышқа толы, тістері ақ маржандай жарқырайды.

- Сен әлі ұйықтап жатырсың ба? Бұл не деген масқара? Далаға қарашы – қандай тамаша күн! Дүниедегі бар қызықтан айрылып қаласың ғой мына түріңмен. Тұр тезірек...

Кызгалдақ апке

- Зере, ты дома? - десятиклассница Гульжан, статная, высокая соседская девчонка и дальняя родственница заглянула в дверь.

В ее вечно смеющихся глазах прыгают веселые чертики, в жизнерадостной улыбке обнажается ровный ряд белых зубов,

- Ты что, соня, проспийшь все на свете. Вставай скорее, такой сегодня замечательный день!

Зере күрсініп, төсектен лажсыздан көтеріліп, екі жұдырығымен көзін уқалады. Ұйқылы-ойяу бір көңілсіз қарлыққан дауыспен қырылдап:

- Тамаша күн болса қайтейін? Ұйқым келіп тұр, - деді де қайтадан жастығына құлай кетті.

- Дереу тұрсаң, мен саған бір кереметті көрсетемін. Жуынып, ертеңгі асыңды іш. Бір жерге барамыз.

Зере жатқан бетінше керіліп, төсекке бір аунады.

- Мең-зең түрімен ернін бұлтитып, еркелеп, - тұрғым келмейді, - деп тағы аунап түсті.

- Солай ма? Сендей жалқау қызға осыншама ғажап күні сұлап жатуды көрсетейін. Тұр дедім, – деп, шыдамы таусылған Гүлжан кішкентай Зеренің қабырғаларын сипап, қытықтап жіберді.

Зере бажылдап, аяқ-қолын жыбыршытып, тіпті еденге сырғып түсті. Ұйқылы көзі шайдай ашылып кетті. Гүлжан қызалақты қағып алды да жоғары бір-екі рет лақтырып, артынша бауырына қысып:

- Жаным, аш көзіңді. Бәрібір ұйқы бермеймін, - деп күліп жіберді.

Үлкен бөлмеде Зеренің анасы асыға дастарқан жайып жатыр. Қасында темір жайпак табақтың үстінде самауырын шулап тұр.

- Әй, Гүлжан-ай, титтей қызды не қыласың? Әлде құрбы-құрдастарың жоқ па? Екі-үш жылдан соң сен де осындай баланы тауып алатын жағдайға жетесің. Зеремен не туралы сөйлесесің, айтшы? – деп басын шайқап, қолын сілтеді, - Өзің білерсің. Алдын ала тамақтанып алыңдар.

Зере неохотно, со вздохом поднялась с постели, потерла кулачками глаза и спросонья пробурчала:

- Подумаешь день, спать хочу...

- Если встанешь, я тебе такое покажу. Умывайся, быстро завтракай, твоя мама разрешила нам погулять вместе.

Зере потянулась, зевнула, затем опять упала на постель.

- Не хочу вставать, - капризно заявила она, но тут Гульжан подскочила и стала ее щекотать:

- Ах так? Я покажу тебе, лентяйка, как валяться в такой чудесный день. Ну-ка, подъем!

Зере с визгом принялась брыкаться руками и ногами, а затем и вовсе скатилась с кровати на пол. Сон, как рукой сняло. Гульжан, подхватив ее под мышки, подкинула вверх несколько раз, затем, прижав девочку к груди, сказала:

- Ты, мое солнце, ну-ка, продирай свои глазки. Все равно я тебе спать не дам.

В большой комнате мама Зере второпях накрывала на стол. Рядом, на железном подносе шумел самов-

Ай, Гульжан, далась же тебе эта маленькая девчонка? Что, подруг у тебя что ли нет? Еще год-два и тебе самой уже можно будет родить такую дочку. О чем ты с Зере можешь говорить? Ладно уж, это твое дело, только поешьте перед тем, как уйти. ар.

- Жо-жоқ, рақмет, тоқпын. Зере ішсін, мен тек бір кесе шай ұрттайын.

Қуаттанып алып, екеуі соқпақ жолмен ауылдың шетіне қарай тіке тартты.

Күннің ойнақы сәулесінің көзді шағылыстыратын жарығының әлі де шыжыған ыстық қызуға толып үлгермеген ерекше жылуында, желдің бір қоздырма лебінде көктемнің демі сезіледі. Жүректі қобалжытып, кеудеде секіруге соншама мажбүр етуіне қарағанда, міне қазір қарғып сыртына шығып кететін сияқты.

Ағаштардың көкті жарған бірінші жабысқақ жапырақтары көрінді. Жолдың екі сұрғылт жағасының әрбір жерінен жас шөптің көк сабағы үймелеп сығалап шығыпты. Биікте бозторғайдың шырылдаған дауысы естіледі. Ауаның иісінің өзі адамның басын айналдырып, терең дем тартқызады.

- Қайда барамыз? – Наразыланып Зере әпкесіне қарады.
- Жаным-ау, мен саған бір ғажап нәрсені көрсеткім келеді, жүгірейікші!
- Кеттік!

Екеуі қол ұстасып алға зымырап жөнелді. Біраздан соң ерке қыз Зеренің қабағы қайтадан түйіле бастады. Гулжанның артынан алқынып, әрең үлгеріп келе жатыр.

- Әпке, бір жерге кешігіп барамыз ба? – деп сұрады.

- Бұрқылдама, мен саған қазір бір сиқырлы нәрсені көрсетемін.

- Ол кәдімгі ертегідегі сиқырдай ма? – деп қуанышы қойнына сыймай Зере шыр ете қалды.

- Әрине, әйтпесе біз осылай өкпеміз өшкенше жүгірер ме едік?

- Спасибо, я сыта, пусть она покушает, а я чаю с вами попью.

После завтрака, крепко стиснув ладошку Зере, Гульжан торопливо потянула ее по проселочной дороге на окраину аула.

Весна вступала в свои права. Стояли по-настоящему теплые и ясные дни. Солнце, ослепительное, игривое, не успевшее еще набраться летнего жара, будоражило сердце, заставляя его прыгать в груди так, что казалось оно вот-вот и выскочит наружу.

На деревьях проклюнулись клейкие зеленые листочки. По обочинам бурой проселочной дороги кое-где взошла молодая травка. В небе, на невидимой высоте запели первые жаворонки. В воздухе пахло чем-то новым, пьянящим, отчего хотелось дышать полной грудью.

- Куда мы идем? – спросила Зере.
- Ой, маленькая, я тебе такое покажу! Давай, побежим?
- Давай.

Крепко взявшись за руки, они побежали вперед. Зере с трудом поспевала за Гульжан:

- Гульжан әпке*, мы что ли опаздываем? – капризно нахмурила брови щестилетняя Зере.

- Не бурчи, я тебе покажу настоящее волшебство.

- Настоящее-пренастоящее? – просияла вдруг малышка.

- Ну конечно же. Разве иначе мы стали бы с тобою бежать?

Әбден ентiккен Гулжан мен Зере ауылдың ең шеткi үйлерiн артта қалдырып, ашық жерге шыға бергенде, көкжиекке дейiн қып-қызыл қызғалдақтан кiлем жамылған кең байтақ дала көрiндi.

- Ой, шiркiн, кандай тамаша! – деп Зере демiн ұстап қалды.

- Расында, не деген ғажап! Сен болсаң келгiң келмеп едi. Көрдiң бе? Нағыз табиғаттың құпиясы осы емес пе? Бұндай сиқыр ертегiде де жоқ. Жүр, жақыннан гүлдердi жақсылап көрейiк.

Абайлап, жiп-жiңiшке сабағы желмен теңселiп тұрған қызғалдақтарды басып кетпеуге тырысып, екеуi желбiреген жалындай гүлдiң толқынына енiп кеттi.

- Әпке, бiраз гүл терейiкшi, - деп Зере алға ұмтылды, бiрақ Гүлжан басын шайқады:

- Болмайды, жаным.

- Неге? – Зеренiң ауызы бұртия кеттi.

- Сен сияқты кiшкене кезiмде апамнан бiр хикаяны естiгенiм бар: баяғы заманда осы кең дала үшiн бiздiң батырлар жаумен талай шайқасқан. Батырлардың қаны тамған жерде көктем сайын гүл шығады, әр қызғалдақта қайтыс болған ердiң жаны қоныс тапқан.

Туған жерiмiз оларды есте солай сақтайды, түсiндiң бе? Өздерi батыл жүрек, қуатты, мейiрiмдi және жарқын жандар болған. Тура осы гүлдей...

- Сонда, олар сенiң Батырқаның сияқты болғаны ма?

Запыхавшиеся Зере с Гульжан, миновав окраинные дома, оказались в открытой степи. Перед ними, куда ни глянь, расстилалась безбрежная даль, укрытая ковром красных тюльпанов.

- Ух ты, – выдохнула Зере, - как красиво!

- Вот видишь, а ты не хотела идти. Разве это не волшебство? Пойдем, поближе рассмотрим цветы.

Они вошли в поле тюльпанов, осторожно ступая, чтобы не раздавить ярко-красные лепестки, раскачивающиеся на тонких неверных ножках при каждом порыве легкого весеннего ветерка.

- Давай нарвём домой букет? – предложила Зере.

- Нельзя, - покачала головой Гульжан. –

- Почему? - Зере надулась.

- Знаешь, что мне моя бабушка про них рассказывала, когда я была такой же маленькой, как ты? Давным-давно на этом поле наши батыры сражались с врагом. И там, где капнула их кровь, весной прорастают тюльпаны. Значит, в каждом цветке живет душа погибшего героя.

Так земля хранит память о них. Они были отважными и сильными, а душа у них была такой же светлой и благородной, как эти цветы.

- Они были похожи на твоего Батырхана?

- Мүмкін... - Гүлжан ойшаң түрде алысқа қарап қалды. Самал жел албыраған бетін әдемілеп көмкерген, ешқашанда бұрымына қосылмайтын бұйра шашымен ойнақтап тұр.

Сүйгенін әскерден куткеніне бір жылдай уақыт өтті. Атап айтқанда, тоғыз ай, он бір күн болды. Қазір Батырқан алыстағы Молдавияда. Гүлжанға жиі-жиі хат жазады. Әңгімесі сол, баяғы әскери қызмет туралы. Оның бәрінен де аса қорқатыны, Гүлжан күтуден шаршап, ауылдағы басқа қыздар құсап, тұрмысқа шығып кетпесе екен деген ой.

Болжамсыздық деп осыны айт. Гүлжан күрсініп, басын шайқайды. Оған бұ дүниеде Батырқаннан басқа ешкімнің керегі жоқ екенін неге түсінбейді? Соңғы кезде ол әуелі клубтағы киномен би кештеріне жиналатын құрдастарының арасына баруды да қойды. Жігіттердің әзілдесуі мен қыздардың ұшқалақ көз қарасы жанына қатты бататын болды. Сөздеріне қарағанда, кейбіреулері мектептен кейін қалаға оқуға аттанайын деп жатқан сияқты, басқаларының үйленетін әлде тұрмысқа шығатын ойы бар. Әлдекім туған ауылда жұмыс істемекші.

Бірақ Гүлжанға олардың әңгімелері тіпті қызық емес. Ол күн сайын өзінің Батырқанын күтуде. Екеуі облыс орталығына, Жамбыл қаласына бірге оқуға барамыз деп уәделескен.

Гүлжан педагогикалық институтты, ал Батырқан гидромелиоративтік және құрылыс оқу орнын таңдаған.

- Может быть... - Гульжан задумчиво смотрела вдаль и ветерок играл кудрявыми завитками, которые никак не хотели вплестаться в косу и кружевом обрамляли высокий, чистый лоб и раздумывавшиеся от бега упругие щеки с озорными ямочками.

Вот уже год, как ждет она своего жениха из армии. Если быть точней, то девять месяцев и одиннадцать дней. Батырхан сейчас находится в далекой Молдавии, часто пишет ей, рассказывает о том, как идет служба, но больше всего боится того, что Гульжан может не дожждаться его и выскочить после школы замуж, как это делает большинство девчонок в ауле.

Глупый, разве он не знает, что никто ей не нужен в целом свете, кроме него? Она даже перестала ходить в клуб на вечерние сеансы и танцы, где собирались ее сверстники. В последнее время Гульжан стали тяготить заигрывания парней, кокетливые взгляды и перешептывания девчонок. Кто-то собирается после школы ехать в город учиться, кто-то женится или выходит замуж, а кто-то остается работать в родном ауле.

Но Гульжан все эти разговоры неинтересны. Она ждет своего Батырхана, чтобы, как они и договорились, вместе уехать на учебу в областной центр, в Джамбул.

Гульжан решила поступать в педагогический, а Батырхан - в гидромелиоративно-строительный институт.

- Гүлжан әпке, қарашы, қандай әдемі! – Біресе көк, біресе қоңыр шынының сынығын көз алдына апарып гүлдерге тесіліп қараған Зеренің сыңғырлаған дауысы ойын қапыда үзіп жіберді. Қалтасынан қолын суырып алды да, кішкене алақанын жайып, түрлі-түсті ұсақ шыныны көрсетті. Қасына тізелеп отыра қалып, Гүлжан күрсіне, сары шыныны көзіне апарып, айналаға қарады.

- Расында, әдемі екен ... Ал, енді көрейік, кім анау жерге дейін озып барады екен. Бірақ абайла, гүлді басушы болма,– деп, жауабын күтпей, Зеренің қолын іліп алып, алға ұмтылды.

Екеуі көктемгі балауса шөптің үстімен, қалың қызғалдақтар өскен жерді байқап айналып өтіп, зымырап келе жатыр. Артта қала бастаған Зерені көтеріп алып, алыстағы көкжиектегі қар жамылған тау тізбегіне қарай бар пәрменімен жүгіріп берді. Бетіне соққан жылы самалдың лебін жұтып, Зере Гүлжанды тас қылып құшақтап алған. Дәл осылай Гүлжан да бір кезде, осы жерде желмен жарыса жүгірген Батырқанның қолында отырып, иығынан құшақтап еді.

- Осы гүлдерді, кең даланы, анау тұрған тауларды саған сыйладым, - деп оның құлағына әндеп сыбырлағаны, ал өзінің бетін күнге тосып, екі қолын екі жаққа жайып :

- Сыйыңды қабылдады-ы-ым! Енді мына гүлдер, күннің нұры және таулар менікі-і-і! – деп, дауысының дірілдегенін баса алмай, айқай салғаны әлі де есінде.

Бір кезде екеуі сұр тышқанның ұясына сүрінді де, ду күліп, жұпар иісті жас шөптің үстіне құлады. Кенеттен қалыптасқан жым-жырт тыныштықта ауыр демін басып, қыздың көзіне біраз тікелей қарап, ойнақтаған тентек ұшқынмен қатар қапыда пайда болған абыржуды байқап қалды. Қысылғанын жігітінен жасыра алмай, екі көзі еріксіз төмен қарады.

- Гульжан апке*, смотри, как здорово! – прервала ее мысли Зере, с прищуром разглядывая цветы сквозь то зеленое, то коричневое стеклышко, целую россыпь которых она вынула из кармана платья и держала на растопыренной ладошке. Присев рядом, Гульжан взяла желтое стеклышко и со вздохом приложила его к глазам.

- Да, очень красиво, - согласилась она, - давай, побегим через поле. Только, чур, цветы не топтать.

Взявшись за руки, они побежали по весенней травке, старательно обходя густо поросшие тюльпанами участки. Маленькая Зере заметно отставала, тогда Гульжан взяла ее на руки и понеслась, что есть духу вперед, навстречу ветру, бескрайнему горизонту и далекой гряде гор, чьи вершины были укрыты снежными шапками. Теплый ветер оведал им лица, Зере с визгом вдыхала бодрящий весенний воздух и крепче обнимала Гульжан за плечи. Точно также, как обнимала сама Гульжан Батырхана, когда он бежал с ней на руках по этому же самому полю.

- Я дарю тебе эти цветы, эту степь, эти горы! – пропел он ей на ухо, а Гульжан, раскинув в стороны руки, крикнула:

- Я принимаю твой подарок! Теперь эти цветы, солнце и горы – мои-и-и!

А потом он споткнулся, кажется, об сусличью нору, и они с хохотом упали на землю. Во внезапно наступившей тишине, тяжело дыша, долго смотрел ей прямо в глаза, в которых, как всегда, плясали чертики попеременно со внезапным смущением, которое скрыть она была уже не в силах, отчего взгляд ее против воли опускался вниз.

Соңыра әлсін ғана ерінге ерін төніп, бірінші рет нәзік махаббаттың толқынына екеуі де бар-баршасымен батып кетті

Гүлжанның тұла бойын сол сәтке дейін беймәлім тітіркену билеп алғаны. Артынша қолы, аяғы, көзі, жүрегі әлсізденгенде, бар болған дүниесін көктемде еріп, өз бетімен жайылып төгілген судай сезінді.

Күннің нұрының жұмсақ жылуы, шексіз бақыт... ал көзді ашып қол созса, қасында желмен тербеліп тұрған жалындаған қызғалдақтар...

- Жібер мені! Өз аяғыммен жүргім келеді, - деп еркелеген Зере құшағынан сытылып, жерге томп етіп секіріп тусті.

Гүлжан тізесін бугіп қасына отыра қалды. Төменде, шөптің арасында да қызып жатқан өмір. Ауаны ары-бері кезіп жүрген ара, инеліктер. Шөптің түбінде іскерше шапқылап әбігер болған құмырсқа, түрлі қоңыз, өрмекші. Бәрі де осы көзге көрінбейтін әлемде асығып, уақытпен арпалысуда. Себебі ертеңгі күні-ақ, бір көз жұмғанша, осы шөл далаға тең шолақ гүлдеу кезеңі аяқталады.

Жақын арада күн қатал қапырық күшін жинап мына жалт еткен көркем даланы қуартып жібереді де, гүлденіп тұрған бақты сұрғылт топыраққа айналдырады...

Шөптің сабағымен өрмелеп келе жатқан кішкене ғана қан қызы деген қызыл қоңызды ұстап алып, Гүлжан Зеренің саусағына жібере салды. Ол деген шапшаң алақаннан білекке, одан шынтаққа дейін өрмелеп шықты да, бір кезде қимылсыз тұра қалды. Оны аңдыған Зере бірден:

А затем их губы сомкнулись в первом, нежном и пьянящем поцелуе...

По телу Гульжан пробежала неизвестная ей доселе дрожь, следом руки, ноги, глаза, сердце, все ее существо стало вдруг ватным и ей казалось, что она непроизвольно растекается по зеленой, благоухающей травке, словно весенняя талая вода.

Солнце заливало их ласковым теплом и безбрежным ощущением счастья, а рядом колыхались соцветия тюльпанов - кызгалдак...

- Отпусти меня, - загапризначала Зере, вырываясь из ее объятий, - я хочу сама идти.

Гульжан опустила ее на землю и присела на траву. Здесь, внизу также кипела жизнь. В воздухе носились шмели, стрекозы, в траве деловито сновали туда-сюда муравьи и всевозможные жучки. Все в этом мире, невидимом сверху глазу, спешило завершить свои неотложные дела за время короткого и неистового цветения, свойственного этому пустынному краю.

Совсем скоро солнце, набрав беспощадную знойную силу, спалит мимолетную красоту и заменой буйству красок, и скоротечному торжеству жизни станет бурая земля с ее скудным покровом.

Сняв с былинки божью коровку, Гульжан положила ее на руку Зере. Та бойко поползла по тыльной стороне ладони к запястью, а оттуда поднялась до сгиба локтя и вдруг, замерла.

Қан қызы-ау, қан қызы,
Өттің ауаны сызып.
Маған берік дос болсаң,
Таза шындықты айтсаң.
Ақ ордада жүресің,
Онда көйлек тігесің.
Менде бірге барайын,
Сол көйлекті алайын,

- деп асығып тақпақты тақылдатып айта салды да саусағының ұшымен қоңызды итеріңкіреп жіберді. Қоңыз болса қанатын жайып ұшты да кетті ...

- Міне, көрдің бе қашқанын, - деп Зере өкініп қалды, - оған тағы да тақпақ айтып берейін десем. Мен оның талайын білемін. Ал сен ше, білесің бе?

- Білмегенде.

- Айтып берші.

- Мысалы, қарғалар егінді шұқып тастамасын десең, оларға былай деу керек:

Әй, қарғалар қаптаған,
Күнге әбден қақталған.
Ұрлық жасайын десеңдер,
Бақшамызға тиіссеңдер,
Қарауыл бар қорғайтын,
Тымаққа басын орайтын.
Ағаш қолын сілтейді,
-Бұл арадан кет - дейді!

- Енді мен айтайыншы, - деп тыпыршып Зере жалғастырды:

Ала бояу сауысқан,
Білем сені, адасқан.
Өсегінді сапырма,
Басымызды қатырма.
Салдырлауды қой дедім,
Ауылыңа қайт дедім.
Онда жерді қазасың,
Қазынаны табасың.

- Не деген тамаша! – Деп Гүлжан қайран қалды да, – ал, енді мені тыңдап көр. Күзде, қаздар жылы жаққа ұшқанда, олармен былай қоштасу керек:

Красный жук, а красный жук,
Говорят, ты дочка хана*?
Если ты мне верный друг,
Говори, но без обмана,
Где на небе Ак Орда*?
Там ты шьешь себе наряды.
Я хочу с тобой туда,
Будут где двоим нам рады,-

Скороговоркой выпалила Зере и подтолкнула ее пальчиком. Божья коровка вдруг выпустила крылышки и взмыла вверх.

- Ну вот, улетела, - надув губы, с сожалением сказала Зере, - а я хотела ей еще стишок рассказать. Я много их знаю. А ты знаешь какие-нибудь стихи?

- Знаю.

- Расскажи.

- Вот, например, что нужно сказать воронам, чтобы они урожай не поклевали:

Эй, вороны черные,
Улетайте подобру.
Воры беспризорные,
Не кружите поутру.
Берегитесь, урожай
Охраняет пугало,
Что макушку в малахай*
Старенький закутало.

- Теперь я, я, - нетерпеливо перебила Зере и продолжила:

Эй, сороки-белобоки,
Что вы тут стрекочете?
Надоели ваши склоки,
Голову морочите.
Улетайте поскорей
Вы в аул забытый.
Там на родине своей
Ждет вас клад зарытый.

- Ух ты! – восхитилась Гульжан, - А теперь послушай, как прощаются с гусями, когда они улетают осенью в теплые края:

Қаздар, қаздар, ақ қаздар,
Кетсең, жүрегім сыздар.
Жылы жақты қайтесің?
Бізді тастап кетесің.
Көктем бір күні келер,
Күтумен күндер өтер.
Бәріне де бағынып,
Сендерді өте сағынып,
Тыным таппай күтемін,
Кездесерміз, сенемін...

Гуси, гуси, ваш полет
Сердце грустью всколыхнет.
Обещайте вновь вернуться,
Крылья в небе пусть взметнутся.
Ждать вас не устану я.
Что вам теплые края?
Здесь родной ваш, гуси, дом.
Пусть покроется он льдом,
Но придет опять весна,
Звонкий бег в степи ручья
Позовет обратно вас.
Как раздастся в небе глас,
Будем радоваться мы,
Празднуя конец зимы!

Гүлжан шалқасынан жатып, жіңішке шөптің сабағын шайнаумен, бірде бір бұлтсыз ашық аспаннан көзін алмай, іштен: «Тыным таппай күтемін, кездесерміз, сенемін...» - деп қайтадан Батырқан туралы ойға шомып кетті. Зере Гүлжанның иығына сүйеніп, жайғасып алды да:

- Сенің кім туралы ойлап жатқаныңды табайын ба?

- Тауып көр.

- Өзіңнің Батырқаның туралы ойлап жатырсың. Таптым ба?

- Дәлме-дәл. Қалай сен оны біліп қойдың, ә?

- Көзіңнен-ақ көрініп тұр ғой. Қайғыланбай-ақ қойшы. Келеді қайтып бір күні сенің Батырқаның, осыдан көресің. Сосын екуің үйленесіңдер де «жасайсыңдар үлкен той, бізге мазақ – ой-пой!» – деп Зере шиқылдап күлді.

Гүлжан бұрылып:

- Қазір мен осы бұзық қызды көзінің жасын ағызып қытықтаймын, - деп саусақтарын тарбитты. Қолының ұшы да тимей жатып:

Гүлжан лежала в траве, глядя на чистое, без единого облачка небо и, держа за кончик, жевала тонкую былинку. «Не устану ждать тебя, только ты есть у меня...» - произнесла она про себя и стала опять думать о Батырхане. Зере пристроилась рядом, положив голову ей на плечо.

- А я знаю о ком ты думаешь, - сказала она, - хочешь отгадать?

- Отгадай.

- О своем женихе, о Батырхане думаешь. Отгадала?

- Точно. Как это у тебя получается?

- Ой, да по глазам же видно. Не грусти. Вот вернется твой Батырхан, вы поженитесь и будет вам «тили-тили-тесто, жених и невеста», - хихикнула Зере.

Гүлжан повернулась на бок и угрожающе растопырила пальцы:

- Вот я сейчас как защекочу эту вредную девчонку

- А-а-а... арамсың, сенімен ойнамаймын. Жауабын дәл таптым ғой. Не үшін қытықтайсың? – деп Зере шыр ете қалды.

- Мақұл, мақұл, қойдым, - деп, Гүлжан келіскен болып қолын төмен түсірді де, бір кезде Зерені бір-екі рет қытықтап жіберіп, орнынан ұшып тұрды да алыста бұтағы кеңге жайылған үлкен қарағашқа қарай заулап жөнелді. Артынан қалыспай Зере де жүгіріп ағаштың түбіне жетті. Көлеңкеге орналасып, Гүлжан оны тас қылып құшақтап алды да:

- Батырқанның қайтуына әлі бір жылдан астам уақыт бар. Ол өткенше талай нәрсе өзгеруі мүмкін. Маған қайтып келеді ме екен, әлде мүлдем ұмытады ма? Қалай ойлайсың, айтшы? - деді.

- Әлбетте саған қайтып келеді. Мен оны анық білемін, - деп, ересек адамдар құсап Зере басын изеді.

- Әй, аңқауым-ай, сен оны қайдан білуші едің? - деп Гүлжан бір күрсінді.

- Біріншіден, аңқау емеспін. Неге десең, күзде мен мектепке, бірінші сыныпқа барамын. Ал, екіншіден, біздің ауылдағы ең сұлу қыз сен екеніңді елдің барлығы да біледі. Рас айтамын. Сен тура мына қызғалдақтардай әдемісің. Ой..., мен сені Қызғалдақ әпке деп атайыншы?

- Қалай? Құдайым-ау, қойшы, - деді Гүлжан, қысып тұрған күлкісін жасырып.

- Айтқаның болсын, - Гүлжан байыпты түрде басын бір изеді де, - екеуіміз үйленерде, мен саған жекелей «Батырқан мен Қызғалдақтан» деп белгіленген шақыру билетін жіберемін, - деп, ағаштың бұжыр-бұжыр дінгегіне шалқая құлап, аппақ тісін жарқыратып күліп жіберді. Артынша, біраз уақыт үндемей отырып, былай деді:

- А-а-а..., - раздался визг Зере, хотя Гульжан ее еще и пальцем не тронула, - так нечестно, я же отгадала....

- Ладно, не буду, -примирительно опустила руки Гульжан, затем, внезапно вытянув пальцы, пощекотала Зере пару раз и, под ее верещание вскочив на ноги, побежала в сторону раскидистого карагача, высившегося в одиночестве на краю поля. Зере устремилась за ней. Расположившись в тени дерева, Гульжан обняла за плечи свою маленькую подружку.

- Как ты думаешь, он вернется ко мне или забудет меня? Больше года его еще ждать. За это время многое может измениться.

- Вернется к тебе, - уверенно кивнула головой Зере, - я точно знаю.

- Откуда ты это можешь знать, глупышка? - вздохнула Гульжан.

- Во-первых, я не глупышка, потому что скоро пойду в школу. А во-вторых, все знают, что ты, Гульжан апке, самая красивая невеста в нашем ауле. Честно-честно. Ты такая же красивая, как эти тюльпаны-кызгалдак. А можно я тебя буду теперь называть Кызгалдак апке?

- Как, как? Ой, не смейся меня, умоляю, - Гульжан запрокинула вверх голову и залилась журчащим, радостным смехом.

- Хорошо, - Гульжан, перестав смеяться, с серьезным видом кивнула головой, - когда мы поженимся, я тебе лично пришлю пригласительный, где будет так и написано - «Батырхан и Кызгалдак», - а затем, откинувшись на шершавый ствол дерева, опять расхоталась, обнажая ровный ряд белых зубов, и ямочки на ее щеках стали еще глубже. Затем, после короткого молчания добавила,

- Мен осы күнге дейін бұл құпиямды ешкімге тіс жарып айтқан емеспін, ал саған айтайын, себебі сен менің ең кішкентай, ең жанқияр досымсың. Солай емес пе? Айтшы, расымен солай ғой?

- Ия, солай, - деп Зере аса бір салмақты және жауапты түрде келісті.

- Ол мен үшін бұ дүниеде ең асыл, ең тамаша адам. Одан артық ешкім жоқ. Мен оны, керек болса, өмірбақи күтемін. Екеуіміз үйленгеннен соң бірге қалаға оқуға кетеміз, - деп, Гүлжан қарғып тұрды да, жол-жөнекей секіріп: «Одан артық ешкім жоқ, одан артық ешкім жоқ!» - деген қайталаумен ауылға қарай бет алды.

Зере де кішкене аяғын қыбырлап басып, оның артынан әрең дегенде үлгеріп, сөзбе-сөз: «Одан артық ешкім жоқ, одан артық ешкім жоқ!» - деп бір кезде, табанының ұшымен көтеріліп, тоқтап тұрған Гүлжанға:

- Қызғалдақ әпке, сенен артық ешкім жоқ! - деп, белінен құшақтай алды.

Арада бір ай өтті. Анасы Зерені жетелеп, Гүлжанның және оның сыныптастарының бітіру кешін көзіміздің шетімен бір көрейік деп, мектепке барды. Мерекелі күнге арнап асханада ұзын қатарға созылған үстелдерге аппақ дастарқан жайылған. Ал акт залындағы колонкалардан көңілді музыканың әуені естіледі.

Гүлжанның бурмелі белдемшелі сәнді аппақ көйлегімен көз үйренбеген биік өкшесін көргенде кішкентай қыз оны бір ерекше қиялдағы сиқырлы періге ұқсатты. Гүлжан түкпірде өзінің құрбыларымен шаттана күліп тілдесіп тұр екен. Көптеген қыздармен жігіттерден біраз қымсынып, Зере залды кесіп өтті де, Гүлжанның қасына жүгіріп барып, қолын ұстай алды. Әпкесі көйлегінің етегін сәл ғана қолымен түзеп отыра қалды да, Зерені бетінен шолпылдатып сүйді. Мектепті бітіргенімен құттықтай салып, анасы Зерені асыға үйге қарай алып кетті, осындай бір ерекше жағдайда жастарға кедергі болмайық деп.

- Я до сих пор никому этого не говорила, а тебе скажу, потому что ты моя самая, самая маленькая подружка. Это ведь правда? Скажи мне, правда?

- Да, - Зере посмотрела на нее ответственно и строго.

- Он хороший, он самый лучший и я его буду ждать столько, сколько нужно. А потом мы с ним поженимся и уедем в город, учиться, - Гүлжан вскочила на ноги и вприпрыжку побежала в сторону аула, приговаривая: «Он самый лучший, он самый лучший...».

Зере, пристроившись за ней и, еле поспевая за ее большими шагами, засеменила, повторяя: «Он самый лучший, он самый лучший...». Гүлжан остановилась и Зере, приподнявшись на цыпочках, обхватила ее за талию и сказала:

«Кызгалдақ әпке, ты – самая лучшая!».

Через месяц Зере с мамой пошли в школу, взглянуть на выпускной бал Гүлжан и ее одноклассников. В школьной столовой были празднично накрыты столы, а в актовом зале из колонок звучала веселая музыка.

В белом платье с пышной юбкой и на непривычно высоких каблуках Гүлжан показалась Зере волшебной феей из сказки. Она стояла в углу и весело переговаривалась с такими же нарядными одноклассницами. Зере, смущаясь под многочисленными взглядами выпускников, пересекла зал и, подбежав, схватила Гүлжан за руку. Расправив складки на юбке, Гүлжан присела и поцеловала ее в щеку. Поздравив ее с окончанием школы, мама вскоре увела Зере с собой, чтобы, как она говорила, не мешать молодежи праздновать свой знаменательный день.

Зымырап жарты жылдай уақыт та өтті. Гүлжанның санауы бойынша, Батырқанның әскерден қайтуына жеті ай және екі апта қалған кезде, оны қараторы, денесі де, мінезі де ауырлау, көп сөйлемейтін бір көрші ауылдың жігіті алып қашады.

Ол туралы Зереге бір де бір адам айтпақ тұрмақ, тісін де жармапты. Әйтпегенде Зере де басқалардың естігенін білер еді. Мысалы, Гүлжанның кешке, жұмыс аяқталған соң үйге келе жатқан кезінде қолайсыз жағдайдың орын алғанын. Жігітін әскерден күтумен совхоз басқармасына хатшы болып орналасқан. Қапырық енді басылайын деген кез.

Күнделікті жолымен келе жатып артында тарсылдаған жүк көлігінің дыбысын естиді. Бірақ Гүлжан оған мән бермейді, негізі осы жолмен ертеден кешке дейін түрлі машиналар, тракторлар, УАЗдар ары-бері тоқтаусыз жүретін.

Ойламаған жерде машинаның кабинасынан екі жігіт, тағы екеуі шанағынан қарғып түсті. Қасына жетіп, үндемей қол аяғынан шап беріп ұстап, машинаның қауынан асырып ішіне лақтырып жіберді. Онда тұрған екі жігіт қызды қағып алды.

Біреуі, ешкім естімесін деп Гүлжанның аузын қолымен қысып, тырп еткізбей ұстап отырды. Машина тез арада көрші ауылға қарай зулап, кең аулалы үлкен үйдің алдына алып келді. Ауылдың бас зоотехнигінің үйі болып шықты. Ал Гүлжанды алып қашқан жігіт оның баласы екен.

Бірнеше ошақта сақырлап қазан қайнап жатыр, көптеген адамдар ары-бері тынымсыз ауланы кезіп жүр. Келіннің түсуін күтіп, дайындалып жатқан болуы керек. Жылап-еңіреп, жігіттердің қолынан жұлқынған қыздың қасына екі қартаң әйел жүгіріп келді де, басына ақ орамал жапты. Оны жұлып алып, Гүлжан бар күшімен айқай салды:

А через полгода, когда до возвращения Батырхана из армии оставались по подсчетам Гульжан семь месяцев и неделя, ее украл смуглый, грузноватый и немногословный парень из соседнего аула.

Никто не рассказал об этом Зере, даже словом не обмолвился. Поэтому она не знала, что в один из летних дней Гульжан возвращалась вечером домой по обочине проселочной дороги из местного правления, куда она устроилась работать секретарем-машинисткой в ожидании своего жениха.

Позади нее прогромыхал грузовик, но она не придавала этому значения, потому что здесь целый день носились машины, тракторы и легковушки.

Вдруг из кабины выпрыгнули двое парней, и еще столько же из кузова. Они подскочили и, не говоря ни слова, схватили ее за руки и ноги и перебросили в кузов, где ее подхватили еще двое.

Один из них зажал ей рот, чтобы никто в округе не услышал крик и грузовик рванул по дороге в соседний поселок. Гульжан привезли в просторный двор большого дома, где жил главный зоотехник совхоза, чьим сыном и оказался умыкнувший ее парень.

Во дворе кипели казаны и сновали какие-то люди. По всей видимости, здесь ее ждали и готовились. К плачущей и вырывающейся из рук парней Гульжан подбежали две пожилые женщины и накинули платок. Гульжан, сдирая его с головы, закричала что было сил:

- Не істеп жатырсыздар? Жіберіңіздер, өтінемін, жіберіңіздерші! Мен кеткім келеді. Жоқ, жоқ, керегі жоқ...

Жаңағы әйелдерге тағы бірнеше жас келіншек қосылып, қыздың екі қолын бұрап алды да, орамалды қайта басына іліп, үйге қарай:

- Қой, айналайын, жылама, бәрі де оңына түседі. Енді бізге келін болдың. Қайтар жол жоқ, бұл сенін тағдырын, қарағым.

Осыдан әр аттамыңды ақылға салуың керек. Қайтамын дейсің. Қайтсаң, әке-анаңның, елдің бетіне қалай қарайсың? Ұят болады, сабыр ет - деп сүйреді.

Әбден құты кеткен Гүлжан бар шамасымен жұлқынды, бірақ әйелдердің тұтқыр қолы ешқандай мүмкіндік берген жоқ. Кері қарай бір де бір аттам жасатпады. Еркіндік, әдетті өмір, міне енді алыстағы қол жетпейтін махаббаты, бәрі де артта қалды. Батырқан көз алдына елестеген сәтте Гүлжан жараланған аңдай ыңырысып жерге құлап, үмітсіздіктенгеннен оны сүйреп келе жатқан әйелдерді аяғымен тепті.

Абыржып, олар қызды қоя берді. Гүлжан ұшып тұрып, есікке қарай ұмтылды. Бірақ алдынан иін тіресіп бір топ жігіт мен қыздар шыға келді. Араларында ақ сақалды шал тырмысып, бата бергелі тұр. Жігіттер Гүлжанды екі жағынан ұстап, күшпен төр бөлмеге кіргізіп, күтіп отырған әйелдердің қолына тапсырды.

Қорытып айтқанда, осыдан ешкім еш нәрсені өзгерте алмас еді. Тағдырына лажсыз көніп, Гүлжан жүрегі қаламаған жігіттің үйінде қалды. Ақылға сыймайтын, ғасырлар түкпірінен сонша мейірімсіз, бұрмалаған түрде жеткен, кеңес өкіметінің уақытына дейін ұмытылмаған салт осындай еді.

Сонымен кішкентай Зеренің өмірінен, үңірейген құр бос жер қалдырып, сүйікті Қызғалдақ әпкесі зым-зия жоқ болып кетті.

«Что вы делаете? Отпустите меня, пожалуйста, прошу вас, отпустите. Я хочу уйти. Нет, нет, надо...»

Тут же женщины, почти заломив ей руки, поволокли в дом, уговаривая успокоиться:

«Айналайын*, перестань, все будет хорошо. Теперь ты будешь нашей келин*. Это твоя судьба и с ней надо смириться. Куда пойдешь? Подумай о родителях, если уйдешь, опозоришь их на весь свет. Обратной дороги из этого дома нет, помни это. Такова наша женская судьба».

Перепуганная Гульжан вырывалась, как могла, но цепкие руки женщин не позволили сделать и шагу назад, к порогу, за которым были свобода, привычная жизнь и теперь уже далекая и недосыгаемая ее любовь – Батырхан. Вспомнив о нем, Гульжан со стоном раненого зверя упала на пол и принялась пинаться.

Растерянные женщины на миг выпустили ее из рук и она, вскочив на ноги, рванула к двери. Но там уже стеной стояли какие-то парни, девицы и среди них старик, пытавшийся благословить ее. Они тут же, подхватив под руки, силой завели в дальнюю комнату, где ее уже ожидали женщины разных возрастов.

Никто и ничего уже не смог бы изменить. Гульжан осталась в доме нежеланного ею жениха. Таков был этот дикий закон, пришедший в столь безжалостной и искаженной форме из глубины веков и, сохранившийся даже в советское время.

Вот так из жизни маленькой Зере бесследно исчезла ее любимая Кызгалдақ әпке, оставив за собой зияющую пустоту.

Келесі көктемде әскерден Батырқан да қайтып келді. Бір күні, еш ұрттамайтын Батырқан әбден мастанып, баяғы Гүлжанды алып қашқан жігітті ұстап алып, өлімші етіп сабайды. Соңынан, із-түзі жоғалып, белгісіз жаққа кетіп калған дейді. Ол туралы Зере кейін, үйге қонаққа келген әйелдердің әңгімесінен естіген.

Келесі жарты жылда Зеренің әке-шешесі қалаға көшіп, оны мектепке, бірінші сыныпқа оқуға берді...

Бүгін Зере, Алматының автомобильдер кептелісі арқылы зорға өтіп, үйіне күнделіктегіден кеш келді. Балалары өз шаруасымен тарап кеткен. Қызы, әдеттегідей, кешкі асты әзірлеп қойыпты. Күйеуі жақын арада жұмыстан келуі керек. Кіре берісте туфлиін шешіп, бөлмедегі диванның үстіне құлай кетті. Біраз уақыт қимылдамай, есін жиып жатты.

Жұмыстағы бүгінгі күн өте қиын болып еді. Сондықтан Зеренің ойынша, екеуінің тыныштықта, теледидар алдында кешті өткізуге толық ерігі бар. Пультке қолын созғысы келмей, қарама қарсы қабырғадағы өзінің сүйікті суретіне қарап, қимылсыз жата берді. Кең, байтақ далада, алыстағы қар жамылған таулардың және аспанның көгілдір аясында шауып бара жатқан асқан сұлу бір топ жылқы. Ұзын, жібектей жалын самал жел желбіретеді.

Зере бала кезінде олардың өрісте жайылып жүргенін талай көрген, бірақ гүрсілдетіп, жерді сілкіндіріп зымыраған табынды көрген емес. Дегенмен, әрдайым осы суретке қарап, бақытты, қамсыз балалық шағын көз алдына елестететін.

А следующей весной вернулся из армии Батырхан. Из разговоров матери с женщинами Зере слышала о том, что он, напившись, где-то поймал теперь уже мужа Гульжан, того самого смуглого грузноватого парня из соседнего поселка, избил его до полусмерти, а затем уехал из аула в неизвестном направлении.

Через полгода родители Зере переехали в город и отдали ее в школу, в первый класс...

Пробираясь по алматинским пробкам, Зере приехала домой позже обычного. Дети к вечеру разошлись по своим делам. Дочь, как всегда, перед тем как уйти, приготовила им ужин. Муж должен был приехать с работы с минуты на минуту. Сняв в прихожей туфли, она упала на диван и долго лежала неподвижно, собираясь с силами.

Сегодня на работе выдался трудный день и потому она посчитала, что заслужила этот тихий спокойный вечер вдвоем у телевизора. Дотянуться до пульта сил не было, поэтому Зере лежала, уставившись на противоположную стену, где висела ее любимая картина, на которой по бескрайней степи, на фоне дальних заснеженных гор бежал табун прекрасных коней, чьи шелковистые гривы развевались на ветру.

В далеком детстве она не раз видела пасущихся в степи коней, но только вот бегущий с грохотом табун не видела ни разу. Но тем не менее эта картина ей всегда напоминала те далекие и счастливые ее годы.

Сол күндердің бірінде әкесі оны жетектеп кішкене құлыншақтың қасына ертіп барды. Тұздалған бір түйір нанды алақанына салып, аздап шошынып, құлынға қарай қолын созды. Оны көрген әкетайы жанына отыра қалып, қызын құшақтап, құлағына: «Қорықпа, жаным, ол да сен сияқты кішкентай» - деп сыбырлағаны әлі күнге дейін ойынан кетпейді.

Құлынның нанға бас созғаны, оны абайлап ернімен іліп алғаны, делдиген танауы, жібектей жұмсақ тілі, бәрі де Зеренің есінде біржола қалған...

Қапыда сөмкесінде телефоны шыр ете қалды.
- Кім болды екен? – деп, Зере ынтасыз сөмкеге қолын созды.

- Тыңдап тұрмын.

- Аман-есенсің бе, Зере!

- Ия, есенбісіз. Кешіріңіз, танымадым...

- Тек таңданба, айналайын, бұл мен, Гулжан әпкеңмін. Ініңді кездейсоқ жолықтырып, сенің нөміріңді алып едім.

- Кім дедіңіз?

- Танымауыңды аңғарып едім. Талай уақыт отті ғой. Қызғалдақ әпкең ойыңда ма?

- ... Құдайым-ау! Ойпыр-ай, расында да сіз болғаныңыз ба? – Зеренің дауысы дірілдеп, жүрегі кеудесінен қарғып ұшып кететіндей болып сезінді, - Сізді танымауым мүмкін емес. Қызғалдақ әпке, қайдан қоңырау шалып тұрсыз?

- Мен бұл жерге жол-жөнекей ғана соғып едім. Қазір екінші Алматының вокзалындамын. Үш сағаттан кейін басқа пойызға отырамын. Уақыт бар болғаннан соң сенімен кішкене сөйлесейін дегенім ғой. Жаным, қалайсың өзің?

Она вспомнила, как однажды отец подвел ее к пасущемуся жеребенку и Зере с испугом протянула к нему ладошку, в которой лежала корочка белого хлеба, посыпанная солью. Отец присел и, обняв дочку, шепнул ей на ухо: «Не бойся, он такой же маленький, как и ты».

Жеребенок подошел и, потянувшись к краюхе, осторожно взял ее с ладони мягкими губами и Зере на всю жизнь запомнила его нервно трепещущие ноздри и мягкий, как атласная ткань язык...

Внезапно в сумке зазвонил сотовый телефон. Зере нехотя поднялась и вынула его. Незнакомый номер. Кто бы это мог быть?

- Да.

- Здравствуй, Зере! Это ты?

- Да, это я. Извините, а с кем говорю?

- Только не удивляйся, айналайын, это я, Гульжан апке. Брата твоего случайно встретила и взяла у него номер.

- Кто, кто?

- Я догадывалась, что не узнаешь, столько лет прошло! Кызгалдақ апке помнишь?

- Боже мой! Неужели это вы? – сердце Зере захолонуло от внезапно накатившего волнения,

- Да как же я вас не узнаю? Кызгалдақ апке, вы где? Откуда вы звоните?

- Я здесь проездом, на вокзале второй Алматы, через три часа у меня пересадка на другой поезд, вот, решила тебе позвонить. Как ты живешь?

- Әпке, кейін айтамын, бәрі де кейін. Ешқайда кетіп қалмаңыз. Мені естідіңіз бе? Сол жерде тұра беріңіз, мен тез барамын, - деді де Зере сөмкесін іліп алып, екі аяғын туфлиына сұғып жіберді де, машинасына қарай ұмтылды.

Вокзалдың орталық кіре берісіне жуық жерде, әр жаққа бір жалт қарап, орын таппай тұр екен. Қолында шағын жол сөмкесі бар. Қысқа, тізесіне жетпейтін сарғыш плащтың астынан ұзын ала белдемше киіп алған, басында қызыл гүлді шәлі бар.

Ұялы телефонына қоңырау соқпаса, Зере бірден танымас еді. Сөмкесін жерге қоя салып, қолындағы тозған Нокианы асыға құлағына апарды.

Жүгіріп барып, Зере әпкесін тас қылып құшақтап алды. Ағарған бұйра шашы сытылып, орамалдын сыртына бетімен шашылып кетіпті. Есі шығып, не істерін білмей тұрып қалды. Тек Зеренің арқасынан сипалап:

- Айналайын, айналайын, - деп қайталай бергені. Аузындағы алтын тісі жалтылдап, қуаныштан күлімсіреген кезде, бетін жасына лайықсыз терең әжім тілімдегені Зеренің көзіне бірден түсті. Баяғыда өзіне ең кішкентай дос болған, ал қазірде мәпелі, сымбатты қаланың жасаң келіншегіне қарап, қымсынып, не айтарын білмей үндемеді.

- Қызғалдақ әпке! — деп, бар демін шығарып, Зере қайтадан құшағына қысып алды. Ыңғайсызданғаннан тыржиып:

- Қарғам-ау, қайдағы қызғалдақ. Кемпір болдық қой, - деп күліп жіберді.

Зере құшағын ажыратып, Гүлжанның аздап шел қаптаған көзіне жалт қарады:

- Ешқашанда өзінді кемпір деп атаушы болма, естисің бе? Сен менің елден ерекше, ең әдемі, ең алтын Қызғалдақ әпкемсің, түсіндің бе?

- Қызғалдақ әпке, потом, все это потом. Никуда не уходите. Вы слышите меня? Будьте там, я сейчас приеду, - на ходу схватив сумку и, сунув ноги в туфли, Зере рванула к машине.

В коротком бежевом плаще, из-под которого выглядывала длинная пестрая юбка, в зеленой шали с крупными цветами и с небольшой дорожной сумкой в руке, она стояла у центрального входа на вокзал, тревожно оглядываясь по сторонам.

Зере не узнала бы Гульжан, если бы на ее звонок, та тотчас же не схватила свой маленький, издававший виды Nokia.

Подбежав, Зере обхватила руками постаревшую, с выбивающимися из-под шали седыми кудряшками женщину и прижала ее к себе так сильно, как только могла.

- Айналайын, айналайын, - то и дело повторяла Гульжан, обнажая в улыбке золотые коронки зубов, вокруг глаз и по щекам тотчас поползли не по годам глубокие бороздки морщин. Она с удивлением и смущением смотрела на ухоженную, стройную городскую женщину, которая когда-то была ее самой-самой маленькой подругой, и не знала, что сказать.

- Қызғалдақ әпке! — выдохнула Зере, снова крепко сжимая ее в своих объятиях, на что она стыдливо поморщилась и сказала:

- Какой же из меня теперь кызғалдақ, жаным*? Старуха я, а не Кызғалдақ.

- Ты слышишь, - внезапно Зере перешла на «ты» и, отстранившись, посмотрела в ее слегка помутневшие от начинающейся катаракты глаза, - не смей называть себя старухой. Ты — моя Кызғалдақ әпке, самая красивая и самая лучшая на свете!

Екеуі дереу вокзалдың шетінде қатар тұрған сәкілердің біреуіне отыра қалды да, пойызға дейінгі уақытты пайдаланып, әңгімеге батып кетті. Сөзге сараң Гүлжан, Зеренің сұрақтарына қысқаша жауап беріп, қайта өзін жан-жақты сұрақпен жаудырып тастады. Зере нақты түрде өзі, балалары, ері туралы айтып беріп, қарсы сөйлеуге шамасын келтірмей, әңгімені Гүлжанға аударып жіберді:

- Ал, енді өзің туралы айтып бер. Өмірден нені кештің, нені көрдің? Құдайым-ау, каншама жыл болды көріспегенімізге!

Ақтөбедегі кіші қызының үйіне немере бағуға бара жатқанын айтты. Баяғы жаны қаламаған күйеуімен бірге ұзақ өмір сүріп, бес бала тапқан екен. Жарының қайтыс болғанына бір жыл болыпты.

- Кенже қызым жақын арада маған немере, ұл бала туып берді. Атын кім деп қойғанымды айтайын ба? – деп беті гүлдей жайнап, бұлдыр көзінде бұрынғыдай тентек ұшқын ойнақтаған сияқты болып көрінді.

- Иә, кім деп қойдың?

Назды көзқарасы жылтылдап:

- Батырқан деп, - жай ғана жауап берді, - бұрын бата алмап едім. Енді жолдасым кеткелі ұлықсат шығар...

- Әпке, айтшы, осы сен неге жел аударған қаңбақтай бәріне көңгішсің? Қазіргі заманда жүрегің сүймейтін адаммен өмір сүріп, жаннан кешуге болады ма? - деп орамалының астына үрпиіп тұрған бұйра шашын қайтадан жинап берді.

- Несіне олай айтасың, жаным? Мәселе сүйю, сүймеуде емес қой. Адал адам болып шықты, балаларыма әке болғанда, елден кем болған жоқ, бір бірімізге үйренісіп, бауырласып кеттік.

Они отошли в сторону от вокзала и, присев на уединенную скамейку, проговорили все оставшееся до посадки на поезд время.

Отвечая на вопросы Зере скупой и односложно, Гульжан засыпала ее встречными вопросами. Зере коротко и четко рассказала о себе, о детях, о муже и, не давая возразить, перевела разговор на нее:

- А теперь давай о тебе. Как ты жила все эти годы?

Оказалось, едет Гульжан к младшей дочери в Актобе ухаживать за внуком. С тем самым нелюбимым мужем прожила в ауле всю жизнь, родила ему пятерых детей. Уже год, как муж умер.

- Младшая мне недавно внука подарила и знаешь, как я его назвала? – просияла Гульжан и Зере показалось, что в ее мутноватых глазах вновь заплескали забытые чертики.

- Как?

- Батырханом, - она посмотрела на Зере нежным взглядом, - теперь-то, когда мужа нет, можно вроде как. Раньше не смела.

- Кызгалдақ әпке, ну почему ты такая покорная? Как, скажи мне, как можно было в наше время прожить жизнь с нелюбимым человеком? – Зере заправила ей за платок седую завитушку.

- Ну почему сразу нелюбимый? Привыкла я к нему, неплохой человек оказался, хорошим отцом был моим детям. Разве я одна такая в ауле?

Ауылда алып қашқан жалғыз мен емеспін. Талай қызды сол кезде тілегіне қарсы алып кетті ғой, - деп, басын жантайтып жылы көзбен Зеренің әдемі көйлегіне, сәнді шашына қарап:

- Маған бір ғана нәрсені айтшы, сен өзің бақыттысың ба, қарғам?

- Иә, әпке.

-Жаным, бақытты боларыңды білгенмін! Сондай сүйкімді балапан едің. Сені жиі есіме аламын. Сол жылдар екеуіміздің екіге бөлмейтін тамаша кезеңіміз еді ғой, солай емес пе?

- Солай екені рас, бірақ дегенмен сен маған «Батырқан мен Қызғалдақтан» деп белгіленген шақыру билетін жіберген жоқсың. Уәде беріп едің ғой?

- Менің уәдемнен таятын ойым болған жоқ, - деп Гүлжан бір серпіліп, - немеремнің тойына шақырамын, тірі болсам, әрине. – деді.

- Не болса соны айта бермеші. Өлі де талай тойды тамашалармыз...

Уақыттың зымырап өткенін екеуі де байқамай қалды. Гүлжанды купелі вагонның астыңғы орнына отырғызып, қоштасқанда, қайтадан құшағына қысып алып, құлағына жәй ғана, ешкім естімейтіндей:

- Қонаққа кел. Қазір, осы жерде, келемін деп уәде бер маған. Жол-жөнекей емес, кәдімгідей үйіме келесің, біраз күн жатасың. Уәдеңді күтіп турмын, - деді.

- Бердім уәдемді. Батырқанды алып келемін, таныстырамын сендерді, - деп Гүлжан сыбырлады.

Нас много было в те годы, кого украли, - Гульжан, накренив голову, с улыбкой смотрела на Зере, любясь ее городским платьем и модной стрижкой.

– Ты сама-то счастлива с мужем?

- Да.

- Жаным*! Я знала, что будешь счастливой. Ты такой чудесной девочкой была. Часто тебя вспоминаю. Это были наши на двоих самые лучшие годы, правда ведь?

- Правда. Только ты так и не прислала мне пригласительный с надписью «Батырхан – Кызгалдак», хоть и обещала.

- А я и не отказываюсь от своего обещания, - вскинулась вдруг Гульжан, - на свадьбу внука тебя приглашу, если, конечно же, жива к тому времени буду.

- Не болтай глупости, мы с тобой еще погуляем на его свадьбе...

Время пролетело незаметно. Зере посадила Гульжан в купейный вагон, проследила, чтобы у ней было нижнее место. Прощаясь, обняла ее и, чтобы не слышали соседи по купе, прошептала на ухо:

- Обещай, что приедешь в гости? Не вот так, проездом, а по-настоящему, ко мне домой и надолго.

- Обещаю, - шепнула в ответ Гульжан, а потом громко добавила, - с Батырханом приеду, познакомлю вас.

Көз жасын көрсетпеуге тырысып, Зере вагоннан секіріп түсті де, сыртынан терезенің алдында күлімсіреп тұрған Гүлжанға қол сілтеді. Пойыз ақырын ғана орнынан қозғала бастады.

Біртіндеп, тізбектелген вагондардың сықырымен гүрсілі шапшаң бірқалыпты жүгіріске айналды. Вагонның дөңгелегінің дүңкілі, ешнәрсені және де ешқашан қайталамайтын өмірдің әр бір секунд пен минутын есептеп соғып тұрған үлкен бір жүректей, пойызды беймәлім болашаққа ала жөнелді

Пряча набегающие на глаза слезы, Зере выскочила из вагона и помахала снаружи ей в окно рукой. Поезд медленно тронулся с места.

Грохот и скрип сцепленных вагонов постепенно переросли в мерный, ускоряющийся стук колес, словно отсчитывая секунды и минуты стремительно бегущей вперед, в неведомое будущее жизни, в которой ничто, никогда не повторяется и не возвращается назад

Примечания:

*Апке – старшая сестра, обращение к старшей по возрасту женщине;

*Божья коровка - ханкызы называют божью коровку казахи, что в переводе означает ханская дочь;

*Ак Орда – в данном случае имеется ввиду ханская ставка, место жительства ханской семьи;

*Малахай – мужская зимняя меховая шапка;

*Кызгалдак – степные тюльпаны;

*Гүлжан – казахское женское имя, состоит из слов гүль – цветок и жан – душа;

*Айналайын - У древних тюрков существовал удивительный обряд кружения. У казахов он выражается словом «айналайын» - обойду, окружу тебя. Казахи избегают полного круга, при осмотре чего бы то ни было. Обойти человека - значит принять на себя все его болезни, все чары, которые тяготят над ним. Поэтому самое нежное слово для казаха и самое верное выражение любви заключается в слове «айналайын».

*Келин – невестка, сноха;

*Жаным – душа моя, ласковое обращение

Кешкі шәйден кейін жазғы түнде көрген түс.

Ауыл тым-тырыс. Айналаны билеген жазғы бейқұт кеш. Аптап басылып, жерге салқын түсті.

Біз үйден далаға көштік. Ауладағы құдықтан атам су тартып жатыр. Шығырдың шынжыры даңғырлап, ұшына бекіткен шелек төменге сырғиды. Бір уақытта шалп етіп шегендегі тыныққан мұздай суға батады. Шынжырды қайта даңғырлатып тартқан кезде астынан судың тамшысы құдықтың бетіне жалп етіп түседі.

Атам қолын еппен сермеп қатар тұрған шелек пен қауғаларға суды аударып құйып, шығырды қайта бұрайды. Біз апам екеуіміз шаң басылсын және де асыға күткен салқын пайда болсын деп аулаға су сеуіп жатырмыз.

Вечернее чаепитие или сон в летнюю ночь

Над аулом опускается тихий летний вечер. Нестерпимый зной переходит в легкую вечернюю прохладу.

Из дома мы перебираемся на улицу. Дедушка достает воду из колодца. Скрипит ворот, лязгает цепь и ведро погружается в ледяную зыбь, наполняясь колодезной водой. И снова скрипит ворот, лязгает цепь, капли со дна с громким плеском падают обратно в колодец.

Дедушка ловким движением переливает воду в стоящие рядом ведра, а мы с бабушкой поливаем двор, чтобы осела пыль и появилась долгожданная свежесть.

Шаруаны бітіріп, екі қолымды жайып тапшанның үстіне құлай түстім, тоқымдай да бұлты жоқ аспанға көзімді тігіп. Күн көкжиектен асып кеткен, ай болса әзірше көрінбейді. Сонда да айнала жап-жарық, күні бойы шөл даланың шыжыған ыстығының күшін жинап аспанның өзі сәулеленіп тұрған сияқты.

Самауырын қайнап, апам шәй демдеп жатыр. Тапшанның ортасындағы дөңгелек тапал үстелге аздап тозған клеенка төселген. Дастарқанда қант, туралған нан, шашып тастаған кәмпит, қолдың доп-домалақ кесек сары майы, ертемен апам пісірген шелпек, бауырсақ және бір тостаған, қалай екені белгісіз, әйтеуір сау қалған шие тосабы. Оны менің анам қаладан былтыр беріп жіберген болатын.

Атам жастыққа жайғасып, буыны шодырайған саусақтарымен басымды сипап:

-Әу, балапан, шәй ішеміз бе? Қалайсың? Әкешешенді сағынған жоқсын ба? – деп қояды.

Ауланы қоршаған бір қатар өңкей аласа бағаналарды көлденең екі сызған ұзын, қисық сырғауыл. Шарбақтың бар болғаны осы. Әрменірек құмның бетін қақ тіліп тапталған соқпақ жол жатыр. Ол біздің айналадағы әлеммен байланысатын жолымыз. Бұл арадан ауылдың тіршілігі алақандағыдай.

Осы жолдың арқасында апам екеуіміз үйден шықпай-ақ Талды Өзекте бар болған оқиға мен жаңалықтарға оп-оңай қолымыз жетіп отырады.

Бұнда күндіз әрі-бері тынымсыз дүрілдеп жүк көлігі, тракторлар зыр жүреді, ізінше ауылдың кейбір шалы есегін түрткілеп жол бойында жортып келеді, кейде біреу ауыл басқармасынан атпен шаңның бұдағын көтеріп шауып өтеді. Онда-мұнда есектерін жегіп, арбаға сексеуілдің діңгегімен шөпшегін үйіп алып шапқылап жүрген балалар. Кешке жақын серуендеп ауылдың көмпірлері шығады. Әнеки, арқасына кішкентай немересін тартып біздің көршіміз Балдырған апа келе жатыр.

Затем я, раскинув руки, падаю на топчан и смотрю на белесое, без единого облачка небо. Солнце ушло за горизонт, а луна еще не показалась. Но пока светло и кажется, что это светит само небо, набравшись за день раскаленного жара пустыни.

Кипит самовар, бабушка заваривает чай. На топчане стоит круглый низенький стол, накрытый потертой клеенчатой скатертью. На нем сахар, ломти хлеба, рассыпь карамелек, круглый кусок домашнего сливочного масла, утренние лепешки и баурсаки* и чашка с чудом сохранившимся вишневым вареньем, который мама передала из города еще в прошлом году.

Примостившись на подушках, дед узловатыми руками тербит мне волосы:

- Ну что, балапан*, попьем чайку? Как ты? Еще не соскучилась по родителям, а?

Вокруг двора поперек приземистых столбов, врытых в землю, закреплены в два ряда кривые жерди, вот и весь забор. А за ним идет широкая наезженная полоса на песке – это наша проселочная дорога. Она связывает нас с окружающим миром. Отсюда вся жизнь аула, как на ладони.

Благодаря нашей дороге мы с бабушкой можем, не выходя из дома, знать все новости, все последние события, произошедшие в Талды Өзекте*.

Днем по ней с грохотом несутся грузовики, тракторы, следом трусят старики на ишаках, иной раз кто-то из колхозного правления проскачет на коне, поднимая клубы пыли. Туда-сюда снуют мальчишки на арбах, запряженных осликами, везут срубленные стволы саксаула и хворост. К вечеру появляются аульные старухи.

Бабушкина соседка Балдырған везет на спине маленького внука.

-Әй, кемпір? Қайда кетіп барасың? – деп апам алыстан айқай салды.

- Бір шаруамен Талмагүлдің үйіне асығып келе жатыр едім.

-Шаруаң бар болсын. Одан да кел бері, бізбен отырып шәй іш.

Балдырғанның асыққаны сол-ақ, арқасындағы баланы тапшанның үстіне түсірді дағы үһлеп тапал үстелдің шетіне жайғасып, кеседегі ыстық шәйді өзіне қарай жылжитты.

-Ауылда не жаңалық? Естігенің бар ма? – деп сұрады апам.

-Сен естімегенді мен қайдан естиін? – деді Балдырған шәйін сораптап.

-Пісімілдә, - деп шелпектің шетін үзіп, немересіне берді.

Сонау жолда аяғын баяу басқан Өсіміс апамыз көрінді. Екі есейген немере қызы бар, Зият, Аят деген. Бұл кісі де оларды біраз жыл бұрын талай өстіп арқасына салып жүрген. Енді арқалайтын ешкімі жоқ болғасын қолын артына салып келе жатыр.

-Әй, Өсіміс, бері кел!

-Ойпырмай, кемпірлер-ау, қалдарың қалай? Қарасам, мұнда қаланың «қысы» келіп қалыпты ғой, - деп Өсіміс маған күлімсіреп қарап қояды, - білсең, «қысым», біз де бұрын қалада «тұрғанбыс», «өсіміс» қаланың адамы «боламыс».

Осы әңгімесін талай естігенім бар, бірақ үндемей тек күліп қоямын. Бастан кешкенінің көбін ұмытып кеткен. Әуелі, өзінің нағыз аты да мүлдем есінде жоқ. Шынын айтқанда, бұл кісінің есімі елдің де ойынан шығып кеткен. Ал Өсіміс дегеніміз ол «өзіміз» деп, «з»-ның орнына «с» дыбысына басып сөйлеп жиі қайталай берген соң, барлығы оны солай атап кеткен.

-Әй, соседка, куда идешь? - кричит ей издали моя бабушка.

- Да вот к Талмагуль по одному делу спешу.

- Потом поспешишь, садись с нами чай пить.

И Бабка Балдырған уже не спешит, а без слов опускает внучка на край топчана и, кряхтя, устраивается за столом, придвигая к себе пиалу с горячим чаем.

- Что в ауле нового? Что слышала? – спрашивает ее бабушка.

- Что я могу такого знать, чего не знаешь ты?

- Громко прихлёбывая чай, отвечает Балдырған.

-Бисмилла, - говорит она, отламывая от лепешки кусок и протягивая внуку.

Вот идет по дороге бабушка Осимис. Много лет назад вот так же на ее спине катались теперь уже взрослые внучки Зият и Аят. Нынче ей уже некого возить на себе, поэтому она идет, заложив руки за спину.

- Эй, Осимис, иди сюда!

- Ойпырмай*, старухи, как дела? Смотрю, тут городская девочка приехала? - Осимис разглядывает меня с улыбкой. - А ты знаешь, дочка, я тоже когда-то в городе жила, сами мы тоже из городских будем.

Сколько раз она мне рассказывала об этом, но я молча улыбаюсь. Она уже многого не помнит. Даже свое настоящее имя позабыла. Настоящее имя бабушки Осимис не помнит никто. А Осимис она, потому что слово это означает: «сами мы».

Әрдайым «с-с»-лап «өсіміс те қаланың қысы боламыс» деп ескертуді қоймайды. Өсіміс апамыздың өмірде көрген қиыншылығы оңай емес. Ашаршылықта күйеуімен оншақты баласы қатарынан мерт болған. Кейіннен тірі қалған жалғыз ұлы мен келіні де қаза тапты. Енді екі немересін асырап отыр. Кенже қыз Аяттың жасы менен төрт-бес жыл үлкен, ол менің құрбым. Ал әпкесі – Зият, түнерген, тұйық бүкір. Өсіміс апа нақ осы қызының болашағын ерекше уайымдайды, күні не болады екен деп.

Кебісін шешіп, Өсіміс мәсісімен тапшанға шығып үстелдің жағасына ыңғайлап отырып алды.

- Ал, қызым, әңгіме айт, қалада қалай тұрып жатырсыңдар? Рақат шығар, мен де бір заманда онда тұрғанмын.
- Еш қызығы жоқ. Одан ауыл мың есе артық, - деп ауымды қисайттым.
- Ойпырай, солай ма? Мейлің онда... Апаңмен біраз тұрып көмекшісі боласың. Көрдің бе, қартайғанын? Біздің де жасарғанымыз күмәнді, - деп ернін салбыратып күрсінді.

Орамалдың астынан ағарған сұйық екі шолақ өрімі көрінеді. Иегіндегі ірі қалдан үрпиіп бір тал ұзын ақ шаш өсіп тұр. Езуін тартса болды, қызыл иегінде екі қисық бедері кеткен тістен басқа еш тісі жоқ.

Меніңше Өсіміс апа сырттай қазақ ертегідегі Жалмауыз кемпірге ұқсайды, бірақ іштей бұл кісі өте мейірімді адам, ешқашанда Жалмауыз кемпір құсап кішкене балаларды жемейді. Дәл сол кездегі ойлағаным, ұзақ оқу жылы бойы мен апам мен атамды ғана емес, Өсіміс апаны да сағынып қалыппын.

Кең, майда гүлді шыт көйлек, үстінен тозыңқы, қиып тігілген кішкене қалтасы бар жасыл қыжым желетке киген. Қалтасынан тарам-тарам, ісіңкі қолымен бет орамалын алып қайта-қайта жіпсік көзін сүртіп қояды. Жаздыгүні белін жазбай ауылдың жүгері алқабында, ал қыста мал қорасында жұмыс істейді.

Налегая каждый раз на «с», бабушка не преминет напомнить, что «сами мы из городских тоже будем» *. У бабушки Осимис трудная судьба. Рано потеряла мужа, а затем и сына со снохой. Теперь растит двух внуков. Младшая Аят старше меня лет на пять, она моя подружка, а старшая Зият угрюмая и нелюдимая горбунья. Вот за нее-то и переживает бабушка: как-то сложится ее судьба?

Бабушка Осимис снимает калоши, в ичихах забирается на топчан и со вздохом прилаживается к нашему низенькому столу:

- Ну, рассказывай дочка, как вы там, в городе живете? Хорошо, наверно, я ведь тоже там жила когда-то.
- Ничего интересного, - кисло отвечаю ей я, - в ауле в тысячу раз лучше.
- Да что ты? Неужели? Ну и хорошо. Поживешь со своей бабушкой, помощницей ей будешь, видишь, стареет она. Да и мы не молодеем, - шамкая, вздыхает бабушка Осимис.

Из-под платка торчат две жиденькие седые косички. На подбородке из большой родинки растет пучок длинных седых волос. А в улыбке обнажаются голые десны и два длинных, кривых, потерявших форму зуба.

Я думаю о том, что бабушка Осимис похожа на Жалмауыз кемпир* из казахских народных сказок, только она очень добрая и никогда не станет есть маленьких детей, как Жалмауыз кемпир. И я ловлю себя на мысли, что за долгий учебный год успела соскучиться не только по своим старикам, но и по бабушке Осимис.

На ней белое в мелкий цветочек ситцевое просторное платье, сверху потертый плюшевый зеленый жилет с маленькими прорезными карманами, откуда достает своими узловатыми натруженными руками носовой платочек и беспрестанно вытирает слезящиеся глаза. Все лето она, не разгибая спины, работает на колхозных кукурузных полях, а зимой на скотном дворе.

Сондағы еске алатын ең жарқын кезеңі – қалада өткізген балалық және жастық шағы. Оны ауылдастарының барлығы да біледі. Кеседегі шәйін ұрттап үлгермей алыстан бір дүрсілді естіп қалды. Жолға қарап, мотоциклына салт мініп зымырап келе жатқан Құлдыбайды көрді.

-Әй, Құлдыбай, тұқымың құрымағыр! Мына зымыраныңмен қайда ұшып барасың, қақбас? - деп атам тапшаннан айқай салды.

Қисық шарбақтың түбіне тарсылмен келіп тоқтап, ол кісі моторды сөндірді.

-Ассалам алейкум!

-Алейкум ассалам! – деп атам тапшаннан ұшып тұрды. Екі шал қолын созып, бір біріне ұмтылып сәлемдесті.

-Кел, бізбен отырып шәй іш, - деп шақырды апам.

-Әрине, сөзсіз. Осындай сұлу қыздардың өтінішін қалай қабыл алмайын? – деді Құлдыбай мұртын ширатып.

-О, құдай тас төбеңнен ұрғыр, қыздарды тауыпсың! – деп апам зілсіз өзілдеп ұрсып қояды.

-Әй, алжыған мылжың, оданда бізге сенің сонау темір есегің құсап мына телефонның неге қырылдайтынын түсіндірші? – деп атам сұрақ қойды.

-Жақын арада бағаналарыңның сымын ауыстырамыз. Тек ауданнан құрал-сайман жіберсе болды, тікелей сендерден бастаймын.

Құлдыбай ата біздің ауылда телефоншы және электрмонтер болып істейді. Қазір де мотоциклынан «темір тырнақтары» салбырап тұр. Оны былғары етігіне бекітіп, бағанаға өрмелеп шығады да электр сақтандырғыштарды жөндейді, жел үзіп тастаған сымның екі ұшын жалғайды. Расында, біздің ауылда өте қатты жел жиі гулеп тұрады.

Кейде тіпті дауыл үйдің шатырын жұлып әкетеді. Құтырған құйын ашулы зуылымен шаңды аспанға дейін көтеріп, ауыл арқылы өтіп шығады.

И самое светлое воспоминание – это детство и юность, проведенные в городе, о чем знает каждый ее односельчанин.

Не успела она прихлебнуть чая из пиалы, как послышался грохот и на дороге показался дед Кулдыбай на своем мотоцикле.

- Эй, Кулдыбай, чтоб твой род не прервался! Куда старый хрыч несешься на своей ракете? - кричит с топчана мой дедушка.

Кулдыбай с грохотом подъезжает к кривой изгороди и заглушает мотор.

- Ассалам алейкум!

- Алейкум ассалам! - мой дед вскакивает с топчана и два старика устремляются друг к другу с протянутыми в приветствии руками.

- Пойдем с нами чай пить, - приглашает его бабушка.

- Конечно, конечно, как я таким девушкам могу отказать, - крутит усы Кулдыбай.

- Да чтоб ты провалился, нашел тоже девушек, - незлобиво ругается бабушка.

- Ты лучше, старый болтун, скажи нам, почему телефон хрипит почище твоего железного ишака? – спрашивает мой дед.

- Скоро, очень скоро поменяем на ваших столбах провода. Вот пришлю материалы из района, так прямо с вас и начну.

Дед Кулдыбай работает телефонистом и электриком в нашем ауле. Вот и сейчас с его мотоцикла свисают «кошки», которые он приделывает к своим хромовым сапогам, чтобы лазить по электрическим столбам, чинить предохранители, соединять оборвавшиеся от ветра провода.

А ветры у нас дуют и вправду очень сильные. Случается, сносит крыши. Вихрь со злобным свистом проносится по аулу, поднимая густую песчаную пыль.

Құлдыбай атаның әбден күнге қарайған жүдеу сопақ бетінде сорайған дөңес мұрнының астында үрпиген салпаң мурты бар. Ылғи күлімдеп тұратын көздеріне қарағанда, әрбір әзіл мен қалжыңды қағып алып, жалғастырып әкететініне күмән жоқ. Бұл кісінің мейірімді, жарқын жүзіне қарасам болды, оған тоғыз бала тауып берген мінезі сабырлы және жасықтау Айнагуль апамыз ойыма келе қалады. Үлкен балалары баяғыда институт пен техникумды бітіріп, балалы-шағалы болып кеткен, ал кішілері әлі мектепте оқиды.

Құлдыбай атаның аяғында жоғарыда айтып кеткен былғары етік, оған галифе шалбарының балағын салып қойған, үстінде жалпак белдікпен буып тастаған ешбір тану белгісіз әскери френч. Белдіктің төртбұрышты айылбасының ортасында бес күлді жұлдыз. Менің атам екеуі бұндай айылбастылы белдікті соғыстан кейінгі жылдары кеңес милиция қатарында қызмет еткен кезінде киген. Тағы бір айтып кететін жағдай – біздің Құлдыбай ата екінші дүниежүзілік соғысты түгелге жуық өтеп шықты. Тек Берлинге дейін жете алмай, концлагерьге түскен. Онда тұтқындықтың бар сұмдығын бастан кешті.

Құлдыбай атаның мұрты бір қызық мұрт. Оны бұл кісі мәпелеп күтеді, үнемі қолымен сипайды келіп. Сондықтан соңынан тас болып Мұртты деген ат жабысқан. Ауылдағы адамдар кунделікті тілдесімде Мұртты деп, нағыз атын тек аса маңызды жағдайда ғана атайтын. Үлкендер ол кісімен қалжыңдасып, ал балалар әрдайым сырттай мұртын келекелеп жүреді. Міне, қазір де көрші шарбақтың арғы жағынан бір топ бала сығалап, мазақтап тұр:

Құлдыбай мұртты,
Телефонды құртты! – деп.

Бұрылып қарағанын көріп, шуылдап қашып, қауіпсіз жерге барып тоқтады.

У дедушки Кулдыбая дочерна загорелое худое лицо с удлинённым горбатым носом, под которым торчат длинные, вислые усы, смеющиеся глаза, готовые подхватить любую шутку и понести ее дальше. Глядя на его доброе и веселое лицо, я тут же вспоминаю про его милую и тихую жену Айнагуль, родившую ему девятерых детей. Старшие дети Кулдыбая давно уже закончили институты и техникумы, обзавелись семьями, а младшие все еще учатся в школе.

На дедушке Кулдыбае вышеупомянутые хромовые сапоги, брюки галифе, какой-то военный френч без опознавательных знаков, перепоясанный широким ремнем. В центре квадратной бляхи пятиконечная звезда. Такие бляхи в послевоенные годы носили они с моим дедушкой, когда служили в рядах советской милиции. А еще дедушка Кулдыбай прошел почти всю Великую Отечественную войну. Только до Берлина не суждено было ему дойти, потому что попал в концлагерь и пережил все ужасы вражеского плена.

У Кулдыбая забавные усы, которые он холит и лелеет, постоянно приглаживая их руками. Потому за ним намертво закрепилась кличка Усатый. В ауле обычно все обращаются к нему - Усатый, и только в серьезных случаях называют его по имени. Взрослые любят пошутить над ним, а дети за глаза хихикают над его усами.

Вот и сейчас, из-за соседнего плетня выглядывают мальчишки и громко дразнятся:

Усатый Кулдыбай
Угробил телефон! –

и шумной стайкой отбегают на безопасное расстояние.

-Әй, өңкей сандалбайлар! Кетiңдер үйлерiңе! Ұстасам, құлақтарыңды жұлып беремiн! – деп ол кiсi айғайды салған кезде мұрты күлкiмдi келтiрiп секең ете қалады.

-Қалайсыңдар? Бала-шаға аман ба? Мынадай боп-боз қаланың қызының келгенi болмаса, басқа не жаңалық бар? – деп шаң басқан етiгiмен тапшанға жайғасып отырды.

-Аллаға шүкiр, аман-саумыз, - деп менiң атам қолындағы кесенi бұрап жiбердi. Оны әзiлдесудiң басталуы деп түсiну керек.

-Өзiң қалайсың? Жұмыс iстеп жүрсiң бе? Сiрә, күнi бойы баяғы бағаналарыңның сымында салбырап жүрген боларсың? Бетiңдi қарғаның бетiңдей күйе басып кетiптi. Сонау «темір тырнақты» не қыласың? Сымға мұртыңмен жармаспайсың ба? Оның өзi бiр әйгiлi мұрт.

- Ей, алжыған, менiң мұртымда не шаруаң бар? Малды айдаймын деп менен асып күнге қақталып кетiпсiң. Сары Арқаға жеткенше терiң түгiл бүкiл iшек-қарының тып-типыл болып жанып кеткен шығар. Көрiп тұрмын, Бетпақ дала шашыңды түк қалдырмай жеп қойыпты. Ендi мынадай бастың жылтыр қасқасына шелпек пiсiрмеймiз бе? Солай ма, өу, кемпiрлер!

– деп үстелдiң жағасында отырған әйелдерге күлiмдеп қарады. Олар болса екi шалға орын босатып, бiр шетiне ығысып отырды.

-Не деп айтайын? Түрлерiң құрысын, адам шошитын, - белiн таянып Өсiмiс апа күлiп жiбердi, - қаланың еркектерiнiң әжептеуiр, адамға ұқсас пiшiнiн сендермен теңестiруге болмас. Екеуiңе қарап, олардың аппақ жүзiн әлдеқайда жағымды деуге болады.

-Мына кемпiрдiң әңгiмесiне қарашы! – деп менiң атам сөзiн қағып тастады, - олай болса, нелiктен сол қаланың боз дәрменсiз еркегiн емес, бiздiң ауылдың бетiнен қаны тамған жiгiтiн таңдадың? Ендеше, қалада тұрып қылаң қаққан кемпiр болып қартаятын едiң.

- Вот я вам устрою, бездельники! Ну-ка, быстро по домам! Поймаю, уши надеру! - Кричит в ответ Кулдыбай, и усы его смешно подпрыгивают на лице.

- Как поживаете? Здоровы ли дети, что нового, кроме того, что приехала эта бледненькая городская девочка? - спрашивает Кулдыбай, устраиваясь на топчане в своих запыленных хромовых сапогах.

- Слава Аллаху, все хорошо, - отвечает мой дед, закручивая в руках пиалу. Это означает, что начало шутливой перебранке положено, - сам-то как? Работаешь? Небось, целыми днями висишь на своих столбах, проводах, как черный ворон закоптился. И зачем тебе «кошки»? Цепляйся за провода усами, вон какие они у тебя знатные!

- Дались тебе мои усы, старый дурень! Ты на своих перегонах скота сгорел почище моего! Пока до Сары Арки* доберешься, не то, что кожа, внутренности сгорят. Смотрю, Бетпак Дала* все твои волосы съела. На такой гладкой лысине теперь лепешки можно печь! Правду говорю, бабки?

- Обращается он к трем бабушкам, скромно потеснившимся к краю стола, чтобы мужчинам вольготней сиделось за чаем.

- Да уж не красавцы, скажу вам, - подбоченившись подхватывает бабушка Осимис, - у нас в городе, где я родилась, мужчины побелей и покрасивше будут.

- Ну, бабка, скажешь тоже, - парирует мой дед, - что же ты тогда выбрала себе не городскую хворую немочь, а нашего аульного, кровь с молоком парня, жила бы в городе, может, щеголихой и состарилась бы.

-Е-е, ақымақ, жас болдым... Бұйра кекілі мен шекесіне киген бөрігі құртты мені. Тірі болғанда ғой, - деп бір күрсінді, - қалаға алып кетер едім. Ауылдарыңның күйесін қырып, жуып, тазартып алып, онымен рақаттанып өмір сүрер едім. Қыздарым да мынадай әп-әдемі болар еді, - деп Өсіміс бұжыр-бұжыр алақанымен мені басымнан сипап қойды. – Енді міне, өңкей алжыған қақбастармен шәй ішіп отырмын.

Апам мен Балдырған бір-біріне қарап, қарқылдап күлді. Құлдыбай да мұртын сипап, айналаны шолып, сәл күліңкіреп қояды. Бір уақытта Балдырғанның кішкентай немересіне көзі түсіп кетті.

-Ал, мынау қайдан келген батыр? Атың кім?

-Ұлан.

-Өкеңнің аты кім болады?

-Қалибек.

-Шешең кім?

-Күміс.

-Әй, жарайсың! Сонда кімнің баласы болғаның? Өке-шешеңнің бе әлде апаның ба?

Алдауды сезген бала, – апамның... –деп күңк ете қалды.

-Қай апаның баласысың? Мұнда мен үш кемпірді көріп тұрмын, - деп бой бермей қойды Құлдыбай.

Аузын бұртитып, ішінен, мына шал не деген санасыз деген оймен -Балдырған апамның, - деп бала жауап берді.

-Ай, бәрекелді, батырым! Атаңа бір жақтың-ау! – деп Құлдыбай оны мақтап қойды.

-Айналайын, ақылдым! Апамның баласымын дейді, - деп сөзіне риза болған үстелдің айналасындағылар шулай кетті. Одан батылданып кішкене бала үстелге жақынырақ жылжып, саусағымен түртіп тостағандағы тосапты көрсетті.

-Мә, - деп менің апам кесені Балдырғанға созды, - тосап салып берші балама. Мұндай жақсы баладан тосапты да, басқаны да аямаймын. Егер апаның баласы болсаң, мен саған тағы бір нәрсені берейін, - деп желеткесінің қалтасынан кәмпитті алып Ұланға ұстатты.

- Да вот молодая была, да глупая... Кудрявым чубом своим, да шапкой набекрень купил меня. Был бы жив, - вздыхает Осимис, - увезла бы в город, отскребла бы, отмыла от вашей колхозной копоти и жила бы себе в удовольствие. И дочки мои были бы вот такими же хорошенькими, - бабушка Осимис гладит меня по голове своей шершавой ладонью. - А так, приходится тут с вами, старыми дурнями чай попивать.

Балдырған с моей бабушкой хохочут, переглядываются.

Кулдыбай улыбается в усы и поглядывает по сторонам. Тут он замечает маленького мальчика, внука Балдырған.

- А это чей батыр будет? Как тебя зовут?

- Улан.

-А отца твоего как звать?

-Калибек, - мальчишка испуганно таращится на усы шумного старика.

А маму твою как зовут?

- Кумис.

- Ай, молодец! Так чей ты сын? Мамы с папой или бабушкин?

- Бабушкин, - бурчит мальчишка, чувствуя подвох.

-Какой бабушки, здесь я вижу троих? – не унимается Кулдыбай.

- Бабушки Балдырған, - недовольно бубнит Улан, удивляясь, до чего же непонятливый этот дед.

- Ну, батыр, ну, молодец! Угодил! – громко нахваливает пацанёнка Кулдыбай.

- Айналайын*, умница, бабушкин, говорит, буду сын, - с одобрением зашумели все за столом, отчего, осмелев, мальчишка придвигается поближе к столу и пальцем тычет на чашку с вареньем.

- На, - протягивает пиалу моя бабушка, - положи ему варенья, такому хорошему мальчику ничего не жалко. Даже варенья. Раз ты бабушкин сын, вот что я тебе дам, - она вынимает из кармана своей жилетки карамельку и подает его Улану.

Ол қымсынып өз апасының артына тығылып қалды. Балдырған кәмпитті немересінің қолына сұғып жіберді. Орама қағазын судырлатып, бала кәмпитті лезде аузына сала салды.

Шәй ішудің әбден қызған кезі. Шалдардың әңгімесі сол, қой қырқу, мал азығын дайындау, оны Сары Арқадан Бетпақ даланың күзгі жайлауына, одан кейін қысқа қарай осында, Мойынқұмға менің атамның айдап келуі туралы. Екеуі аудан басшылығын да аздап талқылады...

Кемпірлердің әңгімесі бөлек. Кім сиырынан қанша сүт сауып алатыны, кім жақында қой сойды, қыз ұзатып, ұлын үйлендірді... кемпір Шүйтәйдің ауыр жағдайы. Бишараның асырап алған жалғыз баласы арақты удай мас болып ішетіні, ал келіні болса... құдай ондай келіннен сақтасын.

-Кімді айтсаң, сол келеді дегендей, - Балдырған мойнын созып, алыстан Шүйтәйді байқап қалды.

Соқпақ жолдың бойымен теңселіп, қамыт аяғын әрең басқан толық кемпір көрінді. Ол, жалғыз немересін қолынан ұстап келе жатқан Шүйтай еді.

-Зүлпия, шақыр, шәй ішсін, - деді атам.

Апам қабағын түйіп шақырғысы келмеді:

-Отырып алып, әр сөзден соң «лиубой, лиубой» деп қоймайды. Бекер айтпаған ғой, «жаман қазақ жақсы орыс болмайды» деп. Сөз жетпейтіндей. Сондағы орысша бар білгені баяғы «лиубой». Керекті де, керексіз де жерге сол бір орыстың сөзін қыстырып жібереді...

-Енді ыңғайсыз болар, - атам күйбеңдеп қасқа басын алақанымен бір сипады да Шүйтәйді:

-Әй, осы ауылдың сұлуы, шәйға кел, - деп шақырды.

Мальчик смущается и прячется за свою бабушку. Балдырған сует конфету за спину, в руки внуку. Слышно шуршание фантика и через мгновение конфетка оказывается у него во рту.

Чаепитие в разгаре. Старики заговорили о стрижке овец, о заготовке корма для скота, о том, как мой дедушка в конце лета поедет из Сары-Арки перегонять скот на осенние пастбища в Бетпак-далу, а затем на зиму сюда, в пески Мойынкумов. Обсудили и районное начальство...

У бабушек своя беседа. Чья корова и сколько молока дает, кто недавно зарезал овцу, кто выдает дочь замуж, кто женит сына, о том, как тяжело живется старушке Шуйтай, чей единственный приемный сын пьет не просыхая, а сноха такая, что не приведет господи никому такую келин*.

- Вот и она, легка на помине, - вытягивая шею, произносит Балдырған.

По проселочной дороге, тяжело переваливаясь с одной кривой ноги на другую, медленно бредет грузная бабка Шуйтай, держа за руку единственного внука.

- Зулпия, позови ее на чай, - говорит дедушка.

Бабушка хмурится, не хочет:

-Сейчас начнет тут через слово «лиубой, лиубой». Говорят, же, что «плохой казах не станет хорошим русским». Будто слов не хватает. Знает-то по-русски всего одно слово «лиубой», так не преминет его вставить, где надо и где не надо.

- Да неудобно теперь, - дед смущенно проводит пятерней по лысине и окликает бабку Шуйтай:

- Эй, красавица, пожалуй, на чай!

Шүйтәйдің қысылғаннан беті сәл қызарып кетті. Тапшанға жақындап, бір бөлек, кемпірге лайықсыз жұмсақ сөйлеп, атама рақметін айтты да шеткері отыра қалды.

- Не болды сонша қызарып, ұзататын қыздай? Әлде менің шалымды ұнатып қалдың ба? – деп кекетіп, апам кесеге шәй құйып берді.

Атам кердеңдеп, арқасын тік ұстап:
- Немене, мені шамасы жоқ, қаусаған деп отырсыңдар ма? Еркек болса, мендей-ақ болсын! – деді.

- Ей, кемпір, жоғалшы! – деді Шүйтәй үңірейген тіссіз аузын ыржитып. – Осы ауылда сенің шалыңнан асқан ешкім жоқ деп ойлайсың ба? Шақырсам болды, «лиубойы» артымнан байлаған бұзаудай ериді, білгің келсе. – Артынша Ұлан екеуімізді байқады да, абыржып қолын бір сілтеді, - Ұятсыз-ай, мына балалардың көзінше айтқан әңгімесінің түрін қарашы! «Лиубойынан» менің апам тоқпен ұрғандай селт ете қалды.

Оны байқаған атам әзілдеп күлді:

- Әй, Шүйтәй, орысша сөйлеуді қой. Көрдің бе, бәйбішем қызғанып отыр. Сендей ілгері, озық кемпірдің артынан орысша шүлдірлеп ілесіп кетеді деп қорқады.

Апам ашуланып қолын бұлғады:

- Кете бер, ұстап тұрған жоқпын. Жас кезімізде керектігің шамалы еді, енді қартайған тазды не қылайын.

Шүйтәй бір жөнсіз жағдайды байқап қалғандай, тездеп шәйін жұтып бос кесені үстелге қойды да, үһлеп тапшаннан тіктей кебісіне сырғып түсіп:

- Қой, кетейін, - деді.

Бабка Шуйтай смущается, краснеет, но подходит к топчану и каким-то не старушечьим мягким говором благодарит деда и скромно присаживается на край топчана.

- Что краснеешь, как девица на выданье? Или на старика моего глаз положила? - язвит бабушка, подавая ей пиалу с чаем.

- А что, я мужик еще хоть куда! – приосанивается мой дед.

- Иди к черту, старая, - Шуйтай улыбается своими тонкими, запавшими губами, оголив беззубые десны. - Что, думаешь, краше твоего старика нет никого в ауле? Да если хочешь знать, стоит мне позвать, так «лиубой» из них пойдет за мной, как телок на привязи. - Потом, увидев нас с Уланом, машет на деда в досаде рукой:

- Ай, бесстыдник, тут же дети сидят, а ты при них такие разговоры ведешь.

Бабушку мою от слова «лиубой» передергивает, как от удара током.

- Ты Шуйтай прекращай тут по-русски говорить, видишь, моя старуха ревнует. Боится, что я к продвинутой бабке уйду, чтобы с тобой по-русски болтать, - шутит дед, на что бабушка моя в сердцах машет на него рукой:

- Иди хоть сейчас, не держу. Молодой-то не особенно был нужен, а теперь старого да лысого и вовсе держать не буду.

Словно почуяв неладное, Шуйтай быстро выпивает чай, ставит пустую пиалу на стол и, кряхтя, сползает с топчана прямо на свои калоши:

- Пойду я

Апам шыдамсыздығына ыңғайсызданып:

-Отыршы, ойнап айтқаным ғой. Өкпелеп қалдың ба? Неменеге сонша уайымдайсың? Асықпа, әңгімелесейік. Міне, немерем де қаладан келіп қалды, - деді.

-Әй, айналайын, қашан келдің? Өке-шешең қалай? Жүзің боп-боз, ауырып қалған жоқсың ба? Ештеңе етпейді, ауылда күнге әбден қарайып, сүтпен қаймақ жеп тез арада оңаласың, - деп томпиған алақанымен басымды сипап, үңірейген тіссіз аузымен қолымды, - бақытты бол, жаным, - деп сүйді.

Енді:

- Отыра тұр, - деп атам жалынды.

-Жо-жоқ, асығыспын, кетейін. Бір шаруамен Иманбайға бара жатыр едім.

-Ол қандай шаруа? – деді Өсіміс таңырқап.

-Айтатын несі бар, ұлынан, Асырдан көмек сұрайын деп едім, жаңа шарбақ орнатып бер деп. Ескі шарбағым әбден қирап бітті.

-Өз балаң қайда? – деді Балдырған.

-Бір апта болды тоқтамай ішкеніне, - Шүйтәй мұңайып, - не істерімді білмеймін. Еңсем әбден басылып кетті. Расында, кетейін, рақмет,

- деп немересін қолынан ұстап алды да, жасаураған көзін сүртіп, қақпаға қарай бет алды.

-О, Алла, не үшін жазаладың байғұсты? – өкініп Балдырған артынан бір күрсінді, - жалғыз ұлының түрі анау, онысы да өгей.

Біртіндеп қараңғы да түсті.Аспанда бірінші жұлдыздар мен айдың қиғаш орағы көрінді.

-Қой, кетейік, - деп Құлдыбай жиналды. Мотоциклдың қасына үймелеген балаларды қуып жіберіп:

- Да садись же, пошутили ведь, - бабушке неловко за свою нетерпимость, - ты что, обиделась на меня? Не принимай близко к сердцу, это я так, шутя. Посиди с нами, поговорим. Видишь, внучка моя из города приехала.

- Ай, айналайын*, когда приехала? Как там твои папа с мамой? Что-то ты бледненькая, не болеешь? Ну, ничего, здесь в ауле загорись, на молоке и сметане быстро поправишься, - бабка Шуйтай гладит меня пухлой ладонью по голове, берет руку и целует ее своим ввалившимся беззубым ртом, - будь счастлива, жаным*!

- Посиди еще с нами, - теперь просит ее дед.

-Тороплюсь я, пойду. Надо к старику Иманбаю зайти по одному делу.

-Что у тебя за дело? – любопытствует Осимис.

- Да что там говорить, хочу попросить, чтобы сын его Асыр помог мне новый плетень поставить. Старый-то весь развалился.

- А твой сын где? - спрашивает бабка Балдырған.

- Всю неделю пьет, не просыхая, - тяжело вздыхает Шуйтай, - не знаю, как быть. Руки опускаются. Правда, спасибо, пойду я.

Шуйтай берет своего внука за руку и идет к калитке, на ходу вытирая набежавшие слезы.

- О, Аллах, за что же ей такое наказание? - вздыхает ей вслед Балдырған, - Единственный сын замучил, да и тот неродной.

Понемногу начало темнеть. На небе показались первые звезды и косой серп луны.

- Пора домой, - изрек Кулдыбай и стал собираться в путь. Отогнав мальчишек, столпившихся возле мотоцикла, сообщил:

- Мынаған бензин құюым керек, ертең азанмен бухгалтер екеуміз ауданға шығамыз. Қыс келмей, орамдағы қайдағы тұйықталуға ұшырамай тұрып, ауылдың кей жерінде сымды ауыстырамыз.

-О, құдай сақтай көр ! – деп шошыған кемпірлер де үйіне жинала бастады ...

Жарты сағаттан кейін, тапшандағы апам салған төсекке масахананың астынан сырғып кіріп жата қалдым. Алыста бақаның бақылдауы, иттің үруі естіледі. Биіктегі жымыңдаған жұлдыздарға қарап бір қызық ойға батқаным: осы жұлдыздар адамдар сияқты бола ма екен? Болса, арасында менің атам, апам, Шүйтай апа, Өсіміс апа, тағы да басқа ауылдағы көп адамдар сияқты мейірімді жұлдыздар болу керек. Бәлкім, арасында, Шүйтәй апаның келіні секілді қатыгез жұлдыздар да бар шығар. Дегенмен, адамдарға ұқсаған мейірімді жұлдыздар әлдеқайда көп болар. Апамнан ол туралы сұрамасқа сабырым жететін емес. Жанымда болса ғой, құшағына кіріп алып, бірқалыпты тынысына құлақ салып, мына ертегі аспанның астында ұйықтап қалар едім...

Апам болса бар әрекетін бітіріп, үйге кіреберістегі тепкішекте «Беломорканалдың» қорабын ашып, күнделікті жалғыз ғана рет шегетін шылымын тартып отыр. Білмеймін, осы әдеттің апама Ашаршылық кезінде ме, әлде соғыс жылдарында ма пайда болғанын. Темекісінің құбылмалы түтіні биікке қарай иіріліп, қараңғы аспанға ұмтылады. Бәлкім түтін жұлдыздар жымыңдаған, олардың арасында ұзын сыпырғышқа салт мініп Жалмауыз кемпір шауып жүрген тылсым дүниеге асығатын шығар... Тек енді сол кемпірден ешкім де қорықпайды. Себебі ол балаларынан айрылып, бірақ мейірімділігінен айрылмаған, қаладағы жастық шағындағыдай ақкөңіл және қайырымды Өсіміс апамызға ұқсайды. Міне, орақ мұрын, ұзын мұртты долы дуагер аспанды әрі-бері кезіп жүр. Қарасаңыздаршы, ол дуагер де емес, долы да емес. Ол біздің Құлдыбай атамыз, өзінің электр бағанасының үстінен қолын созып бірінің артынан бір жұлдызды шырақтай жағып жатыр.

- Надо заправить машину, спозаранку с бухгалтером в район выезжаем. В ауле надо кое-где провода обновить, пока зима не пришла и какого-нибудь замыкания не случилось.

- Не приведи Аллах! – испугались старушки и тоже засобирались домой...

Через полчаса я нырнула под марлевый полог в постель, которую расстелила на топчане бабушка. Где-то квакали лягушки, лаяли собаки. Высоко над головой мерцали звезды, а я лежала и думала о них: интересно, а звезды похожи на людей? Если похожи, то должны быть звезды добрые, как мои бабушка и дедушка, бабки Шуйтай, Осимис и еще многие другие в нашем ауле. Есть, наверно, и злые звезды, такие, как невестка бабки Шуйтай. И, все-таки, наверно, добрых звезд, как и людей, на свете гораздо больше. Мне не терпелось спросить об этом бабушку, прижаться к ней и под мерное ее дыхание уснуть под этим сказочным небом....

Но бабушка, закончив свои хлопоты, по привычке, приобретенной то ли в годы Великого Голода, то ли в годы войны, присела на крылечко, открыла пачку «Беломорканала» и закурила свою первую и всегда единственную за день папиросу. Она курила, а дымок тонкой неверной струйкой утекал куда-то в темное небо. Наверно туда, к далеким мерцающим звездам, в сказочные миры, где по небу носится на своей метле Жалмауыз кемпир*. Только теперь ее никто не боится. Потому что она похожа на нашу бабушку Осимис, пережившую своих детей и оставшуюся такой же доброй и отзывчивой, как в молодости, когда она жила в городе и была красивой молодой девушкой. А вот несется в небе злой колдун с горбатым носом и длинными усами. Посмотрите же, он уже совсем не злой. Потому что это вовсе не колдун, а дедушка Кулдыбай повис на своем электрическом столбе и с него, протягивая руки к небу, зажигает одну звезду за другой.

Міне, аспанда бір кемпір ұшып келеді. Өзі жарқын жүзді, толық, қолында кішкене таяқшасы бар. Кім болады екен? Ойпырмай, бұл адал және мейірлі Шүйтәй деген пері ғой! Оны басқа ертегілерде фея деп атайды. Бұрын апам маған тек қазақ ертегін айтып беретін. Енді қаладағы орыс мектебінде оқығаныма екі жыл болды, сол себептен көптеген басқа елдердің ертегін білетін болдым. Онда осындай өте жақсы феялар, түрлі сиқыршылар бар. Шүйтәй апа немістің тақия тәрізді чепец деген бас киімін киіп, кейде бұлтқа сұңгіп келеді. Ұзын, күміс түсті плащының етегі жұлдыздардың арасында желбіреді. Маған қарап маржандай аппақ қатар тісін корсетіп күлімдеді:

-Амансыңба, кішкентай ханшайым? Жағдайың қалай?

-Жақсы, апа, рақмет!

-Енді мен апа емеспін, мен өз қолыммен сиқыр жасайтын феямын. Тілегің қандай болса да, орындап бере аламын. Менімен бірге ұшқың келеді ме?

- Иә!

Пері Шүйтәй екеуміз биікке көтеріліп аспанда ұшып келеміз. Көз алдымызда алақанға салып қойғандай біздің ауыл жатыр. Өнеки, алыста қол ұстасқан менің апам мен атам. Өздері жап-жас, тұрпатты, әдемі, бір біріне қарап, күлімдеп тұр. Ал, мыналар кім болады екен? Бұл Өсіміс апа мен Зият қой! Жүздері жарқын, үстеріне қызыл жібек койлек киген, екеуі де сұңғақ бойлы, өте көрікті. Зият ешқандай да бүкір емес! Төменде сиқыршы Шүйтәйдің үйі көрінді. Алтынбек деген жалғыз ұлы, екі жеңін қайырып, жаңа шарбақ орнатып жатыр. Қасында келіні де тұр. Бізді көре салып, екі көзі жаудырап, қуанып кетті. Шын ықыласпен қолын сілтеп сәлем берді. Біз ауылды, кең байтақ даланы, менің Отанымды айналып ұшып келеміз. Бұл менің түсім – менің алаңсыз, бақытты, еш қашан қайтып келмейтін балалық шағым..

А вот показалась славная толстая старушка с палочкой в руке. Кто это? Да это же добрая фея Шуйтай! Раньше бабушка рассказывала мне только казахские сказки. Теперь я уже второй год учусь в городе, в русской школе и знаю много других сказок, неказахских. И в этих сказках есть такие вот добрые феи, волшебницы. Бабушка Шуйтай летит среди облаков в немецком чепце и полы ее длинного серебристого плаща развеваются между звезд на небе. Она улыбается мне, обнажая ровный ряд жемчужных зубов, и говорит:

- Здравствуй, принцесса! Как поживаешь?

- Хорошо, бабушка!

- Я теперь не бабушка, я волшебница и могу исполнить любое твоё желание. Хочешь, полетим вместе?

- Хочу!

И вот мы летим с доброй волшебницей Шуйтай по небу, а наш аул, как на ладони. Вот мои бабушка и дедушка стоят рядом, молодые, красивые, улыбаются друг другу.

А вот бабка Осимис и её старшая внучка Зият в шелковых алых платьях, стройные, веселые, горба у Зият как не бывало. Мы летим над домом волшебницы Шуйтай, а там её сын Алтынбек, засучив рукава, ставит новый плетень, а келин её смотрит на нас, улыбается и машет рукой в знак приветствия. Мы летим над нашим аулом. Мы летим над нашей степью. Мы летим над моей Родиной!

Мне снится сон. Из далекого-далекого детства.

Примечания:

Кемпир* – старуха.

Баурсаки* – традиционное казахское блюдо, ромбовидные кусочки дрожжевого теста, обжаренные в большом количестве растительного масла.

Балапан* – цыпленок.

Талды Озек* – название аула, переводится, как тенистая лощина.

Ойпырмай* – возглас, боже мой!.

Сами из городских будем* – на казахском звучит приблизительно так – озимиз.

Жалмауыз кемпир* - букв. Прожорливая старуха, ведьма, персонаж казахских народных сказок.

Сары Арка* - Центральнокзахстанский мелкосопочник.

Бетпак дала*- Северная Голодная степь, пустыня в Карагандинской, Южно-Казахстанской и Жамбылской областях Казахстана.

Айналайын*- У древних тюрков существовал удивительный обряд кружения, который выражается словом «айналайын» - обойду, окружу тебя. Казахи избегают полного круга при осмотре чего бы то ни было. Обойти человека, значит принять на себя все его болезни, все чары, которые тяготеют над ним. Поэтому самое нежное слово у казахов и самое верное выражение любви заключается в слове «айналайын».

Мойынкумы*- песчаная пустыня в Южном Казахстане, на территории Жамбылской и Южно-Казахстанской областей.

Келин* - сноха, невестка.

Жаным* – душа моя.

Мотоцикл

Быжылдаған шыбын бөлмені әрі-бері кезіп ұшып жүр. Ұшқаны былай, оның мазасыздығын айтсаңшы.

Біресе бетке, біресе мұрынға отыра қалады, болмаса шашқа шатысып ызылдайды келіп. Қысқасы, Шоқанға ұйқы бермеген соң, ол лажсыз төсектен тұрды. Ұйықтағаны дұрыс еді, өйткені алдағы күн қызық болмайын деп тұр. Кеше ғана апасы:

Мотоцикл

Муха с жужжанием носилась по комнате. Ладно бы себе носилась, нет же, это была очень надоедливая муха. То на щеку сядет, то на нос, то вдруг запутается в волосах, и давай жужжать. Словом, спать Шохану не было никакой возможности. Пришлось встать. Лучше бы конечно поспать, потому, как день предстоял тоскливый. Вчера бабушка объявила, что он наказан и будет целый день сидеть дома.

- Сазайыңды беремін, үйден күні бойы шықпайсың. Сендей қаңғыбасты әр түкпірден іздеп, әбден

жалықтым. Сандалып жүргенше, үйде отырып шешең беріп жіберген кітапті оқығаның артық, - деген.

Шоқан төсектен тұрып, есікті ақырын сықыр еткізіп, далаға қарады. Апасы жуылған қойдың жүнін мамық

қылып түтіп, тапшандағы аппақ жаймаға реттеп жинап жатыр екен.

-Апа, не істеп жатырсың?

-Мынадан саған қыстыгүні кисін деп жылы ұйық тоқимын. Сен жүгермек қалада да кешке дейін қаңғып жүретін шығарсың. Ең болмаса аяғың жылы болсын.

-Апа, мен сонда күні бойы үйде отырамын ба?

-Отырасың, кітап оқисың.

-Қалада мектепке барамын, онда ойнауға уақытым болмайды. Кітапті да сонда оқырмын. Қазір демалыс қой?

-Әй, иттің баласы, мені әбден қалжыраттың-ау! Мейлің, тамағыңды ішіп ал да, алыстап кетпей үйдің

қасына ойнай ғой, - деп апасы тапшаннан шиыршықтанып салбыраған ұзын, көріксіз түйір-түйір шүйке жүнді былай қойып, аяғын теңселе басып, самауырынның қасына барды. Құбырын шешіп, сексеуілдің бір-екі жаңқасын салып, шымшуырмен қызыл шоқты жақсылап қопарыстырды. Құрғақ отын тез арада тұтанып, самауырынның оттығынан түлкінің құйрығындай бұлтаңдап лап ете түсті. Құбырды қайта кигізіп, дастарқан жаюға кірісті.

Самауырын, қарыны қампиған боржық құсап еңтігіп, ызылдады. Апасы Шоқанның жақсы көретін ыстық, үлпілдеген бауырсағын пісіріп, үстелдің үстіне тостағанға үйіп қойыпты. Кеседегі шәйдің буына үрлеп отырып, бір табақ бауырсақты түк қалдырмай жеп бітірді де, қайда болса да жылжуға дайын екенін сезді. Тек Ержан әзірше еш жерде көрінбеді. Кеше екеуі ауылдың шетінде, тақыр даладағы төбеде өсіп тұрған үш биік терекке барамыз деп уәделескен.

- Надоело мне тебя бродягу по всем закоулкам искать, - сказала бабушка, - посиди дома. Вон, книжки тебе мать твоя передала, почитай лучше.

Шохан выбрался из постели, и тихо скрипнув дверью, выглянул на улицу. Бабушка, разложив на топчане вымытую овечью шерсть, ловко пушила ее и складывала слой за слоем на белой простыне легкие, невесомые облачка шерсти.

- Апа*, что ты делаешь?

- Вот к зиме тебе хочу теплые носки связать. Ты, негодник, и в городе у себя наверно, целыми днями по улицам носишься. Хотя бы ноги твои в тепле будут.

- Апа, а я что, целый день буду дома сидеть?

- Посидишь, книжки считаешь.

- В городе я в школу хожу, учусь, играть времени не будет. Там и почитаю книжки. Каникулы ведь?

- Ах, разбойник, замучил ты меня. Ладно, поешь и иди, поиграй здесь, рядом с домом. — Бабушка отложила в сторону комки шерсти, свисавшие длинными некрасивыми прядями с топчана, и вперевалочку подошла к самовару. Сняла с него трубу и железными щипцами принялась ворошить уголь в топке, добавила пару расщепленных поленьев из саксаула. Сухие ветки быстро занялись и из самоварной топки весело, обгоняя друг друга, вырвались язычки пламени. Надев трубу на место, бабушка принялась накрывать на стол. Самовар зашумел, отдуваясь, словно пузатый толстяк.

На столе горкой высились горячие, пышные баурсаки*. Бабушкины, самые любимые.

Сдувая с пиалы жаркие волны пара, Шохан один за другим умял целую тарелку баурсаков и понял, что готов двинуться куда-нибудь. Только вот Ержана нигде не видно.

Вчера они договорились, что с утра пойдут на окраину аула, где в поле на пригорке высились три тополя.

Алыстан қарасаң, олар аспанды үш жерден түйреп өткен жебе сияқты. Сол теректердің біреуінің жоғары ұшында олар бұрыннан сұңқардың ұясын байқап қалған. Жақында онда бірнеше балапан пайда болыпты. Егерде ағаштың басына өрмелеп шықса, ұядан кішкентай, үлпілдеген аппақ түйіршіктей балапанды алып, үйге әкеліп, оны зақпымен атып тапқан торғаймен асырауға болар еді. Бірақ, бүгінгі күн сәтсіз болып шықты. Апасы оған он шақты қадамнан астам жерге баруға тыйым салған. Шоқан тапшаннан ұшып тұрып, соқпақ жолға қарай аттамын санап қарғып секіргеннің өзінде бар біткені жолдың дәл ортасы екен. Іші пысып, айнала қызықсыз болып көрінді.

-Апа-а-а, - деп Шоқан айғай салды, - ең болмаса жиырма аттамға рұқсат берші!

-Мейлің, тек одан асушы болма.Тағы он қадамды өлшеп, Талмагүл апаның шарбағына дейін секіріп тірелді. Ішке демін бір тартып, біраз

ойланып тұрды да, қайтадан айғайлады:

-Ал, отыз рет ше?

-Әй, иттің баласы-ай, санауды үйреніпсің ғой. Мақұл, тек мен сені көретін болайын.

Шоқан шарбаққа таянып, келесі он аттамды қайда жасасам екен деп ойлап тұрған кезде алыста Ержан да көрінді. Жалаңаяқ табанымен ертенгі жылы топырақты илеп, жүгіріп келе жатыр екен.

-Кеттік терекке!

- Тек отыз аттам. Одан асуға рұқсат жоқ. Апам үйден алыстама деді, - деп Шоқан әбден жайсыздыққа душар болғандай күрсінді де, шалқайып құлап, арқасын шарбаққа сүйеді. Ержан қасына келіп отырды.

Жоғарыда, бүгін қапырық ататынын сыңай білдіріп, күн бірде бір бұлтсыз аспанға асықпай домаланып

шықты. Екі бала құмның үстін шыбықпен шимайлап, шарбақтың жанында отыр.

-Қарашы кімнің келе жатқанын.

Если смотреть на них издали, они похожи на три стрелы, пронзающие небо своими вершушками. На одном из них они уже давно приметили соколиное гнездо. Недавно там вывелись птенцы. И если забраться высоко, на самый верх, можно достать оттуда белый пушистый комочек, принести его домой и кормить отстреленными рогаткой воробьями. Но сегодня был неудачный день. Бабушка запретила отходить от дома дальше, чем на десять шагов.Шохан вскочил с топчана и побежал к проселочной дороге, отмеривая эти самые десять шагов. Стало скучно. Даже вприпрыжку самые большие шаги доходили лишь до середины дороги.

- Апа-а-а, - закричал Шохан, - а можно хотя бы двадцать шагов!

- Можно, но не больше.

Отмерив еще десять шагов, он допрыгал до плетня бабки Талмагуль. Вдохнул, подумал и крикнул еще раз:

- А тридцать?

- Ай, негодник, считать научился. Можно, только чтобы я тебя видела.

Опираясь на плетень, Шохан раздумывал, куда бы еще допрыгать на десять шагов, когда вдали показался Ержан. Он бежал, вминая босыми подошвами утренний теплый песок.

- Пошли к тополям!

- Не могу. Бабушка запретила мне далеко отходить от дома. Только тридцать шагов. Не больше. - Шохан обреченно вздохнул и прислонился спиной к плетню. Ержан примостился рядом:

Солнце медленно выкатывалось на белое, без единого облачка небо, предвещая знойный день. Мальчишки сидели под плетнем, вычерчивая прутиками загогулины на песке.

- Смотри, кто идет.

Алыстан осыларға қарай екі балдаққа сүйеніп, тәлтіректеп, шүберектен жасалған қуыршақ құсап жансыз екі аяғын әрең сүйреген Сабыржан көрінді. Мүгедек болып туып, жиырма жыл бойы оның азабын шегіп жүрген жігіт еді. Мықты, тарамыс қолының ірі алақаны балдақпен астасып кеткендей. Арбиған етсіз кең иығы балдаққа сүйенгенде, кішкене, жып-жылмағай сирек шашты басы тіп-тіке иығынан өсіп тұрған сияқты. Бірақ ол қуана күліп жіберсе болды, өткір қыр мұрынын көлденең тілген әжім қаптап, екі көзі күлім қағып, дүрдек ернін кеңінен жазған кезде аузындағы аппақ ірі тісі балташы жақсылап жонып тегістеген қоршаудағы сапқа тұра қалған тақтайға ұқсайтын

-Сәлем! – деді Сабыржан қуана ыржиып. Шапшаң екі балдақты бір жағына апарып, денесін ортасынан бүгіп, балалардың қасына отыра кетті, - сендер неге сонша көңілсізсіңдер?

Екі бала бірдей демін басты. Бұлар Сабыржаннан еш нәрсені жасырмайтын да. Оның басқа үлкендерден айырмашылығы, балалардың тілін таба білетіні. Мысалы, басқалар құсап «мазаламай кетіңдер, барып ойнаңдар» әлде одан бетер «қайдағы жоқты айтпаңдар» деп ешқашан жекіріп сөйлемейтін бұларға. Әрине, ол ағашқа өрмелеуді білмейді, каналдың суына да еркінше шомыла алмас еді, есек-арбамен сексеуіл теріп әлде зақымен атып та көрмеген. Бірақ есесіне балалардың қай әзіліне де болса, ішек-сілесі қатқанша күлуші еді. Әуелі әзілдері онша қызық болмаса да. Сабыржанмен олар уақытын өте көңілді өткізетін.

-Отыз аттам дейсің бе? Оның аз емес қой! Бұны еркіндік деп білуің керек, бауырым! – деп Сабыржан Шамсия апайдың қоршауының қасында қалың жапырағы күмістей жарқырап, жазғы самал желмен тербеліп тұрған жидеге қарай қолын бір сілтеді. – Дәл сонау жерде сенің отыз аттамың болар. Оған дейін өз аяғыммен барсам, бұ дүниеде менен бақытты адам болмас еді!

Вдали, опираясь на костыли и волоча за собой неживые, как у тряпичной куклы ноги, ковылял в их сторону Сабыржан. С самого рождения, все 20 лет своей жизни он прожил инвалидом. Крепкие жилистые руки с большими ладонями словно срослись с костылями, на которые опирались широкие костлявые плечи, из-за чего казалось, что у Сабыржана нет шеи. Его маленькая с прилизанными редкими волосами голова словно вырастала прямо из плеч. Но стоило ему улыбнуться, как длинный острый нос покрывался продольными морщинками, в глазах начинали плясать веселые чертики, а расплывшиеся большие губы обнажали крупные белые зубы, выстроившиеся во рту, словно доски ладно обтесанного плотником забора.

- Привет! - сказал Сабыржан. Выдав одну из своих самых жизнерадостных улыбок, он перехватил оба костыля на одну сторону и, лихо согнув тело пополам, приземлился рядом с мальчишками, – что так сегодня невесело?

Мальчишки хором вздохнули. Сабыржану можно было рассказать все. В отличие от других взрослых, он умел слушать и никогда бы не сказал им: «не мешайте, идите лучше, поиграйте», или того хуже: «не болтайте глупостей». Он, конечно же, не умел лазить по деревьям или купаться в канале, не мог запрячь ишака в арбу и отправиться за саксаулом, и из рогатки стрелять также не умел. Зато он мог слушать мальчишек и залиvisto хохотать над их шутками, даже если они были не очень смешными. С Сабыржаном было хорошо, весело.

- Тридцать шагов говоришь? Так это же немало. Это, брат, свобода! – Сабыржан указал рукой на джиду у забора тетки Шамсии. Ее пышная крона на легком летнем ветерке переливалась, словно живое серебро. - Вон там как раз и будет тридцать шагов. Если бы я смог дойти до нее своими ногами, я был бы самым счастливым человеком на свете!

Ал көрмеппін, ол ағашта тұрған не бар! –деп Шоқан бұрқ ете қалды.

-Е-е, достым, олай деп айтпа. Бұл аса бір ғажап ағаш! Көктемде, сен әлі өзіңнің қалаңда жүрген кезде біздің жиденің хош иісінің аңқығанын естісең! Керіп қойған жіп-жіңішке қылдай сыңғырлап басыңды айландырып жібереді. Ал күзде ше? Сен баяғы өзіңнің қалаңа кетіп қалған кезде бұтақты игізіп төгілген жидегін біз тамсанып тұрып жейміз.

Шоқан бұндай ғажап ағашқа басқаша, жаңадан көргендей көзін қадады да, бір кезде:

-Ал дәл қазір маған одан не пайда? – деді.

-Жігіттер, осы жиденің астына кәдімгі әскердегідей штаб ұйымдастыруға болады.

-Мәссаған керек болса! – деп Ержан қайран қалды.

-Сонау көлеңкеде қадағалау пункты болсын.

-Онда біз кімді бақылаймыз?

-Кімді дегенің не? Егер ауылдың кемпірлерімен араласқандарыңда, осындағы талай қызықты естір едіңдер. Бірақ біздің стратегиялық мақсатымыз аздап өзге болып тұр. Сондықтан, қане, жиденің астына кеттік! – деп Сабыржан екі балдаққа денесін орнатып, тез ағаштың көлеңкесіне жетіп барды. Екі бала да өкшелеп артынан қалмай келді.

-Бұл сендердің орналасатын жерлерің, - деді де Сабыржан балдаққа сүйеніп, жиденің астындағы солған шөпке отыра кетті, - осы арадан келген-кеткендерді аңду өте ыңғайлы. Еш нәрсеге алаңдамасаңдар, жақында біздің қасымыздан нағыз матрос өтеді.

-Қайдағы матрос біздің ауылда? – деп таңданды Шоқан.

-Қайдағы матрос біздің ауылда? – деп таңданды Шоқан.

-Естіген жоқсың ба? Мектепте менімен бірге оқыған Төлеген деген жігіт әскерден, үш жыл бойы

флотта қызмет етіп, үйге қайтып келді.

-Біз осында кешке дейін отырсақ та, ол бұл жолмен өтпеуі мүмкін - деді Шоқан.

- Подумаешь, джида, невидаль, какая, – буркнул Шохан.

- Э-э..., дружок, не скажи. Ты знаешь, какое это необыкновенное дерево? Весной, когда ты еще у себя в городе, от нашей джиды такой аромат! Тонкий, как звенящая струна, голову кружит. А осенью, когда ты опять уедешь к себе в город, она будет усыпана сладкими ягодами, только успевай лакомиться.

Шохан словно другими глазами посмотрел на это странное дерево, а потом вздохнул:

- Ну а сейчас-то мне, какой с него толк?

- Парни! Вы можете устроить себе под джидой настоящий штаб, как в армии.

- Ух, ты! – выдохнул Ержан.

- Вон там, в тени у вас будет пункт наблюдения.

- А за кем наблюдать?

- Как это за кем? Если бы вы общались с аульными бабками, вы бы знали, сколько всего интересного творится в ауле. Но у нас стратегические задачи немного другие, поэтому, айда под джиду! – Сабыржан ловко перехватив костыли, водрузился на них и, быстро добравшись до тени под деревом. Мальчишки шли за ним по пятам

- Это ваша точка дислокации, - сказал Сабыржан, опустившись при помощи костылей на жухлую траву под джидой, - отсюда удобно наблюдать за дорогой. Если будете сидеть здесь, не отвлекаясь ни на что другое, совсем скоро по этой дороге пройдет настоящий моряк.

- Откуда в нашем ауле моряк? – удивился Шохан.

- Вы разве не слыхали? Из армии вернулся Толеген, мой бывший одноклассник. Три года оттрубил во флоте.

- Мы здесь его целый день прождем, - сказал Шохан, - только он может и не пройдет по этой дороге.

-Анау үйде біздің сыныпта ең сұлу қыз атанған Бақыткүл тұрады. Ол алдымен соған мақтанып, әскери киімін көрсетіп баруға тиісті.

Қастарынан, салбыраған аяғындағы көбісімен жерді сырып, Иманбай деген шал есегін айдап өтті. Соңынан көк ала шаңды көтеріп тарсылдаған трактор өте шықты. Әрі-бері ұсақ-түйек шаруасымен бала жетектеп әлде өзімен өзі келе жатқан ауылдың әйелдері. Тек матрос жігіт көрінбеді.

-Әнеки, әне, келе жатыр! - деп Шоқан орнынан ұшып тұрды.

Расында, алыста асықпай, нағыз теңізшіге лайықты жүріспен аяғын теңселе басқан Төлеген көрінді. Кең балақты шалбар, үстіндегі көк көйлектің қайырма жағасында тура теңіздің зеңгір толқынының көбігі сияқты үш қатар аппақ жолағы бар, оның астынан матростар киетін ала жейде көрінеді. Басында күнқағарсыз фуражка, желкесінде желбіреген екі таспада «Солтүстік флот» деген жазуы бар.

-Кеңес теңізшілеріне жалынды сәлем! – деп, Сабыржан қолын самайына тіреп, салют берді. Төлеген де жымия сәлемін қайтарып, тізелеп отырды да, досын құшақтай алды:

-Сәлем, бауырым! Қалайсың?

-Көріп тұрған шығарсың, еш өзгеріс жоқ, мына екі балдақ менің мәңгілік серігім. Өзің қалайсың?

-Міне, әскери қызметтен біржолата босадым деуге болады. Осындай жағдайда: өз елімнің алтын бесігіне оралдым деуші еді ғой.

Шоқан мен Ержан аузын ашып, Төлегенге тесіліп қарап қалыпты. Ғайыптан пайда болған біреудің өзі мына әскери киім киген жігіттен асып соншама таңданыс тудырмас еді бұларда.

-Бақыткүлге бара жатырсың ба?

Төлеген басын бір изеп:

-Сабыр, айтшы маған, ол мені кәдімгідей күтті ме? - деп сұрады.

Вон, в том доме живет Бахыткуль, это была самая красивая девочка в нашем классе. Вот к ней-то он и пойдет первым делом покрасоваться в матросской форме.

Мимо, почти касаясь земли калошами, проехал на своем ишаке дед Иманбай. Следом, поднимая тучи песка, прогромыхал трактор. Туда-сюда по своим делам сновали аульные тетки с детьми и без, а моряка все не было.

- Вон он, идет, - вскочив на ноги, закричал Шохан.

Төлеген шел не спеша, вперевалочку, как и подобает настоящему моряку. Брюки-клеш и синяя рубаша с большим отложным воротником с тремя полосами, точь-в-точь как белая пена на синей морской волне, из-под которой виднелась полосатая тельняшка. На голове бескозырка, на ленточках которой можно было прочесть надпись: «Северный флот».

- Пламенный привет советским морякам! – громко приветствовал его Сабыржан, приложив в салюте руку к виску.

Ухмыльнувшись, Төлеген в ответ отдал честь и, присев на колени, приобнял своего бывшего однокашника:

- Здорово, брат! Как поживаешь?

- Как видишь, ничего не меняется, костыли – мои вечные спутники. Сам-то ты как?

- Да вот, демобилизовался. И, как говорят в таких случаях, вернулся в родные края.

Шохан с Ержаном, разинув рты, глазели на Төлегена. Появление здесь инопланетянина не вызвало бы в них столько восхищения, как вид этого парня в матросской форме.

- К Бахыткуль идешь?

Төлеген кивнул и спросил:

- Скажи, Сабыр, она меня по-настоящему ждала?

-Күткен сияқты, - Сабыржан бір түрлі болып қысылып қалды да, сәл қозғалып, - әрине, күтті, дәл айттым саған, күтті, - деді.

-Менің де үмітім сол, - деді Төлеген, тағы да аузының шетін сәл қисайтып. Осы бетінің еркекше ұстамды және өзіне тартатын қимылы Шоқанға ұнағаны сонша, кешке таман айнаның алдында мен де сөйтіп көрейін деп ойлап қалды.

-Бас киіміңді маған өлшеуге бересің бе? – деді Шоқан, өзінің қысылғанын жеңуге тырысып.

-Мә, балақай, өлшеп көр, - деп фуражкасын басынан шешкен кезде қысқа шашы үрпиіп шет шетке мыңдаған иненің ұшындай жайылып кетті.

-Мәссаған, нағыз матрос бола қалдың ғой! – деп жымиған Төлеген Шоқанды көріп ысқырып жіберді.

-Үйге барып, айнаға қарап келейінші?

-Мейлің, тек бол дереу!

Шоқан жан дәрменімен жүгіріп берді. Үйге ұшып кіріп, қол жуғыштың үстіндегі кішкене бұлдыр айнаға қарай ұмтылды. Басынан төмен сырғанаған фуражканы түзеді де екі таспасын жазып, өзіне үңіле қарады. Сосын Төлегенге ұқсауға тырысып, бетін сәл тыжырайтты. Тек жымиғаны өзіне ұнамады. Бір түрлі ұшқалақ, балаға тән аңқау сияқты болып көрінді. Тағы да бір-екі рет бетінің қимылын байқап еді, бірақ ойдағыдай болып шықпады. Уақыт жоқ, қайта бару керек. Жатар алдында тағы осы әрекетті істеп көрейін деген оймен далаға жүгіріп шықты. Ішінен: «Кешке бәрі де сөзсіз ойдағыдай болады» - деп, аласұрып жолды кесіп өтті.

-Мә, - деп бас киімді ықылассыз қайтарып берді.

-Ұнады ма? –Төлеген тағы да сәл ыржиды, - ала ғой дер едім, інішек, бірақ оным болмай тұр. Әскери кезеңім туралы естелік қой бұл, түсінсең. Өскенде флотқа қызмет етуге барсаң, тура осындайын аласың.

-Да вроде ждала, - несколько смутился Сабыржан, а потом добавил, - конечно ждала, точно говорю, ждала.

-Надеюсь, - опять усмехнулся Төлеген, и Шохану так понравилась эта по-мужски сдержанная, притягательная ухмылка, что он решил вечером перед зеркалом поучиться так же ухмыляться.

Поборов смущение, Шохан спросил:

- А можно мне шапку примерить?

- На, салага, меряй, - протянул он Шохану бескозырку, и предоставленные самим себе волосы на его голове оцетинились тысячами иголок, устремленных в разные стороны.

- Эй, да ты настоящий матрос! – улыбаясь, присвистнул Төлеген, глядя на Шохана.

- Можно я домой сбегаю, в зеркало посмотрю?

- Валяй, только быстро!

Шохан, на всех парах перебежав дорогу, залетел в дом и рванул к небольшому, слегка потускневшему зеркалу над умывальником. Поправил спадавшую с головы бескозырку, расправил ленточки и внимательно посмотрел на себя, затем ухмыльнулся, подражая моряку. Ухмылка Шохану не понравилась, какая-то она несерьезная, пацаньячья получилась. Попробовал еще и еще раз. Все не то. Надо бежать, времени не было, поэтому решил вечером снова попытаться. «Вечером у меня обязательно получится», - подумал Шохан и метнулся через дорогу к моряку.

- Возьми, - нехотя протянул бескозырку хозяину.

- Понравилась? – Улыбнулся Төлеген. – Отдал бы тебе ее, братишка, но не могу. Понимаешь, память о службе. Вырастешь, пойдешь служить во флот, получишь такую же.

«Қайдағы жаяу әскерге емес, дәл флотқа қалай тап болсам екен», - деп сұрайын деп еді, бірақ ұялғанынан сөз таппады да, үндемей Сабыржанның қасына отыра қалды.

-Сабыр, тыңдашы мені. Бүгін кешкі сеанстан соң клубта жиналамыз. Онда біздің барлық жігіттер, күйеуге шығып үлгермеген қыздар болады. Сен де кел.

Әдеттегідей шат күліп жүретін Сабыржан өзімен-өзі тұйықталып, реңі кетіп, жылтылдаған көзі сөнді де қалды:

-Бауырым, кешір, бара алмайтын шығармын. Қыздар, анау-мынау... оған мен жарамаймын...

-Жігітім, бос сөзді қой. Сені мен шақырып отырмын, естисің бе? Кел. Күтемін, - деп Төлеген қадалып, тік қарағанда, Сабыржан көзін төмен түсіріп, жәй ғана:

-Білмеймін,... көрерміз... – деді.

Қасында тым-тырыс, қыбыр етпей екі кішкене бала отыр. Сол сәттегі сезімін Шоқан ешқандай да сөзбен жеткізе алмас еді, бірақ жарымжан адамның дәрменсіздігі мен жасқаншақтығына қарағанда мықты, өмірге деген ашкөз, тойымсыз сап-сау жастықтың артықшылығын анық байқады.

-Келістік пе? Күтемін, кел. Ал, енді мен кетейін, - деп тікелей шашын бас киімімен жауып, Бақыткүлдің үйіне қарай бет алды. Жиденің астындағылар жым-жырт болды. Сабыржан басын төмен салбыратып, жерге тесіліп қарап қалыпты.

Тырс етпей екі бала ыңғайсызданып, оған қараудан қашқақтап, басын олай да, былай да бұрады. Екеуі де досының қатты қиналғанын, оған ешқандай көмегінің тимейтінін сезіп отыр.

-Сабыржан, мен қазір апамнан сұрансам, бізбен бірге ұядан сұңқардың балапанын аулауға барасың ба? – деп Шоқан сарт еткізді.

Хотел спросить: «Как сделать так, чтобы именно во флот попасть, а не в какую-нибудь там пехоту» - смутился, слов не нашел и молча сел рядом с Сабыржаном.

- Слушай, Сабыр, вечером после сеанса в клубе собираемся. Там будут все наши ребята и девчонки, кто не успел еще выскочить замуж. Приходи.

Неизменная улыбка на лице Сабыржана потухла, весь он как-то сник, потускнел, исчезли искорки в глазах:

- Нет, брат, извини, я, наверно, не приду. Девчонки там, и все такое... это не про меня.

- Брось парень, я тебя зову, слышишь? Приходи. Буду рад. – Төлеген пристально смотрел Сабыржану прямо в глаза и Сабыржан, опустив их, тихо произнес,

- Не знаю.... Посмотрим...

Мальчишки сидели рядом, не шелохнувшись, и Шохан, который не смог бы это выразить никакими словами, вдруг почувствовал превосходство жадной до жизни здоровой молодости над бессилием и робостью увечного человека.

- Давай, приходи, буду ждать. А теперь пойду я, - приладив бескозырку на свою ершистую голову, Төлеген двинулся в сторону дома Бахыткуль. Под тенью джиды воцарилась тишина.

Притихшие мальчишки вертели головой по сторонам, чтобы не видеть, как Сабыржан, опустив голову, устался в землю. Они чувствовали, как ему вмиг стало плохо, понимая, что ничем помочь не смогут.

- Сабыржан, хочешь, я сейчас уговорю свою бабушку отпустить меня, и мы вместе пойдем добывать птенца сокола из гнезда? – Вдруг выпалил Шохан.

-Ия, ия, дұрыс айттың! - деп Ержан да қуанып кетті.

-Қойыңдар, керегі жоқ. Шоқан, сен апанды ренжітпе. Айттыма отыз аттам деп, демек солай-ақ болсын. Бақылау орталықтарың осы жерде екенін ұмытып қалдың ба? Жолға қара, әлі де талай қызықты көресің.

Расында, қасынан тарсылдатып жап-жаңа мотоциклмен Шамсия апаның Әлен деген үлкен немересі зу етіп өтті де, бұрылып өзінің ауласына кірді.

-Уә, мынауың мықты ғой! Жүр, сұрайық, бізді аздап қыдырта ма екен, - деді Шоқан.

-Біз сұрағанбыз, көнбей қойды, - деп Ержан демін тартты да, - Шох, сен барсаң, рұқсатын береді.

- Оны қайдан білесің?

-Білемін. Ол сенің әпкеңе бұрыннан ғашық болып жүр.

-Зереге ме?

-Ия.

-Оны қайдан алдың?

-Сенен басқаның бәрі де біледі. Онысын аңғару қиын деп ойлайсың ба? Ылғи артынан көпке дейін тесіліп қарап тұрады. Барып сұра, саған сөзсіз береді.

-Онда тәуекел етіп бар, - деп Сабыржан Шоқанның арқасынан қақты, - мен болсам үйге кетейін.

-Тоқтай тұр, кетпеші. Кім біледі, беретін де шығар. Олай болса, мен сені үйіңе дейін мотоциклмен апарып тастаймын. Қалай қарайсың?

-Мақұл. Сені осы жерде күтейін. Тек жалынып жалбарынба, абыройыңды жоғары ұстап, өзіңді өзің сыйлап сұраушы бол, түсіндің бе?

-Түсіндім! Ал, онда кеттім, –шарбақты айналып, қақпаның қасына барды да аулаға көз тастады. Жуықта он сегізге толған Әлен мотоциклды қораның көлеңкесіне қойып шүберекпен шаңын сүртіп жатыр екен. Мынадай мотоциклды талай жыл армандап, ақыры осыдан бір апта бұрын оған әкесі көптен бері күткен үш дөңгелекті аспа бесігі бар «Уралды» сатып алып берген. Енді нәрестені баққандай, онымен әбден әуре болып жатқаны.

- Давайте! - обрадовался Ержан.

- Нет, пацаны, не надо. Ты Шохан, не огорчай свою бабушку. Сказано тебе тридцать шагов, значит, так оно пусть и будет. Ты забыл, что здесь у вас центр наблюдения? Смотри на дорогу, еще не то будет!

И вправду, по дороге с грохотом пронесся мимо них на новеньком мотоцикле старший внук бабки Шамсии Алэн и, завернув, въехал к себе во двор.

- О, здорово! Давай, попросим у него покататься? - сказал Шохан.

- Мы пробовали, не соглашается, - вздохнул Ержан, а затем добавил, - ты Шох, пойдиди, попроси его, он тебе даст покататься.

- Откуда ты знаешь?

- Знаю. Он давно уже влюблен в твою старшую сестру.

- В Зере, что ли?

- Ну да.

- Откуда ты это взял?

- Все знают, кроме тебя. Думаешь, трудно догадаться? Он всегда подолгу смотрит ей вслед. Иди, попроси, я точно говорю, тебе он даст покататься.

- Давай, рискни, - Сабыржан похлопал Шохана по спине, - а я, наверно, пойду домой.

- Подожди, не уходи. Вдруг он и вправду даст мне покататься. Тогда я тебя на мотоцикле довезу. Хочешь?

- Хорошо. Жду тебя здесь. Только не клянчи, а проси с достоинством, не унижаясь, понял?

- Понял! Ну, я пошел. – Обойдя плетень, Шохан подошел к калитке и заглянул во двор. Алэн, которому на днях исполнилось 18 лет, подогнав мотоцикл под тень сарая, тряпкой вытирал с него пыль. Много лет он мечтал о таком мотоцикле и вот, неделю назад отец купил ему долгожданный трехколесный «Урал» с люлькой, и теперь он возился с ним, как с младенцем.

-Сәлем, Әлен!

-О, Шоқан, сәлем! Қалайсың? Ауыл, демалыс көңілдегідей ме?

-Ия, бәрі де жақсы. Сенің мотоциклдың керемет екен, мықты!

-Ұнайды ма?

-Ия.

-Өзіме де қатты ұнайды. Өлі күнге дейін көңілім тоймай қойды. Қазір ғана әкемді басқармаға апарып тастадым, онда бірсыпыра жұмысы бар екен.

Сондағы Шоқанның Әленге үңіле қарағаны: «Зерені ұнатқаны өтірік болса не істейін? Онда мотоциклды бермес». – деген ой. Сосын біраз үндемей тұрып, тексерейін деп тік қарады да:

-Зере екеуімізге ауыл өте ұнайды, - дей салып, ары қарай өзі күтпеген жерден сарт еткізді, - естідің бе, Төлеген әскерден оралыпты. Оның матростар киетін нағыз жолақ жейдесі мен күнқағарсыз фуражкасы бар, - деп.

Әлен мотоциклдың сүртуді қоя салып, Төлеген туралы жаңалықты тіпті естімегендей, тілін әрең бұрап, ақырын ғана:

-Зереге біздің ауыл шынымен ұнайды ма? - деп сұрады.

-Ия, өзі маған солай айтқан, - деген кезде Әленнің демде сарайған жағын байқап, Шоқанның жүрегі аспанға дейін ұшып кете жаздады. «Береді, нақ береді» - деп қуанып кетті де, дегенмен тәуекел етіп:

-Әлен, айдап көрейін, рұқсат етесің бе? - деп сұрады.

-Кішкентайсың ғой, Шоқан, шамаң келмейді.

-Жүргізе білемін, рас айтамын! Атаммен бірге тура осындай мотоциклды айдағанмын. Ол мені алдына отырғызып, рөлді басқартқызған.

-Онда кел, алдыма отыр, мен сені атаң құсап қыдыртайын.

-Әлен, мені түсінсең қарашы, сонау ағаштың астында Сабыржан отыр. Оған балдақпен үйіне жету қиынға түседі. Ал мен болсам оны аспа бесікке отырғызып, тіке жолмен көшенің шетіне дейін апарып тастап, қайтып келемін. Әлен сәл қымсынып, не істерін білмей, біраз ойланды да:

- Привет, Ален!

- О, Шохан, привет! Как отдыхается тебе у нас?

- Хорошо. А здоровский у тебя мотоцикл!

- Нравится?

- Да.

- Мне самому он ужас как нравится, вот, все накататься не могу. Только сейчас отвез отца в правление, дела у него там какие-то.

Шохан внимательно смотрел на Алёну и думал: «А вдруг это неправда, что ему Зере нравится? Тогда он точно не даст мотоцикл». Подумав еще немного, решил проверить его и, глядя в упор, добавил:

- Нам с Зере нравится отдыхать в ауле, – и неожиданно для самого себя брякнул, - слышал, Төлеген из армии вернулся? У него настоящая тельняшка и моряцкая шапка.

Ален, перестал вытирать свой мотоцикл и, словно не расслышал новость о Төлегене, спросил, медленно выговаривая слова:

- Ей действительно у нас нравится?

- Ну да, она мне сама так сказала, - у Шохана чуть сердце не выпрыгнуло из груди, когда увидел, как у Алёны вытянулось лицо при упоминании имени сестры.

«Даст покатаваться, точно даст», - обрадовался он и решился-таки:

- Ален, дашь прокатиться?

- Мал ты еще Шохан, не справишься.

- Я умею, честное слово! С дедом на таком ездил, он меня перед собой сажал, и я рулил.

- Давай, я тебя, как твой дед, посажу перед собой и покатаю?

- Понимаешь, Ален, вон под деревом сидит Сабыржан. Ему трудно на костылях до дому добираться, а я его в люльку и по прямой до конца этой улицы довезу и обратно.

Ален замялся, обдумывая, как быть, а затем сказал:

-Онда былай істейік, аяғыңның ұшы басқышқа дейін жетсе, Сабыржанды айдап апарасың, болмаса үшеуіміз бірге барамыз. Жарай ма?

-Келістік! - деп айқай сала жаздап Шоқан мотоциклға бейімденейін деп жүгіріп барды. Алдыңғы орынға отырып алып, тұла бойымен мотоциклға жабыса жығылып, әйтеуір, басқаратын тұтқасына қолын жеткізді. Сосын табанын созып, ақырында аяғының башпайларымен әрең дегенде басқышқа дейін жетті-ау!

- Әлен, қара, аяғым басқышқа тірелді! Енді айдауға бересің бе?

Әлен иығын бір көтеріп, күрсінді:

- Айтпа, айтсаң, уәдеңнен қайтпа. Мақұл, тек жолға шығарайын, сен алдымен бір айналып көр.

Әлен мотоциклды жолға шығарып, рөлді туралап берді де, Шоқанды отырғызып:

-Абайлап айда, газды қатты қыспа, тежегішті жәй ғана, бірқалыпты, жұлқыламай бас. Эй, Шох естисің бе, мені бір қырсыққа тап қыла көрме. Әйтпесе әкем мені өлтіреді, түсіндің бе?

-Түсіндім. Қорықпа, мен байқап айдаймын.

-Ал, енді жәй ғана айналып шық.

Шоқан бұрылып, артына қарады. Сабыржан сол қалпында ағаштың көлеңкесінде отыр екен. Қасында, Шоқаннан көзін алмай Ержан тұр. Екеуі де мынадай зілмауыр темірді қалай жүгендеп алады екен деп қобалжып тұрғаны. Тепкіні аяғымен бір-екі рет басып қалып еді, мотоцикл сол арада аюдай бақырып жіберді. Қозғалыс тетігін жылжытып, ақырын айналып келіп, Сабыржанның қасына тоқтай қалды:

-Кел, отыр. Үйіңе дейін желмен таласып апарып тастайын. Ержан, сен осында бол, ешқайда кетпе.

Апам мені іздесе, сылтау ойлап табарсың.

Сабыржан жайлы орнынан үһлеп тұрды да, өзін өзі аспа бесіктен ап деп асырып, балдақтарын қасына жайғастырып отырды:

-Ал, інішегім, кеттік! Тек байқа, өзінді де, мені де мұрттай ұшырма.

-Қорықпа, мен жай жүремін.

- Давай так, если твои ноги достанут до педалей, повезешь Сабыржана сам, если нет, поедем втроем. Идет?

-Идет! - почти выкрикнул Шохан и побежал примеряться к мотоциклу.

Усевшись на переднее седло, он припал всем телом к мотоциклу, чтобы достать до руля управления, затем, вытянув ступни, сумел достать пальцами ног до педалей.

- Смотри, Ален? Достаяю до педалей! Теперь дашь прокатиться?

Пожав плечами, Ален вздохнул:

- Уговор есть уговор. Ладно, давай выведу его на дорогу, а ты попробуй для начала сделать круг.

Ален вывел мотоцикл на дорогу, выровнял руль, посадил Шохана и сказал:

- Осторожно, сильно не газуй, когда будешь тормозить, нажимай на педаль тормоза плавно, без рывков. Слышь, Шох, не подведи. Если что не так, отец убьет меня, понял?

- Понял, я буду осторожным, не бойся!

- Давай, по кругу, медленно.

Шохан оглянулся. Сабыржан все так же сидел под деревом, рядом, поддавшись вперед, стоял Ержан. Оба с напряженным интересом ждали, как Шохан совладает с этой железной машиной. Пару раз нажал на газ, мотоцикл взревел, как медведь. Затем, включив передачу, медленно проехал по кругу и плавно остановился рядом с Сабыржаном:

- Садись, довезу тебя с ветерком. А ты, Ержан, никуда не уходи, сиди здесь. Если бабушка будет меня искать, придумай что-нибудь.

Сабыржан со вздохом поднялся с насиженного места, перекинул себя в люльку и рядом пристроил костыли:

- Ну, давай, братишка, поехали. Только смотри, не угрожь и себя, и меня.

- Не бойся, я буду осторожным.

-Сабыр, көзіңді салып отыр, - деді Әлен, - газды қатты басқызба.

Шоқан тағы да жәй ғана айналды да, екінші рет тезірек айдап өтіп, тұтқышты түзеп, соқпақ жолмен Сабыржанның үйіне қарай зулап ала жөнелді.

Сол сәтте құлақтары сызғырып, жел бар күшімен танауын делдендетіп, беттеріне сарт ете қалды. Шоқанның көз жасы ытқып, жүрегі кеудесін жарып жіберетіндей тарсылдап кетті. Соңынан неге екені белгісіз, мотоцикл құмның үстімен бұлталақтап, тұтқыш қолға көнбей, оң аяғы салбырап, мотоциклдың тепкісін іздеумен ауаны сипалап қалды. Шоқанның көзі қарауытып кеткені сонша, тек алдынан Иманбай шалдың аласа ағаш шарбағын көргенде ғана есін жиғаны.

Сосын мотоцикл ағаштың түбіріне ме әлде басқа төмпешікке ме тіреліп, әйтеуір, қарғып түсті. Сабыржан екеуі қалай ұшып, құмның үстіне жалп етіп құлағанын түсінбей де қалды.

Басқарудан айрылған мотоцикл, ескі шарбақты опырып, аздап жүрді де, ауланың ортасында өсіп тұрған ағашқа соқтығып тоқтады. Тек Шоқан оны көрген де жоқ. Құмның үстінде жатып, біртіндеп есін жиған кезде жағдайдың соншама сұмдық екені зәресін кетірді.

Апасы Шоқанды тапшанға жатқызып, үндемей, дірілдеген қолымен басын, денесін сипалап:

-О, әруақтар, баламды пәледен сақтай көріңдер! – деді.

Оны ұрсу деген ойында да жоқ, тек үһлеп, өзіне өзі бірдемені сыбырлап қояды. Атасы келіп, басынан сипады да:

- Сабыр, ты следи за ним, - сказал, Ален, - не давай ему сильно газовать.

Шохан еще раз проехал по кругу, затем второй раз, только теперь быстрее, а затем, выровняв руль, понесся прямо по проселочной дороге в сторону дома Сабыржана.

И тут же засвистело в ушах, ветер ударил им в лицо, с силой раздувая щеки и ноздри. У Шохана из глаз брызнули слезы и сердце, разрывая грудь, забилося толчками. Потом, непонятно почему, мотоцикл понесло зигзагом по песку и руль вдруг перестал слушаться, а правая нога повисла в воздухе, пытаюсь нащупать педаль, которая исчезла куда-то, оставив ногу болтаться в воздухе. От страха потемнело в глазах и Шохан опомнился только тогда, когда увидел прямо перед собой низенький деревянный забор деда Иманбая.

Потом мотоцикл подпрыгнул на какой-то кочке или пне, и его вместе с Сабыржаном буквально подкинуло в воздух и оба не успели понять, как очутились на песке.

А мотоцикл, потеряв управление, проломил ветхий забор и, проехав еще немного, с ревом врезался в дерево, росшее прямо посреди двора. Только Шохан всего этого не видел. Он просто лежал на песке, постепенно приходя в себя и осознавая, какой кошмар с ним произошел.

Уложив Шохана на топчане, бабушка молча, дрожащими руками ощупывала ему голову, тело, затем, судорожно вздохнув, прошептала:

- О аруахи*, уберегите моего внука от всех напастей!

Бабушка и не думала ругать его, только все вздыхала и шептала что-то себе под нос. Дед подошел и погладил внука по голове:

-Құдайға шүкір, екеуі де аман-есен, тек мотоцикл быт-шыт болыпты. Өленнің әкесімен барып, сөйлесіп келейін. Ыңғайсызданып тұрмын, - деді.

Шоқан екі көзін жұмып, болған жағдайға іші удай ашып жатты. Өленнен тіпті ұят болды-ау, абайлаймын деп уәде беріп еді оған. Енді ол әкесінен әбден таяқ жейтін болды. Осының бәріне де Шоқанның бір өзі ғана кінәлі. Әсіресе өкінгені, Сабыржанды үйіне жеткіземін деген сөзінде тұрмағаны. Сүйген жарына ырғақты және батыл қадаммен бара жатқан матрос жігіттің артынан Сабыржанның қаяулы жүзбен қарағаны есіне түскенде, жүрегі қысылып, бір уыс болып сыздап кетті. Астан-кестен жайттан кейін оның жағдайы не болды екен?

Мотоцикл ағашқа соғылып, үні өшкен кезде ғана Сабыржан есін жиды. Соққыдан ұшып түсіп, жолдың ортасына келіп құлапты. Сол бір сәтте бар өмірі көз алдынан өтті. Сонша аз мерзімде өзіне сансыз ойдың келгеніне таңданды да, шынтағына сүйеніп жан-жаққа көз салды. Ержан екі балдағын ұстап, қасына келді:

-Амансың ба? Елеңдеме, Шоқан да аман-есен, оны апасы үйіне алып кетті. Тек мотоцикл мыж-мыж болды. Онда қазір біраз адам жиналып тұр, - деп.

Сабыржан үндемей балдағын икемдеп тұрды да, жан-жағына қарамай, соқпақ жолмен тікелей үйінеқарай бет алды. Біраздан соң, тоқтай қалып, болған жан түршігерлік оқиғаны, Шоқан екеуінің бұ дүниемен бір сәтте қоштасып кетерінің мүмкіндігін көз алдына елестетіп, селк ете қалды. Өзіндей ересек жігіт неғып екі кішкене баланы осындай ақмақтыққа айдап салды екен? Сосын, ойына бір нәрсе келгендей, ішін еріксіз қысып бара жатқан күлкіні сезді. Біразға дейін бар дауысын салып сылқылдады келіп, тіпті қарқ етіп күліп жіберген кезде денесі дәл ортасынан бүгіліп кетті. Тоқтайын десе, зор, ұшы-қиыры жоқ күлкі шығу жолын іздегендей, итермелеп, денесің солқылдатып, біресе теңселтіп, біресе алды-артына қайқайтып, бой бермегені.

- Слава богу, оба целы и невредимы, а мотоцикл-то, вдребезги. Пойду, с отцом Алена потолкую. Неудобно получилось.

А Шохан лежал с закрытыми глазами и думал о том, как жаль, что так получилось. Перед Аленом неудобно, обещал ведь ехать осторожно. Теперь ему попадет от отца! И виноват во всем он, Шохан. Но особенно жалел он о том, что так и не прокатил Сабыржана, как обещал. Он вспомнил, какими грустными глазами тот смотрел вслед моряку, размеренной и уверенной походкой шедшему навстречу своей девушке, и сердце сжалось от мысли, как он там, сейчас, после всей этой заварухи.

Сабыржан пришел в себя лишь в тот миг, когда мотоцикл с грохотом врезался в дерево и заглох. От толчка его выбросило прямо на середину дороги, и за эти несколько мгновений вся жизнь пронеслась перед его глазами. Он даже удивился, как столько мыслей могло в такой короткий миг уместиться в его голове. Затем, привстав на локтях, огляделся по сторонам. Подхватив его костыли, подошел Ержан:

- Ты цел? Не волнуйся, Шохан тоже в порядке, его бабушка забрала домой. Вот только мотоцикл сильно помяло. Там сейчас куча народа собралась.

Сабыржан молча встал на костыли и, не оглядываясь, пошел прямо по дороге, домой. Потом остановился. Его передернуло, когда он понял весь ужас случившегося, что вот сейчас и его, и Шохана могло уже не быть на этом свете. На какую же глупость подбил он, взрослый парень, этих мальцов! Затем, словно вспомнив что-то, почувствовал, как его пробирает произвольный смех. Он смеялся долго и громко, он прямо пополам сложился, когда смех перешел в хохот. Сабыржан хотел бы остановиться, но смех толчками сотрясал его, заставляя то раскачиваться из стороны в сторону, то выгибаться вперед, назад, словно этот огромный, просто необъятный смех не умещался внутри него, требуя выхода.

Бұл күлкіні бүкіл денені рақаттандырып, тасып-төгілген бақытты күлкі деп атауға болмас еді. Бұл күлкі әуе шары құсап қампайып, керілгеннен міне, қазір, ауыртып, жәбір көрсетіп ішін жарып шығатын сияқты болып көрінді. Шыдай алмай Сабыржан жылап жіберді. Екі иығын солқылдатып, денесін босатып, көз жасы судай ағып түскенде, бұл шексіз күлкінің ыстық ағынның бойымен шыға бастағанын сезді. Бетін көйлегінің жеңімен сүртіп, Сабыржан алға ұмтылды. Біріншіден ол көк аспанға көз тастады. Сонан соң сол жағындағы үйлердің арасында көкжиектің сызығына жақындап, жансыраған шуағымен алыстағы төбелерді құшақтаған қызғылт түсті, алаулаған күнді байқап қалды. Айналадағы осындай асқан әсем дүниені өмірінде бірінші рет көргендей, Сабыржан жып-жылы кешкі ауаны бар демімен жұтып, бір кезде өзінің тірі екенін, бұл керемет әлемнің оған тиесілі болғанын қапыда ұққаны.

Жүрегі дір ете қалып, соңынан, өмірінің болашақта сансыз, көптен-көп болатын сәттерін санағандай, бір қалыппен соға бастады. Сол кезде Сабыржан ыржиды да, өткір қыр мұрынын көлденең тілген әжім қаптап, екі көзі күлім қағып, дүрдек ернін кеңінен жазған кезде аузындағы аппақ ірі тісі балташы жақсылап жонып тегістеген қоршаудағы сапқа тұра қалған тақтайға ұқсап кетті. Неге екенін өзі де түсінбей, күтпеген жерден:

-Рақмет саған, Шоқан, рақмет, балақай! – деді де, балдақтарын асыға тыпыр-тыпыр еткізіп, үйіне қарай бет алды. Клубтағы кешкі сеансқа дейін бар болғаны толымсыз екі-ақ сағат қалыпты

Этот смех не походил на тот, который блаженством разливается по всему телу и который называют счастливым. Этот смех раздувался, как воздушный шар, и казалось, вот-вот лопнет где-то внутри, причиняя боль и страдания. И тогда Сабыржан заплакал. Слезы ручьем полились из его глаз и по руслу той горячей струи из него выходил этот громадный смех, сотрясая плечи, освобождая его, принося облегчение. Утирая лицо рукавом рубашки, Сабыржан шел вперед. Сначала взглянул на бездонное небо. Затем увидел, как слева от него, между домами на линии горизонта полыхало багровое заходящее солнце, обнимая слабеющими лучами дальние холмы. Он, словно впервые в жизни увидел эту красоту, окружавшую его со всех сторон. Сабыржан вдохнул полной грудью теплый вечерний воздух и внезапно осознал, что он жив, и весь этот огромный мир принадлежит ему!

Сердце гулко билось в груди, словно отсчитывая мгновения его жизни, которых будет впереди, он знал это точно, еще очень и очень много! Сабыржан улыбнулся и его длинный острый нос покрылся продольными морщинками, а расплывшиеся большие губы обнажили крупные белые зубы, выстроившиеся во рту, словно доски ладно обтесанного плотником забора. И тогда, сам не зная почему, он вдруг сказал:

- Спасибо тебе, Шохан, спасибо малец! – и быстро перебирая костылями, двинулся в сторону дома. До начала вечернего сеанса в клубе оставалось неполных два часа

Примечания:

*Апа - бабушка.

*Баурсаки – казахское национальное блюдо, ромбовидные кусочки дрожжевого теста, обжаренные в большом количестве растительного масла.

*Аруахи - духи предков.

Апамның сандығы

Бөлменің түкпірінде мен күнге армандаған бір аса ғажап қазынаға толы апамның сандығы тұр. Ол сандықты ашу үшін үстіне үйіп қойған текемет, жастық және көрпелерді төмен түсіру керек. Күндердің бірінде сандықты жасырын ашайын деген оймен үйменің ең төменгі қабатын тартып жіберіп едім, өңкей текемет пен көрпе-жастықтың астында көміліп қалғаным. Сол оқиғадан соң оны өз бетіммен ашуды мүлде ұмытқан едім.

Сол оқиғадан соң оны өз бетіммен ашуды мүлде ұмытқан едім.

Сандық тұрған бұрышқа барсам болды, апам:-

-Қарғам-ау, бұнда не істеп жүрсің? – деп жымыып күледі.

Бабушкин сундук

В углу комнаты стоит бабушкин сундук, полный сокровищ, о которых я мечтаю каждый день. Чтобы открыть сундук, нужно снять с него груды текеметов, подушек и корпе. Я боюсь делать это, потому что однажды, выдернув нижний слой, оказалась погребена под тяжестью целого вороха одеял и войлочных текеметов.

- Что ты здесь делаешь, милая? – хитро щурясь, улыбается бабушка.

-Апа, сандықты ашайықшы, - деп жалынам кеп.
-Қоя тұр енді, намаз оқып болайын, сосын ашамыз. Оның қай жеріне қызығасың, жаным-ау? Асқан еш нәрсесі де жоқ, - деп, апам аяғын теңселе басып, алыстағы бөлмеге барады да, жайнамазын төсеп, тізесін бүгіп отыра кетеді.
Әбден жым болып намаз арқылы құдай мен шектескен кезінде, жерді ақырын, аяғымның ұшымен басып кіремін де дәл артына отыра қаламын. Апам болса екі алақанын жайып өзінің құдайына біржолата араб тілінде жаттап алған дұғасының сөздерін ынталанып кеп сыбырлайды. Мен де ұқыпты түрде ерінімді жыбырлатамын, апамның әр қимылын қайталауға тырысып. Ол кісі артқа қарап, мені ала көзімен бір шалып, ісімді жаратпай, басын шайқайды. Намаз аяқталғанша апамның маған еш нәрсе істей алмайтынын жақсы білемін. Дұғасының арабшасын бітіріп, қазақ тіліне көшеді. Әрең естілетін сыбырының кей сөздерін ажыратып түсінгенім, құдайдан бізге: балаларына, немерелеріне денсаулық, береке, еліне тоқшылық, бейбітшілік пен ашық аспан тілейді. Ондай өтілдің не қажет екенін ұғуым шамалы, мен үшін ол бекер сияқты. Айтпаса да біз аман-есенбіз ғой, бәрі де әдеттегідей. Сондықтан мен апамның құдайына өзімнің тілегімді сыбыраймын:

-Өтінемін, апам сандықты ашсыншы. Онда әдемі, қызыл шашақты орамал бар, соны маған берсе, және де сандықтың түбінде жылтыраған мата жатыр. Оның шетінен бір тілім кесіп берсінші. Білемін, сен құдіреттісің, қолыңнан бәрі де келеді. Апам ылғи солай айтады.
Соңында апам еңкейіп, маңдайын бір неше рет жайнамазға тигізіп, сәждеге басын қояды. Артында отырған мен де қалыспай маңдайыммен еденнің тақтайын тақылдатам кеп. Апам бұрылып анық дәлел ретінде наразылығын білдіріп қабағын түйеді. Сондағы әзірше айтамай тұрған сөзі:
-Намаз біткен соң көрсетейін саған таяқ жеудің не екенін!

- Апа, открой сундук, - в который раз клянчу я.
- Подожди немного, прочту намаз и обязательно откроем с тобой этот сундук. И что ты в нем нашла? Ничего-то особенного в нем нет,- бабушка вперевалку идет в дальнюю комнату, расстилает моленный коврик и садится на него, подогнув колени.
Дождавшись, когда она замрет в молитвенном единении с Богом, я на цыпочках пробираюсь в комнату и сажусь в той же позе аккуратно позади нее. Сложив ладони перед собой, бабушка жарко шепчет своему Богу заученные раз и навсегда слова молитвы на арабском языке. Я старательно шевелю губами, повторяя каждое ее движение. Бабушка оглядывается и делает мне «страшные» глаза, затем укоризненно качает головой. Но я-то знаю, что ничего она мне не сможет сделать, пока не завершится намаз. Покончив с арабским текстом молитвы, она переходит на казахский язык и, сквозь еле слышный шепот я различаю отдельные слова, в которых просит она у Бога здоровья и благополучия моим родителям, своим внукам, мирного и чистого неба всем людям, сытости и хлеба народу. Я не понимаю, зачем это нужно, когда все и так хорошо. Поэтому я шепчу бабушкиному Богу другие слова:

- Сделай так, чтобы бабушка открыла свой сундук и дала мне тот красивый платок с кистями и отрезала кусок от блестящей ткани, которая лежит на самом дне сундука. Ну, пожалуйста, ты же все можешь! Я знаю, что ты всесильный, потому что так всегда говорит моя бабушка.
Затем моя апа кланяется и отбивает несколько поклонов до самой земли, касаясь лбом моленного коврика. Позади нее я с шумом стукаюсь лбом об деревянные половицы. Бабушка оборачивается и картинно хмурит лоб, давая мне понять:
- Вот закончу намаз, получишь у меня!

Ақыры екі алақанын жайып, соңғы сөзін сыбырлап, қолымен бетін сипайды да дауыстап:

-Алла акбар! – деп демін шығарады.

Ол мен үшін тым-тырақай қашу керек екенінің белгісі. Апам әрең дегенде бүгілген аяғын жазып, жайнамазын жинағанша, мен далаға жүгіріп шығып үлгеремін. Ашуы басылғанша қораның артына тығылуым керек. Өттеген-ай, жолдағы тырбиып жатқан сексеуілдің бұтағына сүрініп тозаңды жерге аунап түстім.

Айқайымды естіп, апам да далаға жүгіріп шықты. Мен болсам борша-борша болған екі тіземнен қан сорғалағанынан үрейім қашып, көзден аққан жас пен балшықты айғыздап, ойбайды салып жатырмын.

-Әй, жаным-ай, бұның не? Қарашы тізеңе, өткендегі жараң жазылып үлгермеді ғой.

Мені көтеріп, тапшанға апарып отырғызды. Жарамды жақсылап жуғаннан соң құшақтап, көз жасымды сүртті де тербетіп жәй ғана:

-Өке-шешен қаладан келгенде немді айтам? Аяғыңда сау жер қалған жоқ, - деді.

Батайын деген шымқай қызыл күннен көз алмай, арасында өксіп-өксіп, апамның бауырына тығыламын. Екеуміз көпке дейін осылай тас құшақтасып, әрі-бері ырғалып, әр қайсымыз өз ойын ойлап отырып қалдық.

-Ертеңгі күннің ашық болатын түрі бар. Көрдің бе, батысты қызғылт тартуын? Ал, жүр енді, сандықты ашайық, – деп апам маған жымыып қарады. Бетін тілімдеген әжімі де, оған жан кіргендей, күлімсіреп мені аймалап тұрған секілді. Апамның маңдайы, самайы, ерні, мұрыны, иегі, бөрі де күліп тұр...

Қансыраған тіземді лезде ұмытып, қойнынан қарғып шықтым да түкпір үйдегі аяулы сандықтың қасына ұшып бардым. Артымнан аяғын баяу басып апам да жетті. Қыжым желеткесінің қалтасынан тепшіп тігілген шыт кесіндісіне байлаулы кілтті алды да құлыптың оймасына тықты.

Затем она складывает обе ладони перед собой, шепчет финальные слова молитвы и, проведя руками по лицу, громко произносит:

-Аллах Акбар!

Для меня это сигнал к бегству. Пока бабушка встанет, с трудом разогнув колени, затем сложит свой моельный коврик, я успеваю убежать на улицу, чтобы спрятаться от ее гнева за сараем. Но на дороге кто-то оставил большую корягу саксаула и я, споткнувшись, падаю на пыльную землю.

Услышав мой крик, бабушка выбегает во двор. Я лежу на земле с разодранными в кровь коленями и с ревом размазываю на лице слезы с грязью.

-Ай, жаным*, ну что же это такое! Посмотри на свои колени, болячки зажить не успевают! - Бабушка поднимает меня на руки и несет на топчан. Промыв раны и, вытерев слезы, прижимает к себе и качает на руках, приговаривая:

-Ну что я скажу твоим родителям, когда они приедут из города, а? На ногах живого места не осталось!

Я прижимаюсь к ее теплой груди и тихо-тихо всхлипываю, глядя на багровое предзакатное солнце.

Еще долго мы сидим вот так, обнявшись, раскачиваясь из стороны в сторону. И каждый из нас думает о чем-то своем.

- Завтра будет ясный день, видишь какое красное солнце на закате? Ну, пойдем, сундук открывать? – бабушка улыбается и вздыхает. Густая сетка морщин на ее лице оживает и, кажется мне, что улыбается и вздыхает каждая морщинка, каждая складка. Улыбается бабушкин лоб, улыбаются щеки, переносица, нос, виски...

Забыв о ранах, я вскакиваю с бабушкиных колен и бегу в дом, в дальнюю комнату, где стоит вожделенный сундук.

Следом подходит бабушка, вынимает из кармана плюшевого жилета ключ, привязанный к полоске прошитого ситца, и вставляет его в замочную скважину.

Дереу кілем, көрпе-жастықты төменге аударып, сандықтың қақпағын ашып жібердік. Нафталинның қою.

-Апа, апатай, маған сонау әдемі шашақты орамалды берші.

-Әй, жаным-ай, оны қайтесің? Тірі болсам, сен күйеуге шыққанда орамалды жасау мүлкіңе салып жіберемін. Оған дейін ажалым келсе, шешеңе тапсырып кетермін. Оны басыңа жапсаң, аса сұлу қыз боласың! Болашақ күйеуің сені одан да қатты жақсы көреді. Саған айтар, орамалың не деген әдемі деп. Ал сен жауабына, апамның өсиет етіп қалдырғаны дейсің.

-Күйеуге шыққым жоқ! Сенімен тұрғым келеді... – Ыстық екпінмен ап-арық қойнына қалшиып тығылған кезде маған жақын арада жазғы демалыс бітіп, қаладағы үйіме аттанатыным ойыма келеді. Ал онда мектеп, екінші сынып, құрбыларым, анам, әкем, бауырларым... тек өкінішке қасымда апам болмайды.

-Өйтіп айтпа, қарғам! Күйеуге шығу дегенің ол бір игілік. Өзің сияқты әп-әдемі бала табасың, ал мен о дүниеден әрдайым сендерге қарап қуанып отырармын.

-Апа, сен ешқашан өлмейсің! – неден екенін білмеймін, екі көзімнен жас бұршақтай боп сырғанап төгіледі. Желеткенің қалтасынан тарам-тарам қолымен бет орамалын алып, көз жасымды сүртіп, төбемнен сипайды, өзінің әлдеқайдағы тынымсыз ойына басын анда-санда изеп қойып.

-Ал, енді сандықты әрі қарай ақтарайық.

Жақынырақ отырып, ықтияттап жиып қойған баршын, шыт, жібек мата, шілтер орамал, еркек костюмдері, сәтеннің қиығына буып қойған тымақ, жаңа кебіс, жұп-жұмсақ мәсіден көзімді алмай, тесіліп қарап қалыппын...

Мы быстро сбрасываем на пол в кучу одеяла и откидываем крышку сундука. В нос ударяет резкий запах нафталина, но я обожаю его, потому что он связан с тайной и с сокровищами, слой за слоем сложенными до самого верха сундука.- Апа*, апа, дай мне тот платок с красивыми кистями.

- Ай, жаным*, зачем он тебе сейчас? Вот выйдешь замуж, так если жива буду, в приданое тебе его сама положу, а если нет, матери твоей велю это сделать. Оденешь на голову, красивая будешь! И муж твой будущий еще сильнее тебя любить станет. Скажет, ой, какой красивый платок на тебе! А ты скажешь: это мне моя бабушка завещала!

- Не хочу замуж, хочу с тобой жить! - В горячем порыве любви прижимаюсь к ее сухонькой груди и замираю с мыслью о том, что вот скоро закончатся каникулы и уеду я домой, в город. А там школа, второй класс, подружки, мама, папа, братья, сестра и только бабушки там не будет рядом со мной.

-Ай, не говори так, жаным*! Замужем – это хорошо! Будут у тебя красивые детки, вот такие же, как ты сама, а я с того света буду на вас смотреть и радоваться!

- Апа, ты не умрешь! - Отчего-то слезы градом катятся из моих глаз. Бабушка узловатыми руками вынимает из кармана жилетки носовой платок и вытирает мне лицо, затем долго еще гладит по голове и кивает каким-то своим мыслям.

- Ну, давай смотреть дальше.

Я придвигаюсь поближе к сундуку и во все глаза смотрю на аккуратно сложенные отрезы парчи, ситца, шелка, кружевные платки, мужские костюмы, завернутый в кусок сатина малахай, новенькие калоши, мягкие ичиги...

-Апа, сенде мәсі мен кебіс бар емес пе, мынаны не қыласың?

-Тірі болсам жаңасын жылтыратып тойыңа киіп барам. Ал, мына еркек костюміне қарашы, қандай әдемі! Бұны күйеу балаға кигіземіз. Сонда ол шырайлы және саған тең болады.

-Туу, қойсаң! Одан да маған сонау шашақты орамалды берші. Ол менің қуыршағыма өте керек. Өне, Аяттың қуыршағы қандай керемет, оған шешесі әдемі орамал берген. Маған да сондайы керек.

-Айналайын! Сенен де, жігітіңнен де айналайын! – дейді апам күлімсіреп, - Мейлің, соншама керек болса, ала ғой.

Тұла бойыммен сандықтың ішіне сұңгіп, түбінен көптенгі арманым, ауыр қызыл жібек шашақты көркем орамалды суырып алдым.

Содан бері талай жылдар өтті. Апамның бұл өмірден кеткеніне қай заман, жібек шашақты қызыл орамал да баяғыда жоқ. Тек маған өмір бойы бір тыным бермейтін ой бар. Сол кезде апамның сандығында орамалды қалдырсам ғой, кім біледі, ертенгі күні мүмкін оны тойда қызымның иығына желек ретінде жабар ма едім. Не деген ғажап болар еді! О дүниеден мені балаларыммен бақылап, бақытымызға қуанып отыруға берген апамның уәдесі әліге дейін есімнен шықпайды.

Нақ білетінім, бір күні неке сарайының кең, кілем тоселген сатысымен, тілегі қалаған жанының қолынан ұстап, төмен түсіп келе жатқан қызымның құлағына апамның жәй ғана:

-Айналайын! Сенен де, жігітіңнен де айналайын! – деп айтатыны.

Терезенің алдында отырмын. Апамның орамалындай қып-қызыл боп батып бара жатқан кунге қарап, - аспанды қызғылт тартыпты, ертеңгі күн ашық болатын түрі бар, - деген ойдың қапыда келгенін өзім де байқамай қалыппын

- Бабушка, а зачем тебе калоши и ичиги, у тебя же уже есть?

- Эти новенькие я надену на твою свадьбу, если жива буду. А вот этот мужской костюм, смотри, какой красивый! Мы в него нарядим нашего зятя. Тогда он станет еще красивей и будет тебе ровней.

- Фу! Не хочу! Дай мне лучше тот красивый платок с кистями. Мне для куклы нужно. Вон у Аят кукла какая, ей мама красивый платок дала, я тоже такой хочу!

- Айналайын*! И тебя, айналайын, и твоего джигита - улыбается бабушка. - Ну, хорошо, возьми его, если уж он тебе так нужен.

Я с головой ныряю в сундук и с самого дна достаю предмет своих мечтаний – ярко-красный, цветастый платок с тяжелыми шелковыми кистями и бахромой.

С той поры прошло много лет. Нет уже на свете моей бабушки, нет и красивого платка с тяжелыми шелковыми кистями. Только одна мысль не дает мне покоя. Если бы я тогда не вынула из сундука бабушкин красивый платок, может быть, накинула бы его на плечи своей дочери в день ее свадьбы вместо фаты. И это было бы прекрасно, потому что бабушка обещала мне внимательно следить с того света и радоваться счастью, моему и моих детей.

Но я знаю точно, когда моя дочь со своим избранником под руку будет спускаться по широким, крытым коврами ступеням Дворца Бракосочетания, бабушка шепнет ей на ушко:

- Айналайын, и тебя айналайын, жаным, и твоего джигита! Я смотрю в окно на предзакатное красное, как бабушкин платок солнце и думаю: завтра будет ясный солнечный день!

Примечания:

Апа - бабушка;

Жаным* - душа моя, ласковое обращение к ребенку, к любимому человеку.

Айналайын* - у древних тюрков существовал удивительный обряд кружения. У казахов он выражается словом «айналайын» - обойду, окружу тебя. Наши предки избегали полного круга при осмотре чего бы то ни было. Обойти человека - значило принять на себя все его болезни, все чары, которые тяготеют над ним. Поэтому самое нежное слово у казахов и самое верное выражение любви заключается в слове «айналайын». В старину часто любящие отцы бегали с поясом на шее вокруг юрты, где лежал больной сын, предлагая себя Небу, взамен больного ребенка. Птицу, попавшуюся в руки, отпускают на волю, не иначе как обведя ее несколько раз вокруг головы». Говоря «айналайын», мы всякий раз совершаем обряд истинной и самоотверженной любви, завещанной пращурами.

Бұрауыш

Байқаусызда каналдың суы салқындап, кеш те келіп қалыпты. Шаңқай түстегі балалардың жалаң аяқ табанын әбден күйдірген құм да біраз суып, жерді басу оңайырақ болған сияқты. Олар бұрынғыдай көлеңкеден көлеңкеге дейін аяқтың ұшымен жүгірмей, құмды тұтастай табанымен басып келе жатыр. Шоқан достарымен құмары қанғанша шомылып, енді ауылдағы клубқа қарай асығып барады. Бүгін онда концерт өтеді. Ол филармонияның анау-мынау, ауыл сахнасына жиі шығатын қарапайым әртістері емес. Роза Бағланованың өзі келді дейді. Кеше Шоқанның апасы дәл осылай: «Роза Бағланованың өзі» деді.

Отвертка.

Неожиданно наступил вечер, вода в канале стала холодной. Песок уже не так сильно жег босые ноги мальчишек. Можно было передвигаться не перебежками от тени к тени, на цыпочках, а наступая всей стопой на землю. Накупавшись вволю, Шохан с друзьями спешили к местному клубу, где сегодня вечером должен состояться концерт. Это были не какие-то там артисты из филармонии, которые часто выступали в ауле. Приехала сама Роза Багланова. Вчера бабушка так и сказала: «Сама Роза Багланова

Көліктің дөңгелегі таптап тастаған құмның бетіндегі жолтабанды ұсақ қадаммен дәл басып келе жатқанда Шоқан әбден қарнының ашқанын сезді. Апасына берген нық уадесіне қарамай, бүгін күні бойы үйді көрмегені де есіне түсті. Қазіргі уақытта апасы оған қатты ашуланып жатқан шығар. Әрине, апасы сиырды сауып, ал атасы есік алдына құдықтың суын сеуіп, сыпырып та қойды. Қазір олар тапшанда, аласа үстелдің жағасында кешкі шәйін ішіп отырған болар. Сосын апасы өзінің жаңа көйлегін, оюлы қыжым желеткесін киіп, басына шашақты ақ орамалын тағады. Сандықтың үстіне немересінің үтіктелген көйлегі мен шалбарын жайып тастайды. Табалдырықтың қасына оның жаздай бір кимеген сандалдарын шығарып қояды. Атасы галифе шалбарын, былғары етігін, күннің ыстығына қарамай, ақ көйлегінің үстінен той-мерекеге арналған жалғыз пенжегін киеді де екеуі Шоханды күтіп біраз отырады. Далаға қараңғы түскен кезде апасы ашуланып, немересіне ұрсады, ал атасы болса, оны жанын салып қорғайды. Сонда апасы қабағын түйіп, шалына тесіліп қарайды да:

-Әй, Бөстек, айтшы осы маған, неге оны сонша қорғайсың, ә? Күні бойы көрінген жерде қаңғып жүреді. Өзің ойлап көрші, қазір біз концертке кеткенде келеді, үсті қожалақ-қожалақ, қарны аш. Сонда кім жуындырып, оның тамағын береді?

Атасы болса оған:

-Болды, болды, енді ұрыспай-ақ қойшы балаға, үйге кіргенде қорқытпай. Жазғы демалысқа келді ғой мұнда. Жүре берсін емін-еркін, - дейді.

Апасы әбден ашуланып:

-Осы сөзіңмен бұзақы баланы жаман үйрететін сенсің, қартайған неме! – деп сарт еткізеді.

Атасы қолын артына салып әрі-бері жүріп:

-Әй, Зүлпия, өзің бара бер, мен баламды күтейін. Бағлановаң бар болсын. Оны көрмеді дейсің бе? Талай-ақ көргенбіз. Үйде қалсақ, балам екеуіміздің еш нәрсеміз кетпес. Онсыз да құлынымның арқасында менің әр күнім концертке ұқсас.

Мальчишки трусцой бежали по наезженной на песке колее и Шохан подумал, что очень хочется есть, а потом вспомнил, что, несмотря на все свои обещания бабушке, его опять весь день не было дома. Она, должно быть, очень сердится на него. Бабушка уже подоила корову, а дед полил колодезной водой и подмел двор. Сейчас они, наверно, на топчане, за низким круглым столом допивают вечерний чай. Потом бабушка наденет свои новые платье и плюшевую жилетку с узорами, а на голову повяжет белый платок с кистями. Разложит на сундуке глаженные штаны и чистую рубашку для внука. У порога выставит его сандалии, которые он так ни разу и не надел за все лето. Дед облачится в свои галифе, натянет хромовые сапоги. Поверх белой рубашки, несмотря на теплынь, накинёт свой единственный парадный пиджак и вдвоем сядут ждать его, Шохана. На улице стемнеет, бабушка станет ругать внука, а дед будет его защищать. Затем бабушка сильно нахмурит брови и, пристально глядя на деда:

- Вот ты, Бостек, скажи мне, почему все время его защищаешь? Целый день бродит невесть где! Подумай сам, сейчас уйдем на концерт, а он придет домой голодный и грязный, кто его умоет и накормит, а?

А дед в ответ:

- Ну, все, не ругайся, не пугай ребенка, когда вернется домой. Он же на каникулы сюда приехал, пусть отдыхает так, как ему хочется.

А бабушка ему сердитым голосом:

- Это ты, старый, его безобразника как раз и портишь такими вот словами!

Дед, заложив руки за спину, подходит из угла в угол и скажет:

- Ты, Зүлпия, иди одна, без меня, а я его подожду. Подумаешь, Багланова. Не видел я ее что ли? Видел и не раз. Мы с внуком как-нибудь обойдемся. С ним у меня итак каждый день похож на концерт.

Сосын кемпірінің көмегімен аяғынан былғары етігін шешеді, жалғыз орындықтың арқалығына көйлегін, галифе мен пенжегін іліп қояды. Жұмсақ үй шалбары мен ішкөйлегін киеді.

Апасы біраз ашуланып, үйден шықпай тұрып, балаға не тамақ беру керегін жақсылап түсіндіріп, басындағы орамалын жөндейді де клубтағы концертке кетіп қалады. Ал атасы болса, тапшанға жайғасып, қалтасынан кішкене дорбасын алады да, насыбайды атып отырып, асықпай немересін күтеді.

Бір кезде атасына жаны ашып, Шоқанның жылағысы келіп кетті. Үйге қарай бұрылып еді, бірақ жарты жолда апасының ашуы есіне түсіп, ешқандай концертке жібермейтінін түсінді. «Бағланованың өзінің» қалай ән шырқайтынын өте қатты естігісі келіп еді. Сондықтан достарының артынан клубқа қарай жүгіріп ала жөнелді. Амантай, Ержан, Алибек, Бауыржан, барлығы да баяғыда сонда болуға тиіс. Олар, сірә, Бәтима деген тексеруші апай келмей тұрып, жасырынып ішіне өтіп кеткен болар. Ол кісі қатаң түрде бақылап, билетсіз ешкімді кіргізбейді. Сәл шырғалып қалсаң болды, қайтсе де жолатпайды. Онда жақын жерде айналсоқтап жүргеннен басқа амал қалмайды. Тек біреу көңілін бұрып, алаңдатып әкетсе ғана, жып беріп, ішіне кіріп кетуге болады.

Шоқан клубқа қарай бет алды. Кіреберісте әлі ешкім жоқ екен. Тек кішкене терезеде көрермендерді күтіп отырған жалғыз аяқты Қалибек деген мүгедек кассирдың басы ғана көрінеді. Шоқан ашыңқы есікке сып етіп кіріп кетті. Ішінде, жартылай қараңғыда достары бірінші қатарға жайғасып алыпты. Барлығы да жасырынып кірген, билеттері жоқ. Ол да сылқ етіп Амантай мен Ержанның арасына, шереден жасалған қатты орындыққа отыра қалды.

Потом дед с бабушкиной помощью стянет свои сапоги, снимет галифе. Повесит на спинку единственного в доме стула пиджак и рубашку. Наденет домашние мягкие штаны, майку. Бабушка посердится еще немного, объяснит деду, чем и как накормить внука и, поправив на голове платок, уйдет в клуб, на концерт. А дедушка сядет на топчан, вынет из кармана свой кисет с насыбаем*, заложит табак под язык, и будет ждять.

Шохану вдруг так стало жаль деда, что захотелось плакать. Он направился к дому, но, пройдя полдороги, вспомнил, что бабушка сердита и поэтому не пустит его ни на какой концерт. А ему очень хотелось послушать, как поет «сама Багланова». Свернув в сторону клуба, он побежал догонять пацанов.

Они-то, наверно, уже давно там. И Амантай, и Ержан, и Алибек, и Бауыржан. Небось, пробрались в зал, пока не пришла контролерша, тетка Фатима. Она строго следит, чтобы у всех были билеты на представление. Чуть замешкаешься, ни за что не пустит внутрь. Придется околачиваться где-то рядом и ждять, когда ее кто-нибудь отвлечет, чтобы юркнуть в зал.

Шохан бегом помчался к клубу. У входа никого еще не было. Только в маленьком окошке виднелась голова кассира Калибека, одноногого инвалида, сидевшего в ожидании зрителей. Шохан шмыгнул в приоткрытую дверь. Там в полумраке, на первых рядах уже расположились стойкой местные мальчишки, все как один безбилетники. Шохан плюхнулся на жесткое фанерное сиденье между Амантаем и Ержаном.

Дәл сол кезде клубтың алдына шат көңілді, сәнді киінген ел жинала бастады. Барлығы да аты аңызға айналған әншіні тыңдағысы келеді. Кіреберісте дөңгелене тұра қалған бір топ келіншектер алдағы концертті талқылап тұр.

-Мен оны тек теледидардан көргенмін, енді тым болмаса тірідей көрейін, - деді Мәруа.

-Ойбай, қыздар-ау, әнін естісеңдер! Керемет! - деп Кеңескүл екі қолын сілтеді, - қарт кісілердің айтуынша, оны Сталинның өзі сүйсініп тыңдаған дейді!

-Сталинды қайтесің? Ол тұрмақ, менің тоқсандағы қайсар мінезді әжем де, Розаны көруім керек деп қоймай қойды. Сандықтағы нафталин сеуіп тастаған бешпентін бізге шығартып алғызды. Бірақ кешке таман қайтадан төсек тартып жатып қалды, - деді Жауһар.

Мәруа оған бұрылып:

-Ойыңда ма, Балдырғанның ұлы Әбжәділдің тойында Розаны майданда өз құлағыммен естігенмін деп Құлдыбай атаның айтқан әңгімесі? – деп сұрады. – Ол танктың үстінде тұрып өнер көрсеткен дейді. Сонда солдаттардың көбі жылап тыңдапты.

-Ойлап қараңдаршы, елуге толған оның бір де бір әжімі жоқ. Отыз бестегі менің бетім оған қарағанда қатпар-қатпар, - деп Анар, дәлелдегендей, бетін бір сипады.

-Өртістер сен құсап бірінің артынан бірін туа бермейді. Олар өздерін өте қатты күтеді, - деді шат күліп қасынан өтіп бара жатқан жас жігіт, осы ауылдың Батыр деген киномеханигі. Анардың оған серпіген жұдырығын көргенде, үкідей аулақ ұшып кетті.

-О, жайрағыр! Әйелдердің әңгімесіне араласпа!

А тем временем к клубу начали стягиваться люди, нарядные и веселые. Всем хотелось послушать легендарную певицу.

У самого входа в круг стояли женщины и обсуждали предстоящий концерт:

- Я ее только по телевизору видела, сегодня хоть на нее живьем посмотрю, - сказала Маруа.

- Ой, девки! Как она поет! Вы бы слышали! – всплеснула руками Кенескуль,- старики говорят, что Сталин любил ее слушать!

- Да что Сталин? Вон, моя вредная девяностолетняя бабка вдруг заявила: «Пойду тоже, Розу послушаю». Заставила из сундука свой засыпанный нафталином бешмет вынуть. Только вот к вечеру опять слегла, - сказала Жаухар.

- А ты помнишь, - обратилась к ней Маруа, - как на свадьбе у Абжадиля, сына бабки Балдырган, дед Кулдыбай рассказывал, что на фронте своими ушами слышал, как поет Багланова? Она прямо с брони танка им пела. Говорил, что многие солдаты плакали.

- Представляете, ей уже 50, а на лице ни одной морщинки! У меня, в мои 35, вон их сколько, - словно в доказательство провела ладонями по лицу Анар.

- Артистки не рожают одного за другим, как ты. Они себя берегут, - мимоходом весело бросил Батыр, местный киномеханик, и кинулся в сторону, завидев направленный ему в бок кулак Анар:

- Да чтоб тебя...! Не лезь в женские разговоры!

Залға біртіндеп адам тола бастады. Шымылдықтың арғы жағында қыбыр-жыбыр естіледі. Ержан сахнаға өрмелеп шықты да, перденің шетін аздап көтеріп, білдірмей сығалады. Онда музыканттар жабдықтарын орнатып жатыр екен.

-Мә! – деп Ержан секіріп түсті де орнына сылқ етіп құлады, - олардың барабан, гитара, домбыра, тағы неше түрлі саймандары бар екен!

-Ұй, өңкей шыбын-шіркей, қарашы өздеріне, ең тәуір орынға үймелеуін! Аулақ! Кемпір-шалдарға орын беріңдер! – деген біреудің дауысы жоғарыдан естілді. Шоқан басын көтеріп, бір жуан кемпірге көзі түсті. Қасына ертіп алған тақиялы Әмірәлі және Жалдыбай деген екі шалды ол бірден таныды.

Бір сәтте шап беріп тексеруші Бәтима да жетіп келе қалды. Кетіндер деп, залдан қуып берді. Сол арада шалдардың біреуі жуан кемпірдің жеңінен тартып, құлағына бір нәрсені сыбырлады.

-Әй, Бәтима, тоқтай тұр, - деп жуан кемпір Шоқанды саусағымен ымдап шақырды.

- Балақай, бері келе ғой. Кімнің баласы едің?

- Сламбектің.

- Сонау, қаладағы оқу мекемесінде істейтін Сламбек пе?

- Ия.

- Ойпырмай, айналайын, бірден танымаппын сені. Келе ғой, отыр қасыма. Әке-шешен қалай?

- Жақсы.

- Әй, шал, жылжы әрі қарай! - деп қасында отырған Жалдыбайға қолын бір сілтеді де, босаған орындыққа Шоқанды отырғызды.

Сосын көпке дейін әке-шешесі туралы сөйлесті, түрлі бір орынсыз, мағынасы жоқ сұрақтарды қойып, жағымсыз түрде бұжыр-бұжыр алақанымен басынан сипады келіп. Бірақ қапыда, қуанышқа орай, домбыраның дыбысы естіліп, шымылдық екі жаққа ашылды да залда отырған адамдар жабыла қол шапалақтады. Алдымен ел екі домбырашы, соңынан аккордеоншының өнерін тамашалады. Тек сонан кейін ғана, қимылдаған сайын басындағы әдемі борігінің үлпілдеген жайма үкісі ырғақтап тербеліп Роза Бағланованың өзі шықты. Әннің арасында залдың әр жерінен адамдардың:

Зал понемногу начал заполняться людьми. За кулисами слышно было какое-то движение.

Ержан забрался на сцену и, приподняв занавес, заглянул внутрь. Там музыканты устанавливали свое оборудование.

- Ух, ты,- спрыгнув со сцены и падая на место, сказал Ержан, - у них там и барабаны, и гитара, и домбра, и еще много всего.

- Эй, мошкара, чего это вы тут расселись на самых лучших местах? - Послышалось над головой. Взглянув вверх, Шохан увидел толстую бабку в сопровождении двух стариков в тубетейках. Он узнал их. Это были дедушки Амиральи и Жалдыбай. – А ну-ка, марш отсюда, уступите старикам место!

И тут как тут, рядом очутилась контролерша, тетка Фатима и погнала мальчишек вон из зала. Один из стариков тронул толстую бабку за рукав и что-то шепнул ей на ухо.

- Эй, Фатима, погоди-ка, - сказала толстая бабка и поманила Шохана к себе пальцем:

- Иди сюда, малыш! Ты чей сын будешь?

- Сламбека.

- Того самого, что в городе, в институте работает?

- Да.

- О, айналайын*, не признала тебя сразу! Иди сюда, присаживайся. Как там твои родители?

- Хорошо.

- Эй, старый, двигайся дальше, - махнула она старику Жалдыбаю, сидевшему рядом и, на освободившееся кресло усадила Шохана.

Потом бабка долго расспрашивала его о родителях, задавала разные глупые вопросы, очень так противно гладила его по голове своей шершавой ладонью. Но тут, к счастью, послышались звуки домбры, раздвинулся занавес и зал дружно захлопал в ладоши.

Сначала выступили два домбриста, потом аккордеонист и только после этого, под бурные аплодисменты на сцену вышла сама Роза Бағланова. На голове у неё была красивая шапка с густым султаном из перьев, которые колыхались при каждом движении. Роза Бағланова пела, а в зале раздавались голоса:

- Әй, бәрекедi!
- Тамаша!
- Жарайсың! - деген дауысы естіліп жатты.

Өңкей қарттардың арасында Шоқан өзін қолайсыз жағдайға ұшырағандай болып сезінді. Таныс балаларды іздеп, басын жан-жаққа бұрып, апасының елдің көзінше солай істеме деп тыйым салғанына қарамай, аздап қана мұрнын шұқыды. Сосын бүктемелі орындықты жоғары көтеріп, тікелей еденге отыра қалды. Онда түрлі-түсті кемпиттің қағазы шашылып жатқан екен. Дәл сол кезде баяғы жуан кемпір иығынан ұстап:

-Әй, балам, орныңа отыр, елді мазаламай, - деді.

Шоқан еріксіз орнына қайта отырды. Әбден жалығып, апамның көзіне түспесем екен деген ойда шет жағымен тез далаға лап берді. Барлығы көзін сахнадан алмай отырған соң, тып-тыныш сыртқа ытқып кетті.

Далаға қараңғы түскен. Клубтың ауласына жарығын сеуіп тұрған шамдарды шоқталып ұшқан маса, шыбын-шіркей баттастырған. Еш жерде балалар көрінбейді. Клубты айналып, көшені кесіп Шоқан Шәуетай деген кемпірдің шарбағының қасына жетті. Осында ол достарымен үлкен шұңқыр қазып алған, ыстық күннен және үлкендерден тығыламыз деп. Шұңқырды баяғыда жайылып өскен қалың шырмауық басып кеткен болатын. Онда да қараңғы, ешкім жоқ. Сосын Балмағамбет атаның үйінің артындағы төбешікке жүгіріп барды, бұнда да тым-тырыс. Клубқа қайтып келді. Шамның жарығы жетпейтін қараңғыда біреулердің айқайын естіп қалды. Ол әбден қайнап жатқан төбелес еді. Үлкен жігіттер алысып жатыр екен. Апасының айтуынша ондай жер өте қауіпті, сол себепті көрсе болды, жоламай үйге қарай қашуы керек. Әуелім Шоқан апасына ант берген клубтың түбіндегі ішіп алған ересек балалардан аулақ жүремін деп. Бұған қоса оның тағы бір уәдесі бар болатын - бұзақылардың бір біріне айтатын лас сөздерің тыңдамаймын деген.

- О, здорово!
- Замечательно!
- Молодец!

Шохан, очутившись в окружении стариков, почувствовал себя неуютно. Повертев головой в поисках знакомых мальчишек, совсем немножко поковырял в носу, хотя бабушка строго настрого велела ему не делать этого в присутствии других людей, затем, приподняв складное сиденье, уселся прямо на пол и обнаружил разбросанные повсюду цветные фантики от конфет. Толстая бабка положила ему руку на плечо и шепнула:

- Ну-ка, сынок, сядь на место и не мешай другим слушать.

Вздыхнув, Шохан опустил обратно в кресло. Когда вконец наскучило сидеть здесь, по боковому проходу юркнул к выходу, стараясь не попасться на глаза своей бабушке. Но все взгляды были устремлены на ярко освещенную сцену, поэтому он благополучно выбрался на улицу.

Уже стемнело и под фонарями, освещавшими двор клуба, густым роем вилась мошकारа. Мальчишек нигде не было видно. Шохан завернул за угол, перебежал через улицу, дошел до плетня бабки Шәуетай, где под густо разросшимся вьюнком они вырыли себе большую яму и частенько прятались там от жары и взрослых. Но здесь было темно и тихо. Затем сбегал на пригорок рядом с домом деда Балмағамбета, но и там никого не было. Шохан вернулся к клубу и у темной стены, куда не доходит свет фонарей, услышал чьи-то крики. Там вовсю кипела драка. Дрались взрослые парни, и это было очень серьезно. Шохан собрался уходить, потому что бабушка строго-настрого велела ему бежать домой, если увидит, как дерутся взрослые ребята. Она даже заставила его поклясться, что никогда не подойдет близко к подвыпившим парням возле клуба. И еще он обещал бабушке не слушать грязные ругательства, которыми одаривали друг друга драчуны.

Бірақта құлағыңды қалай бітеп тастайсың? Бәрібір естисің ғой. Сондықтан оған Шоқан аса мән де бермейтін. Талай жаман сөзді біліп те қойған, оны достарымен сөйлескенде, арасында қосып та жіберетін, тек апасы мен атасы естімесе болды.

Шоқан бұрылып үйге кетейін деген кезде таласып жатқан жиынның ортасынан біреу арсыз сөз қосып бақырып жіберді:

-Қайтар дедім саған! Естіп тұрсың ба, соңғы рет ескертемін, аман-сау тұрғаныңда қайтар! – деп.

Бірақ сонау екіншісінің қайтарам деген ойы болмағаннан соң өткендегі дауыс еңіреп салды:

-Қайтар дедім, әкең... оңбаған!

Шоқанға естігені қызық болып көрінді. Төмен сырғыған шалбарын өзіне қарай тартып, жақындай бергенде, артында біреу өлердей өкіріп берді. Шымыр денелі, удай мас болып ішіп алған Ақлиманың ұлы алға ұмтылып... арпаласып жатқан тобырға өзімен бірге Шоқанды да тығыздап жапсыра салды. Шоқанды былай да, былай да айналдырып бүктеді де, иірді де, ақыры аулақ лақтырып тастады. Жол шетіндегі тозаңда біраз есін жиып жатты да, орнынан тұра бергенде айқайлап жіберді. Байқағаны, бір аяғының ешқайда жүргісі жоқ. Қимылдаған сайын тоқпен ұрғандай тұла денесі селк ете қалады. Шаң шөпке қайта құлап, кеудесін бұрып, артына қарады. Бақандай бұрауыш шалбарын тесіп, бөксесіне қадалыпты. Көргенінен екі көзі тас төбесінен шығып кете жаздады. Шоқан бір-екі өксіп:

-Ата-а-а! – деп айқайды салды.

Тек оған ешкім де көңіл бөлген жоқ. Егіл-тегіл жылап алып, кір алақанымен көз жасын сүртті де, солқылдаған өксікпен сау аяғын топыраққа тіреп жол бойымен жорғалап үйге қарай жылжыды. Далада тірі жан жоқ, барлығы да концертке кеткен. Өзін өзі қасарыса сүйреп таныс қақпаға дейін жетті. Аздап көтеріліп, қақпаның ілгегін жұлқып қалды да аулаға сүйретіліп кірді. Енді атасының еститінін біліп, бар даусымен:

Но как можно заткнуть уши? Ведь все равно услышишь. Поэтому Шохан не особо и старался. Он знал уже много плохих слов и иногда даже вставлял их в разговоре с пацанами. Самое главное, чтобы бабушка с дедушкой не слышали.

Шохан развернулся и хотел идти домой, но в это время из сцепившейся в клубок толпы послышался чей-то вопль вперемежку с матом:

-Эй, отдай, кому говорят! Слышишь, отдай подобра, последний раз прошу!

Но тот, другой и не собирался отдавать, поэтому этот же голос с рыданием выдохнул:

- Отдай, сука, тебе говорят!

Шохану стало любопытно. Подтянув спадающие штаны, он подошел ближе. Вдруг сзади раздался чей-то надсадный рев. В стельку пьяный здоровяк, сын бабки Аклимы, дико вращая зрачками, как будто в него вселился бес, рванул вперед и... впечатал Шохана вместе с собой в толпу бьющихся в яростной схватке парней. Шохана и крутило, и вертело, против воли складывало пополам и скручивало, наконец, отбросило в сторону. Он лежал какое-то время на пыльной обочине, потом встал и... вскрикнул. Одна нога никуда не желала идти. При каждом движении все тело содрогалось, как от удара током. Упав обратно на пыльную траву, он посмотрел себе за спину. Глаза его полезли на лоб - сквозь штаны, прямо из попы торчала здоровенная отвертка. Шохан всхлипнул разок другой, потом, завопил во все легкие:

- Ата-а-а-а! *

Но никто не обратил на него внимания. Наревавшись, вытер грязной ладошкой слезы и, упираясь здоровой ногой в песок, всхлипывая, пополз прямо по дороге в сторону дома. Он упрямо волок себя по наезженной колее к знакомой калитке. На улице было пустынно и тихо, все ушли на концерт. Приподнявшись, вздернул крючок, наброшенный на дверцу в низеньком ограждении двора, и вполз во двор. Теперь, зная, что дед его услышит, закричал во весь голос:

-Ата-а-а-а! – деп айғайлап жіберді.

Сарт етіп ашылған есіктің ойығында атасы көрінді. Сығырайып, қолын маңдайына тақап, қараңғы аулаға алаңмен үңіле қарады. Көре салып, ақырып еңбектеп келе жатқан немересіне қарай тап берді:

-Құлыным-ау, айналайын, тағы қандай пәлеге ұрынғансың? Ойбай-ау, артыңда қоқиып тұрған не? Қазір, қазір... – деп баласын іліп алып абайлап үйге әкетті.

Дәл сол кезде жақын жерде апасы да көрінді. Жап-жаңа мәсісі сықырлап, жол-жөнекей басындағы орамалын жөндеп, шалының қасына жүгіріп келді:

-О, құдайым, бұл не? Бір нәрсе болатынын сезіп едім! Күні бойы көрінген жерде қаңғып жүреді ғой. Абайла, мұнда жатқыз... Қазір, құлыным, қазір... Құдай сақтаған! Бөксесіне кіргенін айтшы... Кеудесіне тықса не болар еді? – деп өз сөзінен өзі селк ете қалды да, - Аллаға шүкір, пәледен сақтап қалғанына! Құдайым-ай, не істесем екен? – деді.

Жанын салып бақырып жатқан немересін атасы төсектің үстіне жатқызып, ешкім есін жиып үлгермей, бұрауышты тездеп жұлып алды да бұрышқа лақтырып жіберді. Шоқан одан сайын айқайды салды. Апасы йодқа толы шөлмекті ашып, қанап тұрған тесікке дірілдеген қолымен түгел құйып жіберді. Сосын жараға еселеп бір дәріні жағып, үстінен тас қылып таңып тастады да көпке дейін баласын құшақтап, айқайы өксікке айналып біртіндеп дауысы тынғанша теңселіп отыра берді.

Бала ыңырсып ұйықтап, апасының сүлгіні сулап бетін, құлағын, мойнын сұрткенін, кірленге сатап-сатап қолын, табанын жуып атасы екеуіне даладағы тапшанға төсек салып, масахана құрып бергенін сезген де жоқ. Аш қарын ұйықтап қалды-ау деп апасының мұңайғанын да естімеді:

-Күні бойы нәр татқан жоқ! Жүдегенін көрдің бе? О, Алла, баламды әртүрлі пәледен сақтай гөр!

- Ата-а-а-а! *

Входная дверь распахнулась и в проеме показался дедушка. Сощурившись и приставив ладонь ко лбу, он тревожно всматривался в темный двор. Увидев ползущего с ревом внука, бросился к нему:

- Айналайын, жеребеночек мой, во что тебя угораздило вляпаться на этот раз? Ойбай*, что это торчит у тебя сзади? Сейчас, сейчас...- он подхватил внука и осторожно понес в дом.

В это время на дороге показалась бабушка. Поскрипывая новенькими ичигами, она подбежала к деду, на ходу поправляя сбившийся с головы платок:

- О, мой бог, что с ним? Так и знала, что-то должно было случиться! Весь день шатается где попало. Осторожно, положи его сюда... Сейчас, мой жеребеночек, сейчас.... Бог миловал! Хорошо, что в попу... А если бы в грудь? – Она вздрогнула от произнесенных собой слов и добавила, - слава Аллаху, отвел беду от нас! Ну что мне с тобой делать?

Вдвоем уложили ревущего во всю глотку внука на кровать и тут дед, не дав никому опомниться, резко выдернул из него отвертку и швырнул ее в угол комнаты. Шохан заголосил еще громче. Бабушка, открыв пузырек с йодом, дрожащими руками залила его весь в кровоточащую дырку под непрерывный вопль внука. Затем, обильно смазав рану какой-то мазью, наложила сверху повязку и долго сидела, обняв Шохана и раскачиваясь из стороны в сторону, пока рев не перешел во всхлипы и постепенно не сошел на нет.

Он спал, судорожно вздыхая во сне, когда бабушка, смочив полотенце водой, обтирала ему лицо, уши, шею, вымыла в тазу грязные руки и ступни, когда постелила им с дедом на топчане во дворе, натянув сверху марлевый полог от комаров. Не слышал он, как бабушка сетовала, что уснул он голодным:

- За весь день во рту маковой росинки не было! Смотри, как отощал! О, Аллах, убереги моего внука от всех бед!

-Ештеңе етпейді, - атасы оны жұбатып, - ертеңмен ішер тамағын. Мынадай бөксесімен қайда қаңғиды дейсің? Бір-екі күн ешқайда шықпас. Сонда тойғанша жегізерсің, - деді. Баланы атасының қасына жатқызып:

-Ертең басқармаға барып көлік сұра, дәрігерге көрсетейік, - деді апасы.

«Дәрігер» деген сөзді естіп, Шоқан селк ете қалды да, ұйқылы түрімен ыңырсып:

-Бармаймын дәрігерге, ол маған укол тығады... - деді.

-Салмайды уколды. Атаңа айтамын салдырма деп. Ол тек қана қарап, жараңа май жағады, арнайы жұтатын дәрі береді. Емнің дұрысын дәрігер бізден жақсы біледі ғой, - деді.

-Сонда да бармаймын! Барғым келмейді...

-Мейлің, дұрыс, ертең бәрі белгілі болар. Кешкі ойлаудан таңертеңгісі тиімдірек дегендей, көріп жатармыз. Расымен, дәрігердің керегі де жоқ болуы мүмкін. Ұйықтай ғой, балапаным, ұйықта, қатты шаршаған боларсың...

Атасының қойнына кіріп, Шоқан ұйқыға батып кетті. Биік, жұлдызды аспанның астында төгіліп жайылған қараңғы түн. Алыста иттің үргені, үйдің бұрышында қара шегірткенің шырылдаған дауысы естіледі. Атасы баласының басын сипап, кемпірінен жәй ғана:

-Қалай ойлайсың, кім болып өседі екен осы тентек? – деп сұрады.

- Жүрегі меірімді бұл желаяқтың, оның үстіне, тым қызыққұмар өзі. Есейсін, сонда көрерміз, тірі болсақ оған дейін, - деп қосып қойды апасы.

-Әй, кемпір, айтпақшы, Роза Бағланова қалай? Ұнады ма?

Тамаша, шіркін-ай, не деген тамаша! –күрсініп, тапшанның шетіне отырды да:

Арманым, ақ сәулелі күнімбісің?

Әлде бір алаулаған гүлімбісің?

Әлде бір албыраған ай ма екенсің?

Арманым, айтшы маған, қайда екенсің?

Асыл арман, асыл арман, а-а-а-а... – деп жәй ғана әнге басты.

- Ничего, ничего, - успокаивал ее дед, - завтра утром поест. Куда теперь ему с такой попой бродяжничать? Посидит денек-другой дома, вот и откормишь его от души.

Затем бабушка уложила его рядом с дедом и сказала:

- С утра сходи в правление, попроси машину и свози его к доктору.

Услышав слово «доктор», Шохан встрепенулся и спросонья всхлипнул:

- Не хочу к доктору, он мне укол будет делать...

- Не будет он тебе укол ставить. Я дедушке скажу, он не даст тебе больно делать. Доктор просто посмотрит, смажет чем-нибудь и таблетку специальную даст. Он лучше нас знает, как правильно надо лечить.

- Все равно не хочу. Не поеду туда.

- Ну, хорошо, посмотрим, утро вечера мудренее. Может, и вправду, доктор не понадобится. Спи, мой цыпленок, спи, намайся за день.

Шохан придвинулся поближе к деду и уснул, прижавшись к нему. Под высоким звездным небом разлилась темная ночь. Вдали лаяли собаки, где-то за углом дома пел сверчок.

Дед гладил его по голове и тихо спрашивал у бабушки:

- Кто же вырастет из этого постреленка, как ты думаешь?

- Сердце у него доброе, да еще и не в меру любопытный. Вырастет, а там и посмотрим, - потом добавила – если еще живы к тому времени будем.

- Кстати, бабка, как там Роза Бағланова? Хорошо пела?

- Хорошо, ой как хорошо! - вздохнула бабушка и, присев на край топчана, тихо запела:

Подскажи мне, где, в каких краях

Мне искать тебя, мечта моя?

Может ты цветок иль солнце ясное?

Или же луна в ночи прекрасная?

Где б ты ни была, найду тебя,

Моя трепетная, нежная мечта!

Асыл арман*, асыл арман, а-а-а-а...

Кемпірін тыңдап жатып, немересінің басын ақырын сипап қоя, атасы бұ дүниеде әр адамның асыл және аяулы арманы болуға тиіс деген ойға шомып кетті. Осы шексіз аспан аясында, сансыз шырақтардың ішінде әрбір тірімін деген өзінің ардақты жұлдызын тауып алар... Соңыра, ұйықтап жатқан немересіне еңкейіп, құлағына жәй ғана сыбырлап:

-Сонау аспанда сенің де жұлдызың бар, балам!
– деді

Бабушка пела, а дед слушал ее, гладил вихры спящего внука и думал о том, что у каждого человека есть свой асыл арман, драгоценная и сокровенная мечта. И счастлив тот, кто умеет самозабвенно верить, что на этом бескрайнем небосклоне, среди мириад светил каждый из живущих на земле людей может отыскать свою заветную звезду. А потом, нагнувшись к спящему внуку, прошептал ему на ухо:

- Там, на небе есть и твоя звезда, внучок!

Примечания:

Насыбай* - жевательный табак.

Айналайын* - У древних тюрков существовал удивительный обряд кружения. У казахов он выражается словом «айналайын» - обойду, окружу тебя. Они избегают полного круга, при осмотре чего бы то ни было. Обойти человека - значит принять на себя все его болезни, все чары, которые тяготят над ним. Поэтому самое нежное слово у казахов и самое верное выражение любви заключается в слове «айналайын».

Апа - бабушка;

Ата - дедушка;

Ойбай-ау - возглас удивления или испуга;

«Асыл арман»* ("Заветная мечта") – строки (перевод автора) из известной песни Розы Баглановой, народной артистки СССР.

Ұмсынай апа

Кешке жуық ауаны ұзын қамшымен сызып, малшы Салдар өрістен бір табын сиырды айдап келеді. Аяғын маңғаздана басып, соқпақ жолдың шаңын бұрқыратқан сиырлар мазасыз сонаны құйрығымен қағып тастап, бірінен соң бірі өз ауласына қарай бұрылып кіріп жатады. Бұнда, тап-таза шелектерін дайындап, әр үйдің әйелі жайлауда күні бойы зіл тартқан сиырдың желінін жеңілдетсем деп, асыға күтіп тұрады. Бірақ, қара сан мал қатарынан көніп, жақсы танитын қақпаға қарай бет ала бермейді. Арасында ауылдың жүгері алқабына бұрылып кіріп кетуге тырысатын аса қисық мінезділері де аз емес. Дәл соларды алдын ала аңдуға балаларды жұмсайды. Жол екіге айырылып, бір тарамы көрші ауылға, екіншісі жүгері егісіне баратын жерде төбешік бар. Соның үстінде мал көріне ме деп анда-санда жолға қарап қойып, балалар асық ойнап отыр. Алыстан көптеген тұяқтардың көтерген шаңын көре салып, Зере таяғын шап беріп ұстады да, өз сиырының қарсы алдынан шығып:

Баба Умсынай

Вечерело. Вдали, со свистом рассекая длинной камчой воздух, гнал в аул стадо коров, местный пастух Салдар. Поднимая клубы пыли, по проселочной дороге неспешно и величественно шествовали коровы. Отмахиваясь хвостом от назойливых слепней, одна за другой заворачивали в свои дворы. Здесь, с начисто вымытыми ведрами их ждали хозяйки, чтобы облегчить им тугую тяжесть налитого за день на пастбище вымени. Однако не все коровы шли безропотно в сторону знакомых ворот. Были среди них особо строптивые, норовившие забраться на колхозные кукурузные поля. Вот их-то загодя подстерегать и отправляли детей. Ребятня собиралась на развилке, где одна дорога шла в соседний аул, а другая уводила в сторону кукурузных посевов. Сидя на пригорке, они играли в асыки*, изредка всматриваясь в дорогу, не идет ли стадо домой. Завидев издали клубы поднимаемой копытами пыли, Зере первой схватилась за палку и бросилась навстречу своей корове, на бегу крикнув:

-Аят, Асыр, кешке Иманбай атаның үйінің артындағы далаңда кездесейік, - деп, алға қарай жөнелді. Қалғандары да, шыбықтарын алып, әр қайсысы өз малын іздеп кетті. Бүгін апасы Зереге жіңішке шыбықтың орнына ұзын, білектей таяқ берген, себебі олардың шұбар сиыры ерекше қықар мінезді еді. Ол үйге өз еркімен ешқашан келген емес. Апасы да, Зере де аямай таяқпен ұрып-соқса да, сиыр аяғын тіреп, шексіз алқаптағы қатар-қатар жүгерінің бұралаң паясы желдің ыңғайымен теңселіп тұрған жерге қарай ұмтылады. Үкісі үлпілдеп, сүйсіндіріп шақырып тұрған қанттай тәтті жүгерінің толысқан собығына оны жолатпай, үміттенген жолынан тек таяқтың аяусыз соққысы ғана басын бері бұратын. Жүгеріні күзеткен Айқын деген қатыгез шал болмағанда, бәрі де түкке тұрмас еді. Бұл күзетші шал талай жылдан бері адасып келген біраз малды зақымдап үлгерген. Ол осыдан бір жыл бұрын өзінің сыңар ауыз мылтығымен, беті бүлк етпестен, Зерелердің сиырының бір көзін ағызып түсірген болатын. Бірақ қара сан малға оның сабақ болғаны күмәнді. Күн сайын, қасарысып, мақсатыма жетемін деп, көзін қызықтырған балауса азыққа қарай ұмтылып, апасы айтқандай, өз өлімінің қарсы алдынан шығатын. Зере таяқпен қос қолдап бар күшімен сиырды тоқпақтағаны сонша, оны әрең дегенде үйге қарай бұрды.

Қақпа мен қораның есігін ашып оларды апасы күтіп тұр екен. Басын шайқап, жалғыз көзін қағып, шұбар сиыр қораның ішіне сап етіп кіріп кетті. Зере уһ деп, ұйпалақтанып кеткен шашын жинап, таяқты қораның қабырғасына сүйеп қойды.

-Мына топас сиыр мені әбден жалықтырды, еш тыңдамайды, - деп Зере тостағанға су құйып, шөлін қандырды.

-Не істерсің, - апасы иығын бір көтерді, - есесіне жүгеріден соң сүті одан да дәмді болады, - деп күліп жіберді.

- Аят, Асыр, вечером, на полянке за домом деда Иманбая.

Остальные, похватав свои прутики, помчались каждый за своей скотиной и погнажи их напрямик к дому. Сегодня бабушка дала Зере длинную и толстую палку вместо тоненького прутика, потому что их рябая корова отличалась особым нравом и не было дня, чтобы она добровольно, сама пришла к дому. Несмотря на то, что и бабушка, и Зере безжалостно лупили ее палкой по бокам, она упрямо сворачивала в ту сторону, где на огромном поле высились в ряд кучерявые стебли кукурузы. Тугие сахарные початки с пышным султаном развевающихся на ветру рылец манили ее, и только тяжелые и увесистые удары палки могли свернуть ее с намеченного пути. Все бы не беда, да вот только стерег колхозную кукурузу безжалостный старик Айқын, покалечивший на своем веку не одну скотину, забредшую на эти поля. Год назад он, не задумываясь, выбил из своей одностволки глаз рябой корове. Но и это не пошло ей впрок, изо дня в день она упрямо стремилась навстречу манящему сочному лакомству, или, как говорила бабушка, навстречу своей гибели. Схватив палку обеими руками, Зере из всех силенок колотила корову по обоим бокам, пока с трудом не завернула рябую к дому.

У ворот их уже ждала бабушка, распахнув калитку и двери сарая, куда, мотая головой и хлопая единственным глазом, вбежала корова. Зере облегченно вздохнула и, поправив выбившуюся прядь, прислонила палку к стенке сарая.

- Надоела мне эта глупая корова, совсем не слушается, - пожаловалась Зере бабушке и попила воды из чашки.

- Что поделаешь, - пожалала плечами бабушка и со смехом добавила, - зато после колхозной кукурузы какое она вкусное молоко дает!

Алжапқышын киіп, даңғырлаған шелекпен қораға сиырды саууға кіріп кетті. Зере, сарайдың шатырын тіреп тұрған жуан ағашқа сүйеніп, сүттің дүркіреп қаңылтыр шелекке сорғалағанына біраз қарап қалды. Бұрышта байлауда әбден жалыққан бұзау енесіне қашан жанастырады екен деп тосып тұр. Шарбақтың қасынан жалғыз ешкісін жетектеп, таяққа сүйенген Ұмсынай деген кемпір өтті. Ол Зерелердің үйінің артындағы күркеде тұрушы еді. Зере осы әпенді кемпірді үнемі аңдып жүретін. Жалғыз-жалқы, сорақы кемпір қылығымен және диуаналығымен Зереге қорқынышты болып көрінуші еді.

-Апа, Ұмсынай қайтадан біздің қасымыздан өзінің ешкісін сүйреп өтті. Немене оған сонша

әуре болады? Соя салса ғой, уайым да жоқ.

-Ешкіні сойып, әрі қарай не істейді? Кімнің қамын ойлады?

-Білмеймін. Апа, мен барып ойнайыншы?

-Бара ғой. Тек қараңғыға дейін кешікпе.

-Мақұл.

Иманбай атаның үйінің артында көрші балалардың барлығы жиналыпты. Арасындағы ересегі Асыр жапырып әңгімені соғып тұр екен.

-Мен жаңа ғана Ұмсынайды көрдім, - деді Зере келе салып.

-Сен оның дуагер, мыстан екенін білесің бе? - деп сұрады Асыр.

- Жоқ.

-Елдің баласын ұрлап, дуалайды да тасқа айналдырады, - деді Асыр сыбырлап, - оның үйінде қатар тұрған тас мүсіндерді өз көзіммен көргенмін. Ол басқа ауылдардың қатып қалған балалары, білдің бе?

Уһ! – деді барлығы, үрейін жасыра алмай, ауыздарын кішкентай жұдырықтарымен қысып. Айналаны тез арада қараңғы басып, бұл әңгіме балаларға қорқынышты болып көрінді.

Затем надела фартук и, гремя ведром, пошла в сарай доить корову. Зере прислонилась к деревянному столбу, подпиравшему крышу сарая, наблюдая, как тугие струи молока шумно стекают по стенкам жестяного ведра. В углу на привязи маялся теленок, терпеливо дожидаясь, когда же его подпустят к материнскому вымени. Мимо ограды, опираясь на палку, прошла бабка Умсынай, ведя на аркане свою единственную козу. Она жила в убогой землянке прямо за их домом, и Зере всегда внимательно следила за этой странной бабкой. Одинокая и чудаковатая, она пугала ее своими повадками и отшельничеством.

- Апа*, бабка Умсынай опять прошла со своей козой. Зачем она с ней так возится? Лучше бы зарезала ее и все, никаких забот.

- Ну, зарежет козу, чем же тогда ей заняться? О ком она будет заботиться?

- Не знаю. Апа, я пойду, поиграю?

- Иди. Только допоздна не задерживайся.

-Ладно.

На полянке за домом старика Иманбая уже собрались в кружок соседские ребята. Асыр, самый старший из них, как всегда травил байки.

- А я сейчас видела бабку Умсынай, - подойдя к ним, сказала Зере.

- А ты знаешь, что она колдунья? – Спросил ее Асыр.

-Нет.

- Она ворует чужих детей, а потом заколдовывает, превращая их в камни, - почти прошептал Асыр, - я сам видел, у нее дома стоят в ряд каменные истуканы. Это заговоренные дети из других аулов, поняла?

- Ох! – Вздохнули все с ужасом, зажимая рты кулачками. Вокруг стремительно темнело и пугающие подробности приобретали зловещую окраску.

-Жо-жоқ, - Аят келіспей, сол арада ептеп өтірігін қосып жіберіп, - менің Алмагүл әпкем айтқан болатын, ол кемпір түнде ақ көйлек киіп, шашын жалбыратып балаларды қорқытады деп. Сол үшін, далада ұйықтасандар, үлкендердің біреуінің қасына жатуларың керек. Онда ол сендерге тиіспейді, - деп қойды.

-Не деген қорқынышты! – сыбырлаған балалар бір біріне қарап, артынша бажылдап жан-жаққа ұшып кетті.

Ұмсынай болса, түк болмағандай, таң атпай қолына шыбығын ұстап, сексеуілдің арасына жайылсын деп, жалғыз ешкісін айдап бара жатады.

Кеш сайын балалар құмары тарқағанша қуыспақ пен жасырынбақ ойнап, соңынан отырып алып, түрлі қорқынышты оқиғаларды әңгімелеуші еді. Күннен күнге Ұмсынай апаның бейнесі неше түрлі жан түршігерлік мән-жаймен қаптала берді. Түнде, тапшандағы төсекке жатқанда Зере апасы мен атасының ортасына тығылып, сұрайтын:

-Ата, Ұмсынай ақ көйлегін киіп келсе, сен оны маған жолатпашы? – деп.

Атасы болса:

-Мен балапанымды ешқандай дуагер мен мыстанға бермеймін, әсіресе Ұмсынайға, сырыққа мініп, ұшып келсе де, - деп сәл күліп қоятын.

-Жоқты әңгіме қылып баланы түнге қарай неменеге қорқытасың? – апасы оған ұрсып беретін, - Қайдағы мыстан? Бишара ғой ол! Байғұсты аяудың орнына онымен баланы үркіткенің не? - деп.

Түнде, айдың бұлдыр жарығында сарай мен қора үп-үлкен, қорқынышты дәулерге айналғанда, Зере атасының бауырына тығылып, не де болса оны құтқарып алатынына сенетін.

- Нет, нет, - не соглашалась с ним Аят, и тут же привирала - моя тетя Алмагуль рассказывала, что Умсынай, распустив волосы, бродит ночами в белом платье и пугает детей. Поэтому, если спите на улице, надо, чтобы рядом спал кто-то из взрослых. Тогда она вас не тронет.

- Как страшно! – шептали дети, глядя друг на друга, а затем с визгом разлетались по домам.

А Умсынай, как ни в чем не бывало, ранним утром с хворостиной в руках гнала в саксаульники пастись свою единственную козу.

Каждый вечер, наигравшись в прятки и в казаки-разбойники, мальчишки и девчонки собирались в кружок и рассказывали страшные истории. Образ бабушки Умсынай обрастал новыми ужасными подробностями. Поэтому ночью, укладываясь спать во дворе на топчане, Зере забиралась в серединку между своими стариками и просила деда защитить ее, если придет Умсынай в белом платье. На что, посмеиваясь, дедушка обещал ей, что не отдаст свою любимую внучку никаким колдуньям и ведьмам, и особенно Умсынай, даже если она прилетит на метле.

- Да что ты ребенка небылицами на ночь пугаешь, - ругала деда бабушка, - какая же она ведьма? Бишара* она, вот кто! Пожалеть ее надо несчастную, а не детей пугать!

Ночью, когда под неверным светом луны даже сарай и загон для скота превращались в огромных пугающих великанов, Зере верила деду и, мостясь к нему сбоку, знала, что он спасет ее, и ей было почти не страшно.

Ал апасы таңертең шелегін даңғырлатып сиырды саууға бара жатқан кезде, күннің нұрына толы әлем бір сәтте танымал және қауіпсіз бола қалушы еді. Бірақ, апасының: «бишара ғой ол! Байғұсты аяудың орнына онымен баланы үркіткенің не?» - деген сөздері есінен кетпейтін. Түс ауып, көлеңкеге жайғасып қолына ұршығын алған кезде, Зере қайта-қайта сұрап, апасын жалықтыратын:

-Апа, айтшы, неге сен Ұмсынайды бишара дейсің?

-Жаным-ау, оның саған керекі не? Бар, құрбыларыңмен ойнай ғой.

-Неге? Айтшы, неге? – деп Зере де қоймайды.

-Себебі ешкімі жоқ, ол бұ дүниеде жалғыздықты бастан кешкен адам.

-Апа, ол неге ешқашан біздің үйге келіп шәй ішпейді? Басқа апалар келіп тұрады ғой?

-Мен оны шақырмаймын.

-Неге шақырмайсың?

-Шақырсам да келмейді.

-Неге келмейді?

-Әй, беймаза, мағынасыз сұрақ қойып не қыласың? Одан гөрі ойнасаңшы, басымды қатырмай!

Ұмсынай жарық дүниеге өзінің бұлдыр әйнекті жер үйінен сирек шығушы еді.

-Онда күні бойы не істейді екен? – деп балалар таңданатын.

-Ол дуалайды, білдіңдер ме? – деп Асырдың балаларды да, өзін де сендіргісі келуші еді. Сонда Ұмсынайдың кәрі, жалғыз болуы, және де баратын жері жоқ екені балалардың біреуінің де ойына кіріп шықпайтын. Шынын айтқанда, оның Нұрсұлу деген жасы біраз кішілеу туған сіңлісі бар еді.

Нұрсұлу ауылда қара жұмыс істейтін. Үстінде оңып кеткен гүлді көйлек, мақтадан тоқылған күпәйке, аяғында керзі етік, аузында ешқашан тастамайтын шылымы. Не істеп, қайда жүрсе де, соңынан темекінің түтіні ілесіп жүретін.

А утроем, когда бабушка, гремя ведром, шла доить корову, когда мир вокруг, освещенный яркими лучами солнца, становился таким знакомым и безопасным, никак не шли из головы ее слова: «бишара она, вот кто! Пожалеть ее надо несчастную, а не детей пугать!»

- Апа, а почему ты называешь Умсынай бишарой? – приставала Зере к бабушке, когда она после полудня, устроившись в тени, брала в руки веретено.

- Ой, жаным*, зачем тебе это надо? Иди, лучше побегай, поиграй с подружками.

-Ну почему? Скажи, почему? – приставала Зере.

- Потому что у нее никого нет, одна она на белом свете.

- Апа, а почему она к нам чай пить никогда не приходит? Другие же бабушки приходят?

- Потому что я не зову.

- А почему не зовешь?

- Даже если позову, не придет.

- А почему не придет?

- Слушай, почемучка, не надоедай глупыми вопросами, иди играть, не мешай!

Бабка Умсынай редко выходила из своей землянки с подслеповатыми окнами.

- Что она делает там целыми днями? – гадали дети.

- Колдует, вот что! – убеждал всех и самого себя Асыр, и никому из них не приходило в голову, что бабка Умсынай очень стара, одинока и идти ей не к кому. Разве что к единственной сестре своей Нурсулу.

Она была намного младше Умсынай и работала в колхозе чернорабочей, ходила в кирзовых сапогах, цветастом выцветшем платье, фуфайке и никогда не вынимала папиросу изо рта. Чем бы она ни занималась, ее везде сопровождала струйка табачного дыма.

Бір заманда әсем, нәзік болған кәрі қыз Нұрсұлудың әлі күнге дейін бетінде бұрынғы көркінен қалған белгілерді байқауға болатын еді. Күлімдеген үлкен көздерінде, қызыл далаппен бояған ернінде, қатпарлы әжім айғыздаған әсем, сопақ бетінде қиын өмірдің таңбасы, ауыр соққыға, азап пен қайғыға талай ұшырағаны көзге бірден түсетін. Нұрсұлу ылғи күлімдеп жүретін, тіпті оны кәрі деп айтуға да болмайтын. Бірақ ашуын келтіру қиын емес еді. Құтырынса болды, екі ерні жіңішке болып қабысып, ызалы көзі сығырайып, биязы танауы жел астында жалбыраған жапырақ құсап, делдең-делдең етуші еді. Кішкентай ғана бетіне сондай жараспайтын ірі, күстенген сүйел қолдарын бұлғап, сирек тісін жалақтатып, ренжіткен адамды сөз таңдамай боқтап тастағанда, еркектер де ұялғаннан қызарып кететін.

Ұмсынай әпкесін де онша аямайтын. Анда-санда таяғына сүйеніп, аяғын жәй басып Ұмсынай ауылдың басқа шетіндегі сіңлісінің үйіне қонаққа барушы еді. Баруын барып, сіңлісі айқайымен намысын қорлағанда, тез арада үйіне қайтып кететін, тағдырдың бұл тәлкегін де үнсіз басынан кешіріп.

Бір жолы:

-Неге қосылып тұрмайды? Бір бірінен басқа бұ дүниеде олардың ешкімі жоқ емес пе?

- деп біреу сұраған болатын. Сондағы апасының:

-Бір шаңырақты тіреп, екі қасірет орын табушы ма еді, - деп берген жауабы Зеренің ойында нық қалған. Күндердің бірінде Зере мен Аят үйдің көлеңкесіне көрпе төсеп, өзінің асыл қазынасын, түрлі матаның қиығын, ескі кесенің сынықтарын, қолдан жасалған қуыршақтарын жайып, ойнап отыр еді. Әбден ойынның қызығына түсіп, Ұмсынайдың таяғына сүйеніп, олардың істеріне күлімдеумен үңіле қарап тұрғанын байқамай қалыпты.

Нұрсұлу была старой девой со следами былой красоты на лице. Ее большие смеющиеся глаза, подкрашенные алой помадой губы, испещренный глубокими морщинами изящный овал лица несли на себе печать тяжелой жизни, перенесенных страданий и горя. Она была совсем еще не старой, улыбчивой женщиной, однако вывести ее из себя не составляло большого труда. И тогда губы ее смыкались в тонкую линию, прищур глаз приобретал зловещий оттенок, а красивые ноздри трепетали, как лист на ветру. Размахивая большими мозолистыми руками, которые так не шли к ее маленькому лицу и, обнажая редкие зубы, она крыла обидчика отборным матом так, что даже мужчины краснели при этом.

Не жаловала она и старшую сестру свою Умсынай. Изредка, опираясь на палочку, старушка медленно брела в другой конец аула навестить младшую сестру, а возвращалась частенько униженная неуживчивым и вспыльчивым нравом Нұрсұлу, молча перенося и эту невзгоду судьбы. Зере вспомнила, как однажды кто-то спросил у ее бабушки:

- Почему они не живут вместе? Ведь кроме друг друга у них никого нет на белом свете?

На что она ответила:

- Два больших горя не могут ужиться под одним шаныраком*.

Как-то днем Зере с Аят, в тени за домом разложив на одеяле свои сокровища в виде кусочков тканей, осколков старых пиал, самодельных кукол, играли в домики. Разыгравшись, они не заметили, что бабка Умсынай стоит над ними и, опираясь на палку, внимательно, с улыбкой наблюдает за их занятием.

-Ой – деп екеуі бірдей шиқ ете қалып, орнынан ұшып тұрды да – Сә-сә-сәлемет-сіз бе! – деді.

-Амансыңдар ма, балақайлар! Сендермен бірге ойнасам қайтеді? – деген, басы қалшылдаған кемпірдің қатаң, жарғышақ дауысын естіді. Қорқыныш пен әуестік аралас сезімін жеңе алмай, екеуі де:

-Мақұл, - деп лажсыз көнді.

Таяғына сүйеніп, көрпенің шетіне уһлеп әрең отырды. Екі шыбықты көлденең айқыштап байлап, ақ шыттан тігілген басын мақтаға толтырып, бетіне көзін, аузын суреттеп салған қуыршақтың біреуін қолына алды да біраз оны жан-жағынан қарап отырды. Екі қыз болса кемпіргекедіктене қарап қойып, шыттың қиықтарынан тігілген қуыршақтарының көйлегін ауыстырумен болды. Ұмсынай күлімсіп, біразға дейін олардың әлегін аңдып отырды. Бетінің әжімі шөл даланың аңызақ желімен бірге шайқалған құмның толқыны қусап, әрі-бері қозғалғаны. Балалар туралы ұмытып кеткен сияқты. Қимылдамай, терең ойға батып, аса ерекше өткір көзбен алысты қадап отырып қалды. Қиналғандай ауыр демін басып, қуыршақты орнына қойды да, таянып тұрып, үндемей үйіне қарай бет алды.

-Мына қуыршақты тастайық. Менің ойымша, оны дуалаған сияқты, - деп шошыған Аят қуыршақты әрмен қарай құмға лақтырып жіберді.

-Ал меніңше, бұл апа жақсы адам, - деді Зере біраз ойланып.

-Барлық мыстандар жәдігөйленіп, сырттай мейірімді сияқты болғысы келеді, оларға сенуге болмайды, - деп Аят бой бермей қойды.

-Жүр, не істеп жатқанын көрейік.

-Кеттік.

Екеуі кішкене терезеге жүгіріп барып жабысты, бірақ үйдің іші қараңғы екен, еш нәрсені көре алмады. Есік ақырын ғана сықыр еткен кезде Зере мен Аят селк ете қалды. Босағада түрі аянышты, зорлана күлімсіреген Ұмсынайды көрді.

-Әу, балапандар, шәй ішесіңдер ме? – деп ол үйге шақырды.

- Ой! – пискнули они, одновременно вскочив на ноги, - з-з-здрав-вст-вуйте!

-Здравствуйте, детки! Можно и мне с вами поиграть? - У бабки Умсынай тряслась голова, а голос был какой-то глухой и надтреснутый.

-Ладно, - со смесью страха и любопытства согласились они.

Крепко держась за свою палку, она с кряхтением опустилась на краешек одеяла. Затем взяла в руки одну из кукол, сделанных из накрест связанных палочек, с головой из белого ситца, набитой ватой и пририсованными глазами, и ртом. Долго вертела ее в руках, разглядывая со всех сторон, пока девочки, опасливо поглядывая на бабу, переодевали своих кукол в сшитые из кусочков ситца платица. Умсынай с застывшей улыбкой смотрела на их возню и морщины на ее лице оживали и двигались, совсем как волны на песке, подвижные жарким пустынным суховеем. Затем, словно позабыв о них, она замерла в каком-то своем раздумье, пронзительным взором всматриваясь вдаль. Глубоко вздохнув, положила куклу на место, встала с помощью палки и, молча направилась к своему домику.

- Давай, выкинем эту куклу? Мне кажется, она ее заколдовала, - Аят в страхе выбросила куклу подальше на песок.

- А мне бабушка кажется доброй, - задумавшись, сказала Зере.

- Все колдуньи прикидываются добрыми, опасно им верить, - не унималась Аят.

- Давай посмотрим, что она делает?

-Давай!

Они подбежали и прильнули к маленькому окошку, но внутри было темно и ничего нельзя было разглядеть.

Зере и Аят как по команде вздрогнули, когда послышался скрип двери. У порога стояла Умсынай с каким-то жалким видом и вымученной улыбкой на лице:

- Ай, цыплята, чаю хотите?

Кейін шегіну ыңғайсыз болғаннан соң, екеуі өздерінің батылдығынан үрейленіп, үйіне кірді. Кішкене ғана, төбесі өте аласа бөлмені буалдыр түнек жапқан. Бұрыштағы темір төсектің торы матрасымен бірге жапырылып кеткен екен. Оның үстіне сұр түсті, кір-кір жапқышты төсей салған. Ортада бірнеше кірпішке шеренің кесіндісін орнатып, оны ескі клеенкамен жауып қойған. Осындай, қолмен жасалған үстелдің айналасында ағаштан апыл-ғұпыл дерекі қаққылап құрған бірқатар жайдақ орындық. Қорқып тұрған Аят тас мүсіндерді іздеп, жан-жағын шолып шықты, бірақ дуаланған балалардың еш ізін таппады. Екеуі ақырайып, үндемей, демін ішіне тартып тұрып қалды. Тым-тырыс үйде жүректерінің қатаң дүрсілі естіледі.

-Отырыңдар, балақайлар, отырыңдар, қазір, - деп қалбалақтап Ұмсынай пештің үстіне мыжылған жез шайнекті қойып, керосинді шамның тұтандырғыш пілтесіне апарып сіріңке жақты.

Аздап жарық түскеніне қарамай, оларға бөлме бәрібір қорқынышты болып көрінді. Үстелдің үстіне біреудің жазулы дәптерін төсеп, кемпір оған құмшекерді септі де, қыздарға шәй құйып берді. Өзі, бір тілім нанды кесеге, сосын құмшекерге малып, шәйін сораптап ұрттады. Бара-бара құмшекердің бетінде сияның дағы көріне бастады. Бірақ, оған еш қымсынған да жоқ.

-Ішіңдер суымай тұрып, - деп, кесесін қыздарға қарай жылжитты да, оларға тесіліп қарады:
- Әй, балапандар-ай, мен ойындарыңа күнде осы терезеден қарап тұрамын, - дегенде екі қыз селк ете қалды. – Неге менен сонша шошыдыңдар? Қас адам емеспін, қорықпаңдар.
Апаларың сендердей кішкентайларды өте жақсы көреді.
-С-с-сіз осы түнде ұ-ұ-ұйықтайсыз ба? – деп, алыстан именіп бастап, Аят сұрақ қойды.

Отступать было поздно и они, пугаясь собственной смелости, вошли в дом.

В маленькой с низким потолком комнатке стоял полумрак. В углу железная кровать с продавленной вместе с матрасом сеткой и грязным серым покрывалом. Посреди комнаты на кирпичях покоился кусок фанеры, накрытый издавшей вида старой клеенкой. Вокруг импровизированного столика стояли грубо сколоченные низенькие табуреты. Аят испуганно озиралась по сторонам в поисках каменных истуканов, но следов заколдованных детей так и не нашла. Они стояли, широко распахнув глаза и сдерживая дыхание. В тишине было слышно, как сердце толчками выбрасывает кровь.

- Садитесь, детки, садитесь, я сейчас, - бабка Умсынай суетилась возле печи. Поставив на огонь мятый медный чайник, она поднесла спичку к фитилю керосиновой лампы. В комнате стало светлей, но все равно было страшно.

Расстелив на столике исписанный кем-то школьный тетрадный лист, бабка насыпала сахарного песка, налила им чаю и принялась хлебать пустой чай, обмакивая кусок хлеба сначала в пиалу, затем в сахарный песок. Постепенно на сахаре появились разводы от чернил с тетрадного листа, но это не смущало ее.

- Пейте, пока не остыло, - придвигая пиалы поближе к девочкам, бабка пристально разглядывала их:
- Ай, цыплятки, я каждый день, вот из этого окошечка наблюдаю, как вы играете. - Девочки вздрогнули. – Да что это вы так меня боитесь? Я не злая, не бойтесь, и вас детишек очень люблю.
- А-а в-вы ночью спите? – Робко начала Аят издалека.

- Әрине ұйықтаймын. Оны неге сұрадың, балам?

-Басқалардың айтуынша сіз түнімен ауылды аралап жүреді екенсіз, - деді Зере, тіпті батылданып.

-Ол не дегенің? - Ұмсынай күліп жіберді, - жетпістегі кемпірдің түнде қаңғығанын қайдан көріп едіңдер? Күндіздің өзінде маған аяқ басып жүру оңай емес, - деп.

-Сіз балаларды дуалап тастамайсыз ба?

-Не дейсің, қарағым?

-Ел сізді балаларды тас мүсінге айналдырады дейді.

- Тас мүсін? – Ұмсынай таңданды, - әй, балақай, өздерің ертегіні көп оқыған боларсыңдар. Жо-жоқ, мен қараңғыны кезіп те жүрмеймін, балаларды да тас мүсінге айналдырмаймын, тек осындай кіп-кішкентай қыздарды үйіме шақырып, шәй беремін, - деп тіссіз аузын созып күлгені екі қызалақтың алқымына тығылған үрейін жоғары итермелеп, демін алғызбай, баж еткізді. Ұшып тұрып олар есікке қарай ұмтылды.

Түнде денесі әбден қызған Зере есінен айырылып, сандырақтап жатып қалды. Сырқау түсінде Ұмсынай кішкентай терезесінен басын созып:

-Мен саған қас емеспін, мен ақ ниетті адаммын. Және де кішкентай бала десе, жаным қалмайды, - деп сыбырлады.

Ертемен қызуы басылды. Үй тым-тырыс, тек терезеге ұрынып быжылдаған шыбынның және сағаттың тақылдаған дыбысы естіледі. Бір уақытта Зере есіктің артқы жағында апасымен атасының сыбырлағанын құлағы шалып қалды.

- Кемпірдің көзі тиген. Талай ескерткенмін, балаларға үңіліп қарама деп, - апасының дауысы күбірледі, - көзі жаман оның. Әзірше бала жаздай осы үйде болғанда аулақ жүремін деп уәде берген еді.

- Жаман ниетпен істеді дейсің бе? – деп атасы біреуді ақтауға тырмысты.

- Конечно, сплю, а что?

- Мальчишки говорят, что вы ночами бродите по аулу, - совсем уж осмелела Зере.

- Как это брожу? – рассмеялась бабка Умсынай. - Где вы видели семидесятилетнюю старуху, разгуливающую по ночам? Мне и днем-то тяжело ходить.

- А вы не заколдовываете детей?

- Что, что?

- Ну, говорят, вы превращаете детей в каменные статуи?

- Каменные статуи? – Удивилась она. - Вы, детки, видать сказок начитались. Нет, я не брожу ночами и не превращаю детей в камень, я просто увлекаю маленьких девочек к себе домой попить чаю, - улыбнулась она и ее беззубая улыбка подтолкнула страх, сидевший где-то в горле еще выше и девочки, словно задохнувшись, вскочили одновременно и с визгом бросились к двери.

Ночью у Зере начался жар. Она металась в бреду, и снилось ей, что, высунув голову из своего оконца, Умсынай шепчет:

- Я не злая, я – добрая и очень люблю маленьких детей.

К утру температура начала спадать. Было тихо, только муха билась об окно, да тикали часы в комнате. Затем услышала, как за дверью перешептывались ее старики.

- Говорю тебе, сглазила ребенка старая, сколько раз говорила ей, не смотри так пристально на детей, - шептала бабушка, - глаз у нее дурной. Ведь обещала обходить мой дом стороной, пока ребенок здесь на лето!

- Да не со зла же она, - пытался оправдать кого-то дед.

-Оның ниетінен бізге не пайда? Қарасаңшы, балаңды әбден бұрап тастағанын. Көрдің бе өзін, жатағына шақыратын әдетті тауып алғанын!Зере кешегіні есіне алып, Ұмсынай туралы сөйлесіп жатқандарын түсіне қалды.

-Аясаңшы, кейде жалғыздық деген пәле шыдатар емес. Әрдайым өзімен өзі. Балаларға басқаша қарау тәсілін сорлы білмейтін де шығар. Өзге жағдайда оның да осындай немерелері болар еді. Байғұсты құдай бір аямады. Он баласының біреуін тірідей қалдырса ғой, болашақ тағдыры мүлдем басқа болып, біреудің немересіне осынша құмарлана қарамас еді.

-Мен оны аямайды деп ойлайсың ба? Қаншама балаға көзінің тигенін білесің бе? Міне, енді менің немереме де кезегі жетті. Кеше қисаңдап жылап келіп тұр, кешірім сұрап. «Көзімнің ауыр екенін білемін, амалсыздан болған жағдай ғой. Сенің балапаныңа жаманшылық ойлайды дейсің бе? Не үшін мені құдай жазаға тартты екен? Жалғыздықтан былай, жаман көз бергені», дейді. Үйіңе енді жоламаймын деп уәде берді. Ей, бишара-ай!... – деп Зеренің апасы демін басты.

-Қараң қалғыр Ашаршылық! Қанша адамның тағдырын быт-шыт қылды!

-Апа, шөлдедім, - деп шақырды Зере.

-Күнім-ау, ояңдың ба? Балапаным, қарашығым менің, кел, қызуыңды өлшейін, - апасы ернін Зеренің маңдайына тигізді де, екі бетінен сүйіп, - Аллаға шүкір, ыстығың басылыпты.

Жүр, су ішкізіп, бетіңді жуайын, - деді. Зерені атасының алдына отырғызып, кесемен қайнаған су берді де, құмғандағы суды бетіне бүркіді. Бірдемені жәй ғана міңгірлеп, көйлегінің етегімен бетін сүртіп:

-Ну и что с того, нам от этого не легче. Вон, смотри, как ребенка скрутило. Ишь ты, надумала зазвать детей в свою берлогу! Вспомнив вчерашний день, Зере поняла, что говорят они о бабке Умсынай.

- Да пожалей ты ее, неумоготу порой бывает одиночество! Все одна да одна. А как же ей иначе смотреть на детей? Ведь и у нее могли бы быть такие же внуки. Несчастливая, не пожалел ее бог. Если бы оставил ей в живых хотя бы одного из десятерых, по-другому бы ее жизнь сложилась. Не смотрела бы так жадно на чужих детей.

- Думаешь, мне ее не жаль? Да только как вспомню, сколько детишек она сглазила на своем веку, вот и до моей внучки дело дошло. Вчера вечером приковыляла, плачет, прощения просит. Говорит: «Знаю, что глаз у меня дурной. Но ведь против моей воли выходит так. Разве я твоему цыпленку зла желаю? Не знаю, за что бог на меня так разгневался: оставил одну-единешеньку, да еще и дурным глазом наградил.» Обещала обходить мой дом стороной. Бедолага!...

- Эх, проклятый Ашаршылык*! Сколько судеб он покалечил!

- Апа, пить хочу, - позвала Зере.

- Ах, солнышко, проснулась? Цыпленок мой ненаглядный, дай температуру смерю, - бабушка прикоснулась губами ко лбу, поцеловала внучку в обе щеки и сказала:

-Слава Аллаху, жар спал. Пойдем, я тебя и напою, и умою.

Посадив на колени к деду, подала пиалу кипяченой воды, затем принялась брызгать ей в лицо воду из кувшина. Тихо бормоча что-то себе под нос, утерла подолом платья:

-Енді бәрі де дұрыс болады, - деді.

Апасының айтқаны дәл орындалды. Келесі күні Зере тапшанда ойыншықтарын жайып отыр еді. Ертеңмен, құмның бетін сәл жібітіп, шаңды басып, сіркіреген майда жаңбыр жауды. Атасы қалтасындағы кішкене дорбашадан алақанына аздап насыбайды септі де, бетін сәл тыржитып, тілінің астына сала салды.

-Мол жаңбыр жауса ғой, жүгері мен жоңышқа көктеп шыға келер еді. – Атасы жыл сайын, күзде ұжымның малын Мойынқұмдағы қыстауға сонау Сары Арқадан айдап келуші еді.

Сондықтан оның уайымының бірі малдың жемі болатын.

-Біздің жақта ондай жауынды қайдан көріп едің? Осыған да шүкір, - деп апасы пештен хош иісі аңқып, жаңадан піскен бөлке нанды суырып алды да, біреуін үстелдің үстіне қойды:

-Шетінен сындырып, май жағып бер балаға, - деп.Сонан кейін қалғанын кенеп асжаулыққа аудары салып, орайын деп тұрып, біраз ойланды да, бір бөлкені шалына ұстатты:

-Ұмсынайға апарып бер, - деп.

Атын ести сала, Зере орнынан ұшып тұрып, үйдің артына, кеше ғана құрбысы қуыршақты лақтырып жіберген жерге жүгіріп барды. Тастаған орнында жатыр екен. Қағып-сілкіп, оны тапшандағы басқа ойыншықтарының қатарына қойды. Өйткені, бұл қуыршақ ешқандай да дуаланған емес. Ұмсынай да бұларға ешбір қастық ойлаған жоқ. Мұны Зере сол кезде-ақ өзінің балалық адал жүрегімен сезген болатын. Көп жылдан соң, оның көзін айырмай қарауын есіне алғандағы Зеренің түсінгені, Ұмсынай өмірінің мерзімі аяқталуында өзінің рақымсыз тағдырын

қорытып, ақиқатты танып, құдайдың оны неден айырғанын және қайғысының не деген зор екенін білгісі келгені. Мүмкін оған беймәлім, баяғыда ұмытылған құпияны соңғы рет сәл қозғап, өмірдің жалғасы – кішкене бала деген сыйдың дәл мәнісін әбден түсінгісі келген болар.

- Теперь все будет хорошо!

Бабушка сказала правду. На следующий день Зере уже сидела на топчане рядом с дедом, разложив свои игрушки. С утра прошел скупой дождик, лишь слегка намочив песок и прибавив пыль. Дедушка, вынув из кармана мешочек жевательного табака, отсыпал в ладонь свой насыбай* и, морщась, заложил его под язык.

- Эх, хороший бы дождь, кукуруза да клевер в рост пошли бы, - каждый год дедушка пригонял колхозный скот на зимовье из дальней Сары-Арки* в Мойынкумы*, поэтому его заботой была заготовка кормов.

- Где же ты видел летом дожди в наших краях? И на этом спасибо, - усмехнулась бабушка, вынимая из печи формы с ароматными буханками свежеиспеченного хлеба. Первую буханку она положила на стол:

- Отломи ребенку и намажь масло.

Затем вывалила остальной хлеб на плотную холщовую скатерть. Перед тем как завернуть, подумала, взяла одну буханку и протянула деду:

- На, отнеси Умсынай.

Услышав ее имя, Зере вспомнила все. Вскочив, помчалась за дом, где ее подружка выкинула куклу. Она валялась на том же месте. Зере отряхнула ее и положила рядом с другими своими игрушками. Потому что никакая она не заколдованная эта кукла. А бабка Умсынай совсем не желала им зла. Это она тогда почувствовала своим детским сердцем, а уже через много лет, вспоминая ее пристальный взгляд, поняла, что на исходе своей жизни Умсынай пыталась осмыслить и понять до конца беспощадную правду: чего же ее лишила судьба и как огромна ее беда. Возможно, ей хотелось в последний раз прикоснуться к этой, теперь уже неведомой, давно забытой тайне: что значит иметь маленького ребенка, продолжение жизни на земле.

Мүмкін оған беймәлім, баяғыда ұмытылған құпияны соңғы рет сәл қозғап, өмірдің жалғасы – кішкене бала деген сыйдың дәл мәнісін әбден түсінгісі келген болар. Бір заманда ол да жаңа туған нәзік, үлпілдеген нәрестені бір емес, талай ұстаған, бірақ аяуды білмейтін уақыт ана сезімін есте қалдырмай, жоқ қылып жайпап тастаған. Әуелі оның, басқа кемпірлер құсап, кішкене баланың алақанының сырт жағын сүйюге де дәті бармайтын. Сөйтіп Ұмсынайдың өткен өмірі тағдырдың желімен даладағы қаңбақтай ұшып-қонып, із-түзсіз жоқ болып кеткен. Шыжыған шөл даланың құйын желі істі біржолата аяқтап, жерді де, ауаны да, аспанды да, Ұмсынайдың көз жасын да кептіріп, қаусатып жібергені жалпыға мәлім

Когда-то и ее руки держали и не раз, трепещущее тельце новорожденного, но время безжалостно стерло из памяти все чувства, связанные со счастьем материнства. Она даже не смела поцеловать детям тыльную сторону ладошки, как это делали другие бабушки. Словно перекасти-поле пронесся ее век, не оставив на раскаленных песках Мойынкумов даже тонюсенького следа. А жаркие пустынные ветра доделали свое дело, иссушив землю, воздух, небо и слезы бабки Умсынай.

Примечания:

*Асыки – альчики (коленная косточка овцы или козы).

*Апа – бабушка.

*Бишара – бедняжка, несчастный, беспомощный.

*Жаным – душа моя.

*Шанырак – круговое навершие юрты, дымоход, в данном случае крыша над головой, кров.

*Ашаршылык – Голодомор, голод, устроенный в 30-е годы в степи большевиками.

*Сары-Арка – центрально-казахстанский мелкосопочник.

*Мойынкумы – песчаная пустыня на юге Казахстана.

*Насыбай – жевательный табак.

Шын жүреппен кешір

Бір нәрсе аяқты жалап өтті. Шоқан селк етіп оянып кетті. Жергілікті каналда қаптап жүрген зиянсыз су жыланы екен. Иығы босап, қайтадан бетін құмға сүйкеп құлады да көзін жұмды. Тұтқыр ұйқы жібергісі келмеді. Оянамын деген Шоқанның ойы да жоқ еді, ол ұйқыны жақсы көретін. Бірақ, жан-жақтан түрлі қызық шу жабылып бас салғанда ұйқы тіпті жолда қалды. Күн тас төбеде аяусыз күйдіріп тұр, сыңғырлаған ауа жым-жырт. Жоғарыда бозторғайдың шырылы, алыста судың шалпылы, балалардың таныс айқайы мен күлкісі естіледі. Тұрғысы келмеді.

Прости всем сердцем

Что-то скользнуло по ноге. Шохан вздрогнул и проснулся. Это оказалась безобидная водяная змейка, каких полно в местном канале. Облегченно вздохнув, снова упал щекой на песок и закрыл глаза. Сон цепко держал его в своих объятиях. Шохан и не думал просыпаться, поспать он любил. Но тут со всех сторон навалились разные интересные шумы, что теперь стало не до сна. Солнце ушло в зенит и нещадно палило, отчего в дрожащем воздухе стояла звенящая тишина. Где-то высоко в небе пели жаворонки, вдали слышен был плеск воды, знакомые крики и смех мальчишек. Вставать не хотелось.

Қап-қара болып күнге күйген қолын созып, оны, екінші қолымен ақырын құмды жинап, көміп тастады. Сосын ықылассыз отыра қалды да, еңкейіп екі аяғын көмді. Қолымен тырмалап, өзін беліне дейін бітеп тастады. Құм әжептеуір ыстық екен. Қасынан өрнекті ізін қалдырып шапшаң кесіртке өтіп шықты да ініне тығылып қалды. Құйрығын жұлып алса, қашып кетеді де жаңа құйрық өсіріп алады. Басқа уақытта оны Шоқан ұстаймын деп қуана ұмтылар еді, бырақ әзірше аяқ-қолы ұйқыдан әлсіз болған соң, біраз отырып демін басты да, орнынан тұрып, асықпай каналға қарай тартты.

Амантай мен Әлібек суда адасып жүрген бақаны ұстауға тырысып жатыр екен. Майканың мойыны мен жеңін түйіндеп байлап тор құрып алыпты. Желқабық құсап қампайып кеткен майканы екі жағынан ұстап, балалар оны суға малып, тосқындарына бақа түсіп қалар деген үмітпен әрі-бері жүгіртіп жатыр екен. Лай суда еш нәрсе көрінбегеннен соң, майканы қайта-қайта жоғары көтеріп, ішіне қарап қояды. Одан су ағып түскенде, түбінде тек құм, шөп, сексеуілдің шөпшегі, басқа майда қоқыс қалады.

Шоқан суға енді қарғып түсейін деген кезде жағада жасырынып тұрған бақаны байқады. Оған тұла денесімен құлап, сырғып қашып кетпесін деп, екі жағынан қолымен қысып алды. Бақаны алақанына салып суға секірді де, тура Амантайдың күнге оңып, шатасып кеткен шашына лақтырып жіберді. Амантай қуанышты айғаймен екі қолын көтеріп тұтастырып еді, бірақ бақа із-түзсіз жоқ болды да кетті.

-Есің дұрыс па? Қолыма неге бермедің? Бір сағат болды ұстай алмағанымызға, - деп Амантай ренжіп қалды.

-Үйге қайтайықшы, қарным ашты, апам ұрсады. Далада жүре берсек, кун өтіп кетер, - Шоқан демін басты

-Біздің ағаштың астына кеттік, көлеңкеде торғай атайық. Осы сендер, қалалықтар бір түрлі нәзіксіңдер, күннен қорқасыңдар, - деп Әлібек қосып қойды.

-Мен еш нәрседен де қорықпаймын, әншейін қарным ашты, - Шоқан бұрқ ете қалды да, зақпысын алып, - мақұл, ағаштың астына барайық, - деді.

Вытянув дочерна загорелую руку, другой он принялся медленно подгребать песок, пока полностью не закопал ее. Затем нехотя сел и, нагнувшись, закопал обе ноги. Продолжая грести обеими руками, засыпал себя по пояс. Песок был горячий. Рядом, оставляя за собой узорчатые следы, бесшумно пробежала приткая ящерка и скрылась в норке. Если оторвать ей хвост, ящерица убежит, чтобы отрастить себе новый. В другое время Шохан с радостью бросился бы ловить ее, но руки и ноги со сна еще были ватными, поэтому он посидел, вздохнул, затем встал и нехотя побрел к каналу.

Там Амантай с Алибеком пытались выловить забредшую в воду лягушку. Завязав узлом горловину и рукава майки, они соорудили ловушку. Майка вздулась пузырем. Держа ее с двух сторон, мальчишки водили ею по воде, надеясь, что лягушка попадется в их западню. В мутном потоке трудно было что-либо разглядеть, поэтому они периодически поднимали майку вверх. И когда вся вода из нее утекала, на дне оставались песок, трава, ветки саксаула и прочий мусор.

Шохан с разбегу кинулся было в воду, но тут увидел притаившуюся на берегу лягушку и всем телом упал на нее, прижав руки к бокам, чтобы она не выскользнула. Обхватив лягушку ладонями, прыгнул в воду и бросил ее прямо на выцветшие от солнца вихры Амантая. Амантай с радостным воплем сомкнул руки над головой, но лягушки и след простыл.

- Да ты в своем уме? Не мог в руки дать, - возмутился он, - мы целый час ее поймать не можем!

- Пошли домой, - вздохнул Шохан, - я есть хочу. Да и бабушка ругаться будет. На солнце может солнечный удар хватить.

- А пошли под наше дерево, посидим в тени, воробьев постреляем, - предложил Алибек, а потом добавил, - вы городские какие-то нежные, солнца боитесь.

- Ничего я не боюсь, просто есть очень хочется, - пробурчал Шохан, а затем достал рогатку и добавил, - ладно, пошли к дереву.

Күнге қап-қара болып әбден күйіп кеткен үш жалаңаяқ бала шалбарларын киіп, ыстық құмды аяғының ұшымен басып егін алқабына қарай бет алды. Оған таяу далаң жердің дәл ортасында атам заманғы аса ірі қарағаш өсіп тұр еді. Былтыр ғана сол қарағаш алға білдей қолын созған алып батырға ұқсайтын. Ол шектен тыс сорайып өсіп кеткен бұтағы еді. Сол, созған қолға ұқсайтын бұтағына мініп алып, балалар зақпымен торғай атып, кейде әңгімелесіп отыратын, кейде басын төмен қаратып асылғанды да жақсы көруші еді. Бірақ осы күзде ауылда өте қатты дауыл көтеріліп, біраз ағашты қиратқан, үйлердің шатырын быт-шыт қылып қопарып, шөптің маяларын ұшырып әкеткен. Жел басылған кезде елдің көргені, қарағаштың «алға созған қолы» өз салмағын көтере алмай сынып, енді ағаш артқа шалқайған балуанға ұқсап қалыпты. Сорайған бұтағы орнында тұрған кезде ағаштың діңінің оған қарсы салмақ болып басқа жаққа бүгілгенін ешкім байқамапты да. Сол шалқайған жағында ағаштың көлеңкесі аса қалың еді.

Балалар бірден солған шөпке құлай кетті. Арқаларын ағаштың жуан және қисық діңіне сүйегенде бұдыр-бұдыр қабығының сызаты арқаларына батып кетті. Бұл қарағаш атасының Шоқаннан да кіші кезінде, тіпті бөпе болып, жорғалап жүргенінде аспанға ұмтылып тұрған болатын. Қысқасы, мың жыл бұрын деуге де болады. Өте көріксіз, ескі ағаш еді. Ыстық шөл даланың самал желі биіктегі, шуылдаған торғайлар тобына толы қалың жапырақтарды судырлатып тұр. Шоқан осы ширатылған бұтақтардың арасында үһлеп өрмелеп жүрген атасын көз алдына елестетіп, күлкісі келіп кетті.

-Неменеге күлесің? – деп оған екі досы бірдей бұрылды.

-Жайша, бір нәрсе есіме түсіп кетті.

-Мыналарды атайық, - Әлібек зақпымен торғайларды көздеді.

-Қойшы, жай әншейін жатайықшы, - деп есінеді Амантай.

-Мақұл, - Шоқан тікенекті шөпке созыла кетті.

Натянув штаны, три дочерна загорелые фигурки, босиком, на цыпочках побежали по раскаленному песку в сторону колхозных полей. Там, неподалеку был пустырь, в центре которого возвышался вековой раскидистый карагач. Еще в прошлом году дерево напоминало огромного богатыря, протянувшего вперед свою могучую руку. Это был не в меру разросшийся сук, который вытянулся в сторону от ствола и напоминал эту самую руку. Мальчишки любили сидеть на нем, болтая ногами, стрелять из рогаток в воробьев, висеть вниз головой. Но этой осенью по аулу прошлась сильная буря, круша деревья, снося крыши и стога с сеном. Когда ветер стих, все увидели, что «протянутая рука» карагача обломилась под своей тяжестью, и теперь дерево походило на откинувшегося назад исполина. Пока сук был на своем месте, никто не замечал, как ствол выгнулся в обратную сторону, чтобы создать противовес своему огромному отростку. Именно с этой стороны дерева была обильная и прохладная тень.

Мальчишки разом кинулись на жухлую траву, прислонившись к толстому и кривому стволу. Грубая, с продольными трещинами кора впивалась в спину. Дедушка рассказывал, что карагач рос здесь еще, когда он был совсем маленький, даже меньше, чем Шохан сейчас. Короче, это было тыщу лет назад, когда еще дед под стол пешком ходил. Дерево было старым и некрасивым. Горячий пустынный ветер шелестел в щедро усыпанной шумными стайками воробьев, высокой и густой кроне. Шохан представил себе деда, с кряхтением лазающего по этим причудливо скрученным веткам, и ему стало смешно.

- Чего смеешься? – разом обернулись к нему пацаны.

- Да, так, вспомнил кое-что.

- Постреляем что ли? - Алибек целился из рогатки в воробьев.

- Неохота, давай лучше полежим просто так, - зевнул Амантай.

- Давайте, - охотно согласился Шохан, растянувшись на колючей траве.

Алыста трактордың гүрілі, көрші егістікте сауысқанның шықылығы, ал жоғарыда, тура төбелерінде арпаласқан торғайлар тобының ашулы сайрауы естіледі. Ауа салқындап, рақатқа батуы соншама, үш бала қимылдағысы келмей тырп етпейді. Қолдарын жастанып, жоғарыдағы қалың жапырақтардың арасындағы торғайлардың шайқасынан көзін алмай аңдып жатыр. Шоқан оны анда-санда шөптің сабағын шәйнап қояды. Тамақ ішкісі келді.

Үшінші сыныпты бітіріп апасы мен атасының ауылына жазғы демалысқа келгеніне екі ай болды. Шоқан ауылды, осындағы достарын елжіреп тұрып жақсы көретін. Бұл әлемде не болса да, оның бәрінен артық көруші еді. Мысалы, біреу үлкен кемемен нағыз теңізбен, ол тұрмақ мухитпен жүзесің десе де, Шоқан ауылы мен достарын оған айырбастамас еді. Апасын, атасын, ауылды қатты сағынып, жазғы демалысты екі көзі төрт болып күтуші еді. Бұнда өзін өте бақытты сезінетін. Бір кезде осы жақтың рақатына еш ұқсамайтын қаладағы өмірін, әкесін, анасын, мектептегі және үйдің ауласындағы достарын көз алдына елестетті. Осындай естеліктер не істеп жүрсе де, күтпеген жерден ойына келе қалушы еді. Егерде басында ол әншейін тек естелік болса, кейіннен ойласа болды, тамағында тас тұрып қалғандай, жылағысы келетін.

-Не болып қалды? – деп Амантай басын бұрды.
-Құр әшейін.
-Үйіңді сағындың ба? – Әлібек сәл жымиды.
-Ешқандай да сағынған жоқпын, - Шоқан, опасыз көз жасын білдірмеуге тырысып, бұрқ ете қалды.
-Жылауық маматайын сағынды, - Әлібек зәрлі мысқылмен отірік қыңқылдады.
-Өзің жылауықсың! – Шоқан орнынан ұшып тұрды.
-Ей, екеуің де қойыңдар, - деп Амантай зірк ете қалды, - туыстарын сағынуға ешкімге тыйым салуға болмайтынын мен анық түсіндім... Әсіресе Сауранбай кеткелі бері. Мен оны аңсаудан зарықтым...

Где-то вдали гудел трактор, на соседнем поле стрекотали сороки, а над головой был слышен сердитый птичий щебет, это воробьи устроили драку. Было так хорошо и прохладно, что не хотелось двигаться. Положив руки под головы, мальчишки усталились в плотную листву дерева, где кипели воробьиные бои. Отломив сухую былинку, Шохан принялся ее жевать. Очень хотелось есть.

Вот уже два месяца прошло, как он закончил третий класс и приехал на каникулы к бабушке с дедушкой. Он обожал свой аул, друзей, и ни за что не променял бы их, даже если ему предложили бы поплыть на большом корабле по настоящему морю, а может даже океану. Он с нетерпением ждал летних каникул и отчаянно скучал по бабке с дедом, по аулу. Здесь он был счастлив. Вдруг он вспомнил маму, отца, школьных и дворовых друзей и всю свою городскую жизнь, так не походившую на эту сельскую идиллию. Такие воспоминания могли прийти к нему внезапно, в любой момент, чем бы он ни занимался. И если поначалу это были просто воспоминания, то теперь к горлу подкатывал ком, и хотелось плакать.

- Ты чего? – повернулся к нему Амантай.
- Да так, ничего.
- По дому скучаешь что ли? – усмехнулся Алибек.
- Ничего и не скучаю, - буркнул Шохан, стараясь не выпустить предательски накатившуюся слезу.
- По мамочке соскучился, плакса - ехидно протянул Алибек и притворно захныкал.
- Сам ты плакса! - взвился Шохан, вскакивая с места.
- Эй, да прекратите вы оба, - крикнул Амантай, - тосковать по родным никому не запрещается. Я это точно знаю.
Он помолчал, а потом добавил:
- Особенно теперь, когда не стало Сауранбая. Я так скучаю по нему!

Екеуі де бірден үнін шығармай отырып қалды. Осы көктемде бітіру емтихандардан біраз уақыт бұрын мектепте жан түршігерлік оқиғаның болғанын бәрі де білуші еді. Амантайдың ағасы, оныншы сыныптың оқушысы Сауранбай Шубаев қаза тапты. Сол кезден төрт айдай уақыт өтті. Амантай, ағасы бүгін де жоқ, ертең де болмайды деген ойға енді ғана көндігіп келе жатыр еді. Ол туралы ешкіммен, ешқашан сөйлескен де емес, тек түнде көз алдына елестетіп ойша ағасымен әңгімелесетін. Енді не істерін сұрап, ақылдасып жылап алатын. Өзінің он жыл өмірінің ішінде ағасын аз да болса өкпелеткенін ойына түсіріп, кешірім сұрайтын.

-Қалай болғанын айтып берші? – деді Шоқан ақырын ғана.

Амантай көпке дейін үндемей жоғарыдағы жапырақтар арқылы алысқа қарап отырып қалды. Қапырық күн кеми бастады, самал жел балалардың құм мен су және күннен сабалақтанған шашын ұйпа-тұйпа қылып желбіретіп тұр.

-Оныншы сыныпта оларда алғашқы әскери дайындық пәні болған. Онда мылтықты дұрыс қолдануды үйреткен. ТОЗ-8 деген. Біздің үйде тура сондайы болған, тек нағыз патронды. Оны Сауранбай сабақтан кейін әкемізден сұрап алып, бізге қалай бөлшектеуін, жинауын, қалай шаппасын қайыру керек екенін, қалай дұрыс оқ атуды көрсеткен болатын. Енді әкеммен бірге аң аулауға барамын деп мақтанатын. Бірақ әкеміз қауіпті деп, патрондарды тығып қойды. Сол патрондарды Сауранбай ылғи жалынып сұрайтын, оны пайдалануды жақсы білемін деп дәлелдеп, бірақ одан ешнәрсе шықпады. Бір күні аңдып жүріп, тыққан жерін тауып алды да, әкеміз үйде жоқта жолдастарымен келіп мылтықты патронымен бірге жымқырып кетті. Сосын алысқа барып, далада өсіп тұрған сексеуілдің ұшына ескі құлақшынды кигізіп, кезекпен атқан. Өздері үшеу болған: Сауранбай, Болатбек және Әділ, ал патрон төрт дана еді. Сондықтан бірінші және төртінші оқ Сауранбайға, ал Болатбек пен Әділге бір-бір ату тиеді деп келіскен.

Бірінші Сауранбай атты. Оқ шетін жалап, салпаңқұлақ бас киім қисайып, бұтақтың ұшында салбырап қалды.

Мальчишки разом притихли. Все знали, что ранней весной, задолго до выпускных экзаменов в школе произошла трагедия. Погиб десятиклассник, старший брат Амантая, Сауранбай Шубаев. Почти четыре месяца прошло с того дня и только теперь Амантай потихоньку начал свыкаться с мыслью, что брата нет и не будет. Он никогда и ни с кем не говорил об этом, только по ночам мысленно разговаривал с Сауранбаем, спрашивал, как теперь ему Амантаю быть, советовался с ним, плакал, просил у него прощения за те небольшие обиды, которые успел нанести своему брату за десять лет своей жизни.

- Расскажи, как это было? – Тихо спросил Шохан.

Амантай долго молчал, глядя куда-то вверх, сквозь листву. Знойный день пошел на убыль, и теплый ветерок трепал свалявшиеся от песка, воды и солнца вихры мальчишек.

- В десятом классе у них была начальная военная подготовка. Там они учились правильно применять винтовку. ТОЗ-8, так она называется. А у нас дома была точно такая же, только с настоящими патронами. После уроков Сауранбай выпросил винтовку у отца и показывал нам, как ее надо разобрать, собрать, как взвести курок, и как правильно из нее стрелять. Показывал и хвастался, что теперь он сможет с отцом пойти на охоту. Отец, правда, патроны спрятал и сказал, что это опасно. Сауранбай все время просил их, клялся, что хорошо научился обращаться с оружием, но отец так и не дал ему. А потом он как-то выследил, узнал, где отец их прячет. Когда папы не было дома, пришел с друзьями и стабил винтовку с патронами. Они ушли далеко в степь, нахлобучили на верхушку саксаула старую ушанку и по очереди стреляли в нее. Их было трое: Сауранбай, Болатбек и Адиль, а патронов было четыре. Поэтому договорились, что первая и четвертая пуля будет Сауранбая, а Болатбеку и Адилю достанется по одному выстрелу.

Первым стрелял Сауранбай. Пуля задела край вислоухой шапки, и та упала набок, повиснув на кончике ветки.

-О, сәл ғана болса да, дегенмен тиді! - Сауранбай қуанып кетті.

Сосын Болатбектің кезегі келді. Ол мылтықты алып, құлақшынды көздеген кезде, Сауранбай иығын түртіп:

-Тоқтай тұр, мен құлақшынды жөндейін, әйтпесе құлап қалар, - деп сексеуілге қарай жүгіріп кетті.

Кейіннен үрейден тас болып қатып қалған Болатбек, неге атқанын ешкімге түсіндіре алмады.

-Мен білмеймін, білмеймін... ол өзімен өзі атқандай...мен...мен атқан жоқпын, мен атқым келген жоқ... мен... мен... – деп әке-шешесіне де, аудандық милиция бөлімшесінде өткен тергеуде де қайталай бергеннен басқа жауабы болған жоқ. Сосын екі қолымен бетін жауып, теңселіп жылай берді. Әділді үй қамаққа қалдырып, Болатбекті сотқа дейін аудан орталығына әкетті. Ауылдағылардың барлығы бұл қайғы немен аяқталады екен деп, үндемей қалшып қалды. Балалардың үшеуі де елдің көз алдында өскен, әрбір ауылдас жақсы білетін және де ешкім олар туралы бірде бір жаман пікір айтпас еді. Ал енді не болды? Біреуі бұ дүниеден кетті, екіншісі дем арасында кісі өлтіруші, үшіншісі оның сыбайласы бола қалды.

-Мен әке-шешемнің сондағы жылағанын бұрын ешқашан көрмеппін, - деп Амантай әңгімесін жалғастырды, - өте қорқынышты!

Сонау ағасы қайтыс болған күннен ол туралы сөз бастағаны бүгін бірінші рет еді. Бір кезде, шешесінің күйіктен естен танғаны туралы ол ешкімге тіс жарып айта алмайтынын түсінді. Әкесі баласын жерлеп келіп үстелдің жағасына отырып, басын төмен салбыратып, екі қолына жатты да, күні бойы қимылсыз отыра берді. Бір кезде басын көтеріп Амантайға қарағанда, ол шошып жылап жіберді. Өйткені, әкесінің көзі өте қорқынышты, адамға тән емес боп көрінді. Мұнда жоқ, басқа алыс жерде сияқты. Міне, қасында, үстелдің жағасында отырғандай, сонымен бірге осында тіпті жоқ сықылды. Сол сәтте апасының әр адамның бойында үлгілдеген жаны бар деген әңгімесі Амантайдың есіне түсіп кетті.

- О-о-о, я почти попал! – обрадовался Сауранбай.

Потом наступила очередь Болатбека. Он взял винтовку, прицелился, но Сауранбай тронул его за руку и сказал:

- Подожди, поправлю шапку, а то она сейчас упадет, - и побежал к саксаулу, на котором висела мишень.

Потом, окаменевший от страха Болатбек так и не смог объяснить никому, почему он выстрелил.

- Я не знаю, я не знаю..., - твердил он и родителям, и во время допроса в районном отделении милиции, - она... как - будто сама выстрелила. Я... я не стрелял, я не хотел, я..., я..., - а потом он начинал плакать, раскачиваясь и прижимая обе ладони к лицу.

Болатбека увезли в районный центр. Адиля поместили под домашний арест, до суда.

Аул замер в напряженном ожидании, чем же разрешится эта беда. Трое мальчишек выросли у всех на глазах, их знал каждый односельчанин, и никто не смог бы сказать о них дурного слова. А теперь, одного уже нет, другой внезапно стал убийцей, а третий – его соучастником.

- Я никогда не видел, чтобы так плакали мои родители, - рассказывал Амантай, - до того мне страшно было!

Он впервые со дня смерти брата заговорил об этом и теперь понял, что не сможет рассказать никому о том, как обезумела от горя мама. А отец после похорон пришел домой, сел за стол, опустил голову на руки и целый день не поднимал ее, а когда взглянул на Амантая, тот испугался и заплакал, потому что глаза у папы были какие-то страшные, нечеловеческие. И оттого казалось, что он где-то далеко, не здесь. Вот вроде бы сидит перед тобой, за столом, и вроде как его здесь нет. И тогда Амантай вспомнил, как бабушка рассказывала ему, что в теле каждого человека живет душа.

Адам қуанғанда, жылағанда, күлгенде әлде мұңайғанда, оны жанының қуанғаны, жылағаны, күлгені әлде мұңайғаны деп білу керек екен. Әкесінің көзқарасы неге сонша мағынасыз, қараңғы және қорқынышты екенін енді түсінгені: оның көзінен жаны тайып, алысқа, үлкен ұлының жанымен бірге ұшып кеткен болар.

-Сосын біздің үйге Болатбектің әкесі келді. Кіреберістен ол әкемнің алдына тізелеп құлады да жылап жіберді. Мен ол кісіні өте аяп кеттім. Жұмағұл аға үнемі қуатты, қатаң мінезді адам еді, енді кішкентай бала құсап еңірегені қиын екен. Ол бірден әлсіз, дәрменсіз бола қалды. Мұндай күйде ол кісіні ешқашан да көрмеппін. Сосын шығар, қатты аяғаным. Бірақ, менің әкем оның қолын өзінен алып тастап, үндемей үйден шығып кетті. Сөйлескісі келмеді. Соңынан Жұмағұл аға жәй ғана:

- Дұрыс, Аралбай, сенікі дұрыс, енді бізге ешқандай кешірім жоқ, - деді де, басын төмен түсіріп, үндемей шығып кетті.

Мамыр айының аяғында балалар жазғы демалысқа шықты. Мектеп бітірушілерге мемлекеттік емтихандардан кейін орта білім туралы аттестаттарын ұстатып, алдын ала дайындалған салтанат кеші болмайтынын хабарлап, азалы жиын жариялады. Мектепте бір айдан астам Сауранбайдың қара таспамен оралған портреті ілулі тұрды.

Шал мен кемпірлер демін ауыр басып:

-О, Алла, аузынан уызы арылмаған титтей балаларды осындай сыннан өткізетін қандай күнәсі бар еді? – дейтін.

Басқалары басын шайқап, кәмелетке толмаған қылмыскерлердің колониясына қандай мерзімге отырғызады екен деп жоритын.

Әйелдер болса, қайғырып:

-Құдайым-ау, ол жерден мүлде өзгеріп, басқа адам болып келеді ғой! Өз өмірін өзі быт-шыт қылды дей бер. Оңай ма, адам өлтіргені? – деп күйінетін.

Екі айдан соң сот та болды. Ауылдағылардың біразы аудан орталығына, байғұс балалардың тағдыры не болады екен деп, сотқа қатысуға келді.

Когда люди радуются, плачут, грустят или смеются, это радуется, плачет, грустит и смеется душа. Он понял, почему у папы пустые, темные и страшные глаза: их покинула душа и улетела далеко, туда, куда улетела душа его старшего сына.

- А потом к нам пришел отец Болатбека. Он упал перед моим папой на колени и заплакал. Мне так его жалко стало. Жумагул-ага всегда был такой сильный, суровый, а тут плакал, как маленький. Он сразу же превратился в слабого и беззащитного человека. Таким я его еще никогда не видел. Поэтому мне его стало жаль. Но мой отец встал, убрал от себя его руки и вышел из дома. Он не захотел с ним разговаривать. И тогда Жумагул-ага сказал ему вслед:

- Да, Аралбай, ты прав, нет теперь нам прощения! - и ушел тихо, сгорбившись, опустив голову.

В конце мая все ребята ушли на летние каникулы. А выпускникам после госэкзаменов выдали аттестаты об окончании средней школы, только вот выпускной бал, к которому они готовились загодя, отменили, объявив в школе траур. Больше месяца висел в фойе школы обрамленный в черную ленту портрет Сауранбая.

Старики вздыхали:

- О Аллах, чем же провинились перед тобой эти желторотые птенцы, что послал ты им такое испытание?

Другие, покачивая головами, гадали, какой же срок дадут мальчишкам в колонии для несовершеннолетних преступников?

Женщины причитали:

- Господи, да ведь оттуда они выйдут совершенно другими людьми! Считаю, сломали свою судьбу. Шутка ли, убить человека!

Через два месяца был суд. Многие из аула поехали в районный центр, чтобы поучаствовать в судьбе несчастных мальчишек.

-Сосын ше? Болатбек пен Әділді отырғызған жоқ қой, - деді Шоқан.

-Жоқ, отырғызған жоқ. Соттың төрешісі енді үкім шығарайын деген кезде, есік сарт етіп ашылып, менің әкем кіріп келді. Болатбек пен Әділдің қасына барып, екеуін кезекпен құшақтаған кезде олар жылап жіберді. Сосын залда отырғандардың барлығы да жылады. Олар тұрмақ сот төрешісінің өзі көз жасын ұстай алмады. Сонда әкем:

«Сауранбайдың ажалына кінәлі тек мен боламын. Жазықсыз балақайлардың тағдырын быт-шыт қылуға менің ешқандай хақым жоқ. Сол қарғыс атқан патронды үйде ұстамағанымда, ұлым да тірі болар еді», - деп дәл осылай айтты. Содан кейін сот төрешісі істі жауып, ел, Болатбек пен Әділді қоса, үй-үйіне тарады. Кешке Аралбай Амантайды қолына алып, тас қылып құшақтады да, тізесіне отырғызып:

-Кейде адамдар бір-бірінің жүрегін еркімен бе, еріксіз бе жаралатып, қайғыға батырады. Бұндай азапты тарту оңай емес. Бірақ өзіңе өкпемен қайғыны тудырған адамды кешіре аламын деген сезім пайда болса, онда тек шын жүрекпен кешір! – деді.

Баласының шашын ұйпалақтап, көптен бері бірінші рет бетіне күлімдеп қарады. Амантай әкесінің мейірімді және мұңды көзқарасын байқап, оның жанының қайтып орнына қонғанын анық түсінді.

- «Өкпемен қайғыны тудырған адамды кешіре аламын деген сезім пайда болса, онда тек шын жүрекпен кешір!» - деген әкемнің сөзі есімнен кетпейді. Сондықтан, Шох, білесің бе, сенің анада мені ұрып соққаныңды шын жүрекпен кешіремін. Есіңде ме?

-Уә, қараңғы болып кетіпті ғой! Кеттік үйге. Бізді іздеп әлек болып жатқан шығар, - деп Әлібек орнынан ұшып тұрды.

- Жур, Амантай! Расында кеш болыпты, апам ауылды неше айналып шыққан болар, - деп Шоқанның да мазасы кетті.

- А потом? – спросил Шохан. – Болатбека же с Адилем не посадили?

- Нет, не посадили. Потому что, когда судья только собирался объявить приговор, двери суда распахнулись, и вошел мой отец. Он подошел к скамейке, где сидели Болатбек с Адилем, и по очереди обнял их, а они заплакали. А потом заплакали все, кто сидел в зале. И даже судья. Папа сказал, что в смерти Сауранбая виноват только он сам. И негоже ему ломать жизни ни в чем неповинных мальчишек. Вот так и сказал. А потом добавил: «Если бы в доме не было этих проклятых патронов, мой сын был бы жив». После этого судья объявил дело закрытым и все, включая Болатбека и Адилу, разошлись по домам. Вечером, Аралбай, взял Амантая на руки и крепко обнял его. Затем посадил на колени и сказал:

- Люди порой ранят друг друга в самое сердце и делают это вольно или невольно. Такое трудно бывает пережить. Но если ты почувствовал, что можешь простить обиду и боль, сделай это всем сердцем!

Он взъерошил вихры сына и улыбнулся ему впервые за много месяцев. И Амантай понял, что душа вернулась к отцу, потому что в глазах его светились любовь и печаль.

- «Если ты почувствовал, что можешь простить обиду и боль, сделай это всем сердцем!» Эти папины слова никак не идут из головы. Поэтому, Шох, знаешь, я тебя простил всем сердцем за то, что тогда ты меня отдубасил! Помнишь?

- Пацаны, смотрите, как стемнело! Пора домой. Нас, наверно, обыскались, - сказал Алибек, вскакивая на ноги.

- Да, поздно уже. Моя бабушка, кажись, тоже весь аул обошла, - заволновался Шохан, - пошли, Амантай!

Сөйтіп үш жалаңаяқ бала әбден суыған топырақты басып ауылға қарай зымырады. Үйге жақындаған сайын Шоқанды қауып-қорқыныш басып, күшее берді. Оны іздеп, ауылды ол шетінен бұл шетіне дейін аралап шығып апасының аяғынан аяқ қалмаған шығар. Қазір ол өте ашулы, сондықтан міндетті түрде Шоқан таяқ жейді. Дәл солай болып шықты. Қолына ұзын шыбығын ұстап, апасы келе жатыр екен.

-Қазір мен сазайыңды тартамын, сандалбай, қаңғыбас неме! – алыстан апасы, шыбығын сілтеп, - ұйқы жоқ, демалу жоқ, қайда қаңғырып, күні бойы аштан аш жүрсің, ә?– деп айғайлады. Шоқан кетік тісін ырситып алдынан шықты.

«Апа, білемін, қазір сен шыбығыңмен осып жібересің. Оныңды шын жүреппен кешіремін. Рас айтамын, күні бойы жоғалып кетемін деп ойлаған жоқпын. Апатай, ұрыспашы, сен де мені тек шын жүреппен кешірші, мақұл ма?» – деп ішінен жалынды.

23.02.2020 ж. Алматы қ

И босоногие мальчишки затрусили по остывшему песку в сторону аула. Чем ближе подходил к дому Шохан, тем больше нарастала на душе тревога. Бабушка-то все ноги себе отбила, обегав в его поисках аул из конца в конец. Она должно быть очень сердита и обязательно вздует его. Так оно и получилось. Навстречу ему спешила бабушка с длинной хворостиной в руках.

- Вот я сейчас задам тебе, бродяга, бездельник, - кричала она издали, размахивая хворостиной, - где только тебя носит с утра до ночи, без сна и отдыха! Как можно целый день голодным ходить, а?

Шохан шел ей навстречу, улыбаясь во весь свой щербатый рот, и думал:

«Апа, я знаю, ты сейчас больно ударишь своим прутиком. А я все равно прощу тебя всем сердцем. Я не хотел исчезать на весь день, честное слово! Пожалуйста, апа, прости меня и тоже... сделай это всем сердцем...»

Атын Алпамыс деп қоямын

Зере осыдан үш күн бұрын ұл тапты. Бірақ тек бүгін ғана баласын өзімен бірге палатаға алуға рұқсат берді. Бесігіне еңкейіп, көпке дейін тыныш қана пысылдаған сәбиге қарап тұрып қалды ...

Баяғы заманда Байбөрі деген бай болыпты. Аналық деген әйелі екеуі күні-түні құдайдан жалынып-жалбарынып бала сұрапты. Ақыры бір жолы өтініштері құдайдың да құлағына жеткен екен.

Орындалды Байбөрінің арманы,
Шымыр бала тауып берді Аналық!
Бақытына сенер, сенбес, айтқаны:
«Айдай ұлды Алпамыс деп атадық!»

Я назову его Алпамысом

Зере родила сына. Это произошло три дня назад и только сегодня ей разрешили забрать ребенка в палату. Нагнувшись над детской кроваткой, она долго-долго смотрит на мирно посапывающего человечка ...

В далекие-предалекие времена жил бай по имени Байбори. Он и его жена Аналык день и ночь просили у бога сына. Однажды бог все-таки услышал их.

И вот оно, в конце концов свершилось,
У Аналык* родился сын-крепыш.
От счастья бая голова кружилась,
Дает ему он имя – Алпамыс! ...

Байдың іске қуанғаны соншама,
Сойғызды аямастан сансыз малды.
Кеңінен тоғыз жүзін қойдың ғана,
Бастамам ол менің деп, құрбан шалды.

Бай преисполнен гордости за сына,
Велит заклать неисчислимый скот.
И ради столь прекрасного почина
Одних баранов только девятьсот.

-Ата, аташым, немеремді көрмей кетпеймін деп уәде беріп едің. Өзіңді де, мені де алдағаның ғой. Тым көп уақыт күтетін едің, - деп Зере демін басып, баласының көрпесін қымтап жапты.

- Ата*, ата, ты ведь обещал дожждаться внука? Ты обманывал и себя, и меня. Слишком долго пришлось бы тебе ждать, - Зере вздохнула и плотней укрыла сына одеяльцем.

-Алтын қызым үйде ме? Неге ол менің алдымнан шықпайды? Әй, кемпір, қарғамды қайда жасырып қойдың? – деп, шаң-шаң брезент плащ, галифе шалбар, былғары етік киген Бөстек үйге кіріп келді. Шаршап, босағаның қасында тұрған аласа орындыққа сылбыр отыра кетті. Басынан оңып, тозығы жеткен қалпағын шешіп, күстенген қолымен қасқа басын бір сипады да, күлімдеп, мойнын созып, түкпірдегі қаңылтырмен қапталған сандық тұрған бұрышқа көз тастады. Сандықтың артынан екі тығыздап өрілген бұрымшасы бар кішкене қыздың қылтиған басы көрінді. Аппақ капрон бантиктері екі жаққа ербиіп тұр. Қыз бала мырс етіп, қайтадан сандықтың артына тығылып қалды.

- Где мое золотце, а? Почему она меня не встречает? Эй, бабка, куда ты спрятала моего цыпленка? – Бостек, в пыльном брезентовом плаще и в галифе, заправленных в высокие хромовые сапоги, вошел в дом и устало присел на низенькую табуретку, стоявшую у самого входа. Сняв с головы выдавшую виды, выцветшую на солнце шляпу, провел мозолистой рукой по лысеющей макушке и, улыбнувшись, вытянул шею, заглядывая в дальний угол, где стоял кованный сундук. Из-за сундука показалась голова маленькой девочки с двумя туго заплетенными косичками. Белые капроновые бантики торчали по сторонам. Девочка хихикнула и снова спряталась за сундуком.

-Қайда жоғалды екен? – деп, Бөстек әдейі дауыстап сұрады да, оған қосып, - қонаққа кеткен болар. Мейлің, кемпір, үйде жоқ болса, сауқатты сен ала ғой! – деді. Жерге тастаған бірдемеге толы жол сандығын әдейі қопарған болып еді, титтей қыздың шиқылы мен аяғының топыры естілді:

- Куда же она делась? – нарочито громко спросил Бостек и добавил, - видать, в гости ушла. Ладно, бабка, раз дочки нет, получай за нее гостинец! Он принялся показательно рыться в брошенном под ноги и туго набитом чем-то саквояже, когда послышался писк и раздался топот маленьких ног:

-Жоқ, ол менің сыйлығым! Берме оны, ата! – деп айғай салып, ішінде уәделі сыйы бар, еденде жайылып жатқан сөмкеге қарай тап берді. Бөстек тізесін бүгіп, жерге отыра қалды да, қызының бетін, маңдайын, желкесін сүйді келіп, сосын екі қолымен қағып алып, жоғарыға лақтыра бастады.

- Нет, нет, это мой подарок! Не отдавай его, ата*!
Зере бросилась к распластанной на полу сумке, в которой скрывался обещанный гостинец. Бостек тут же упал на колени и принялся целовать дочку в щеки, лоб, затылок, а затем обхватил ее обеими руками и стал подкидывать вверх.

-Сыйлық, ата! Сыйлық! – деп бажылдап, әкесінің қолынан жұпынып, төмендегі сөмкеге қарай асылды. Бөстек оны абайлап жерге түсірді. Қызы отыра қалып, сөмкенің ішіне үңіліп қарады. Түйіншектегі іш киімді және тығыздап оралған бір шүйке жіңішке арқанды былай қойып, түбінен түсті картонды қораптағы қуыршақты суырып алды. Қаптамасын ашып, кішкентай асығыс саусақтарымен баданадай көкпеңбек көзін ұзын қара кірпік көмкерген қуыршақтың үстіндегі мыж-мыж болған көйлегін тегістеді. Аппақ синтетикалық шашы бір бұрым қылып өрілген, ұшы қызыл лентамен байланған екен. Кішкентай қыз демін ішіне тартып, «осындайын армандағанымды атам қайдан біліп қойды екен?» - деген аң-таң оймен ойыншығын бауырына басты. Сол сәтте бәрін де ұмытып, қуыршағымен бірге айналып билей жөнелді.

Пештің үстіндегі қазанда бұрқылдаған ет үйді бір жұғымды иіске толтырды. Анасы асығыс дастарқан жайып жатыр. Бөстек қолжуғышқа мазут және тағы да басқа нәрсе жұққан саусақтарын жақсылап жуды. Бұлдыр айнаға қарап, бетін бір-екі шайып сипады да, қолсүлгіні шегеден іліп алып, разы болып үн деді.

-Қалай барып келдің? Аманшылық па? – деп сұрады Зүлпия, пештің қасында ыдысты салдырлатып.

-Жолда бірнеше рет машиналардың сынғаны болмаса, бәрі де, құдайға шүкір, орнымен өткен сияқты, - деп шаршаған шалы ауыр күрсініп, аласа үстелдің жағасына барып отырды. Екі бірдей үлкен жастықты шынтақтап, алыс жолдан ұйыған аяғын құрақ көрпенің үстіне созды. Бөстек ауданның отарлы мал шаруашылығы басқармасының жабдықтау бөлімінің жетекшісі еді. Көктем сайын Мойынқұмнан, талай заманнан бері осы жердің еліне үйренішті тұрмыс қалпымен, табын-табын жылқыны, отар-отар қойды Сарыарқаның байтақ жазғы жайылымына айдап әкететін. Шөпті ізінше қуып дегендей.

- Подарок! Подарок, ата, - с визгом свесилась вниз к саквояжу дочка, пытаясь вырваться из цепких отцовских рук. Он бережно опустил ее на пол. Девочка присела и заглянула внутрь. Отставила в сторону узелок с бельем, скрученную в большой тугой клубок тонкую бечеву и достала со дна куклу в цветной картонной коробке. Отбросив упаковку, торопливыми пальчиками расправила ей мягкое платье. Это была пластмассовая кукла с большими голубыми глазами и длинными ресницами. Белые синтетические волосы были заплетены в косу и обвязаны красной ленточкой. Девочка вздохнула и прижала ее к сердцу. «Как ата догадался, что именно о такой я и мечтала?» – подумала она про себя с удивлением и тут же, позабыв обо всем, принялась кружить с куклой по комнате.

На печи в казане булькало мясо, наполняя дом сытным уютом. Мать торопливо накрывала на стол. Бөстек тщательно вымыл в умывальнике вымазанные мазутом и еще чем-то руки, заглянул в мутное зеркальце, провел рукой по щекам. Затем полоснул водой несколько раз по лицу, подхватил вафельное полотенце, висевшее тут же, на гвозде и довольно фыркнул.

- Как съездил? Все благополучно? – спросила Зүлпия, звеня посудой у печи.

- Несколько раз в дороге машины ломались, но слава богу, обошлось, - устало выдохнул он и примостился к низенькому круглому столу. Вытянув на лоскутном одеяле затекшие с дальней дороги ноги, подложил под локоть сразу две большие подушки. Бөстек руководил отделом снабжения при районном управлении отгонного животноводства. Каждый год весной гнали табуны лошадей и отары овец из Мойынқумского* района на привольные пастбища Сары Арки*, как это делали в здешних краях веками. Так сказать, шли вслед за травой.

Тек күздің соңында ғана, табиғи жем-шөп алқаптарында әбден семірген малды қайтып қыстауға алып келетін. Бөстек басқарған бригаданың міндеті - Сарыарқадағы мидай далада мал бағып отырған қойшыларды қажетті тұрмыс заттарымен қамтамасыз етіп, медициналық, мал дәрігерлік қызметін реттеу. Бүгін Бөстек қойшыларға кигіз үй, азық-түлік, дизель, тізімдегі ең соңғы тұзбен сіріңкесіне дейін апарып беріп, өзінің қызметтік УАЗымен сонау Арқадан ауылға оралды. Мамыр айының аяғы еді.

Зүлпия шәйді демдеп, дастарқанға жаңа пісірген бауырсақты жайып салды. Зере секіре-секіре жүгіріп келіп, атасының алдына сылқ етіп отыра қалды да, бүкіл денесімен артқа қарай шалқайып, әкесін арқасына құлата жаздады.

-Әй, мына тентектің маған істеп отырған ісіне қарашы! Не қылсам екен, а? – деп күліп, Бөстек түзуленіп, қызын қайтадан алдына отырғызды. Ыстық бауырсақтың бір жапырағын үзіп алып, суытып үрледі де, екі қолын алдына созып, қуыршақты ұстап отырған Зеренің шалқақтап, кеңінен ашқан аузына сала салды.

-Қызды еркелеткенді қойсаң, тіпті елдің алдында ыңғайсыз. Біреудің бұзақы баласының қылығы бөтен адамның бауырын жібітпес. Биыл мектепке барғанда, кім бұнымен әуреленеді деп ойлайсың? - деді Зүлпия.

-Біреуде менің не шаруам бар? Олардың өз баласы, өз еркі. Ал менің қызым – ол тек менің қызым, ешкімнің ісі болмасын. Түсіндің бе? – деп еңкейіп, баланың нәзік бетін қылшық мұртымен жыбырлатып сүйді. Зере бетін тыржитып:

-Ата, мұртыңмен шаншымашы, - деп созылды.

-Қойдым, қойдым, енді олай істемеймін, уәде бердім. Ал, бара ғой, ойна. Біз шәй ішіп, біраз әңгімелесейік. Көріп тұрсың ғой, әкеңнің жолдан шаршағанын, - деді Бөстек.

И только глубокой осенью возвращали отъевшийся на естественных пастбищах скот обратно на зимовье в Мойынкумы, на стойловые корма. Бригада, которой руководил Бөстек, обеспечивала всем необходимым чабанов на отгонах. Налаживала работу медицинской и ветеринарной служб. Сегодня, доставив чабанам в Сары Арку юрты, дизель, продукты, все, вплоть до последних в списке спичек и соли, он вернулся на своем служебном УАЗике в аул. Был конец мая.

Зульпия подала чай и горячие баурсаки*. Зере вприпрыжку подбежала к отцу, плюхнулась ему на колени и, запрокидываясь назад, чуть не уронила его на спину.

- Ах, что творит со мной эта баловница! Скажите, пожалуйста, что мне с ней делать, а? – Бөстек со смехом выпрямился, подхватил дочку и усадил перед собой. Отломил кусочек горячего баурсака, подул на него, затем вложил прямо в широко открытый рот Зере, которая, вытянув руки, держала куклу перед собой.

- Прекрати ее баловать, - сказала Зульпия, - перед людьми неудобно. Никого не умиляют чужие капризные дети, а ей уже этой осенью в школу идти. Думаешь, там с ней кто-то будет церемониться?

- Какое мне дело до других? У них свои дети, вот пусть с ними и разбираются. А моя дочка, это моя дочка, и точка! Понятно? – нагнувшись он поцеловал ее, щекоча нежные детские щеки щетинистыми усами. Зере капризно поморщилась и отпихнула ладошкой отцовское лицо от себя:

- Ата, колешься.

- Не буду больше, обещаю. Иди, поиграй, нам надо чаю попить, потолковать кое о чем. Видишь, отец твой устал с дороги?

Зере бірден тілін алып, үстелдің басқа жағына барып отыра қалды. Қуыршағының көйлегін шешіп, оны шешесінің қолөнерінен қалған мата қиындыларына орай бастады.

Бөстек қызын мектепке әбден дайындады. Сондағы әдейі облыс орталығы Жамбыл қаласына барып, сатып алғаны: үш қалталы қоңыр, жылтыр ілгешегі бар портфель, жап-жаңа әліппе, бірнеше бума дәптер, түрлі-түсті қарындаштар, үш-төрт түрлі сызғыш, өшіргіш, біраз сурет салатын альбомдар, қаламұш қаламсап, дорбадағы кішкентай сиясауыт. Мектепке киетін киімнің ең қымбат, ең сапалысын таңдап алды. Жүн матадан қоңыр, кең бүрмелі белдемшесі бар көйлек, аспабауы шілтерлі екі ақ, екі қара алжапқыш, бұрымына түрлі-түсті бантиктер. Кестеленген аппақ таспаның бір тапшы бумасын әйелінің алдына тастай салды:

-Бұны жағасымен жеңіне тігерсің, қызым өз мектебінің ең әдемісі болсын, - деп.

Бірінші қыркүйек күні Зерені мектепке өзі ертіп барды. Ауылдың сегізжылдық мектебінің ауласында адамдардан бос орын қалмапты. Жан-жақтан ел жинала бастады. Жоғары сыныптардың оқушылары мойнына қызыл галстук тағып, қолдарындағы гүлшоқтарын айдақ-сайдақ бұлғап келе жатыр. Дыбыс зорайтқыштан көңілді музыка естіледі. Зере құсап шаштарына ақ бантик таққан, ақ алжапқышты қыздар, ақ көйлекпен үтіктелген көк шалбар киген ұл балалар салтанатты түрде ата-анасының қолынан ұстап, мектеп ауласына келіп, тізіп, сапқа тұрғызып жатқан мұғалімдердің нұсқауы бойынша, осындағы мінбенің қасына ұзын қатарға тұра қалып жатыр. Бұл бірінші сыныптың оқушылары еді. Бөстек қызын жетектеп апарып, оларға қосып жіберді де, өзі былай, алаңның шетіне барып, басталуын күтіп тұрды. Гүлін екі қолымен тас қылып, жоғалтып, әлде түсіріп алмасам екен деген оймен ұстап алған Зереге қарап, әкесі ішінен сәл күліп қойды.

Зере послушно встала, перешла к другому краю стола и, сняв с куклы платье, принялась заворачивать ее в обрезки тканей, доставшихся ей от материного рукоделия.

К школе дочку Бостек готовил основательно. Съездил для этого специально в Джамбул, областной центр, купил коричневый портфель с тремя отделениями и с блестящим защелкивающимся замком, новенький алиппе* (букварь), тетради, цветные карандаши, линейки, ластики, целую кипу альбомов для рисования, ручки с перьями и маленькую чернильницу в специальном мешочке. Школьную форму выбирал самую лучшую: коричневое шерстяное платье с юбкой в широкую складку, два черных и два белых фартука с прозрачными кружевами на бретелях, ворох разноцветных капроновых бантов на косички. Бросил перед женой целый рулон белоснежной тесьмы из дефицитного шитья:

- Это ей на воротники и манжеты, пусть будет самой красивой в школе.

А первого сентября сам повел ее туда. Во дворе аульной восьмилетки яблоку негде было упасть. Отовсюду стекались родители с нарядными детьми. Старшеклассники с красными галстуками на шеях шли, небрежно помахивая букетами цветов в руках. Из громкоговорителей лилась бодрая музыка. Девочки с огромными, как у Зере белыми бантами в косах и в белых фартуках, мальчики в наглаженных синих брюках и белых рубашках шли, торжественно держа за руки родителей и, по указке классного руководителя, вставляли в длинный ряд возле установленной здесь же трибуны. Это были первоклашки. Бостек подвел к ним дочку и отошел в сторону, ожидая начала первой линейки. Он с улыбкой смотрел на Зере, на то, как крепко держала она двумя руками букет, словно боялась уронить или потерять его.

Бірінші мұғалімі Бәкира апай қасына барып шат жүзімен қолын гүлге созып еді, қыз болса гүлді оданда қатты қысып алып, сасқанынан әкесіне қарады. «Бер, бер алдағы гүлді апайға», - деп Бөстек ернін қозғағаннан кейін ғана саусақтарын әрең дегенде жазды.

Неге екенін өзі де түсінбей, Бөстек сол сәтті біржола есінде сақтап қалған, кейіннен оны мұңға батып, талай көзіне елестетуші еді. Әсіресе Зере ауылдың сегіз жылдық мектебін бітіріп, өзінің туған әке-шешесіне, қаладағы орта мектепке кеткенде. Есіне түскенде, қолайсыз, болмашы ғана көз жасын кемпірінен еш жасырмай, кейде жылап та алатын. Ол да күйеуінің қызарған көзіне әлдеқашан үйреніп кеткен болатын.

Ұзын бойлы, арық келген Бөстек, өмірдің қысымына бүгілмей, қайта-қайта түзеліп және жігерленіп, тепкі мен бейнетіне бағынбайтын қуатты, берік ер-азамат еді. Оның жалғыз ғана талмау жері Зере болатын. Жасы келген Бөкең үшін бұл, тамырында бірде бір тамшы тұған қаны жоқ кішкене қыз, жүрегін біресе әлпештеп, біресе сыздатып, тағдырдың күтпеген жерде басына қондырып бере салған бағы еді.

Бөстектің қайын атасы ел аса сыйлайтын ақсақал еді. Аласа бойылы шалды ауылдың кемпірлері «әлди-әлди» деген бесік жырын сәл өзгертіп, Әлдей деп атап кеткен. Зұлпия оның ашаршылықта аман қалған жалғыз қызы еді. Отбасынан, бала-шағадан айрылып, соңынан қайта үйленіп, қырық жастың шамасында жалғыз ұлға ие болған. Ол ұлы кейіннен үш қыз, екі ұл-немере тауып берген болатын. Бөстек болса, өзінің діншіл, құдайға үнемі құштарлықпен сыйынған әйеліне қарамастан, бала көрмеген адам еді. Бөкеңнің өзі құдайға аса жанын салып сенбейтін де. Тек әйелінің жайнамазға еңкейгендегі ынтықпен сыбырлағанына құлақ салып, Жаратушы естіп те қалар осы сөзін деп, еріксіз үмітпен қыбыр етпей тұрушы еді.

п:

Когда к ней подошла ее первая учительница Бакира апай* и с улыбкой протянула руку к букету, Зере еще крепче стиснула его и растерянно посмотрела на отца. «Отдай, отдай букет учительнице», - пошевелил губами Бостек, указывая ей на цветы и на Бакиру апай, после чего Зере с трудом, но все-таки разжала пальцы.

Этот момент Бостек почему-то запомнил на всю жизнь и частенько с грустью вспоминал о нем, особенно, когда Зере после аульной восьмилетки уехала заканчивать среднюю школу в город, к своим настоящим родителям. Бывало, вспоминал и плакал, не скрывая от бабки неловких и скупых слез. Она давно уже привыкла к покрасневшим глазам мужа.

Высокий, поджарый Бостек был сильным и крепким мужчиной, из тех, которые под напором жизненных испытаний не ломаются, только гнутся, словно кряжистые деревья под ураганом, чтобы затем распрямиться и продолжать жить и бороться. Зере была его единственной слабостью. Эта девочка, в которой не было ни капли его крови, стала для него нечаянной радостью, подаренной ему судьбой в зрелые годы, не знавшей меры любовью и болью сердца.

Тестя Бостека, уважаемого аксакала, за маленький рост аульные старухи прозвали Альдеем, слегка искажив слова колыбельного напева - «альди-альди». Зулпия была его единственным ребенком, уцелевшим в годы Великого голода Ашаршылык*. Потеряв семью, позже он женился еще раз и родил в свои сорок с небольшим сына, подарившего ему двух внуков и трех внучек. А у Бостека, несмотря на все мольбы его набожной жены, так никто и не родился. Сам Бостек не шибко-то и верил в бога, однако, слыша горячий шепот Зулпии, склонившейся над молевым ковриком, невольно застыл в надежде, что бог таки услышит обращенные к нему слова.

Әлдей қызының пешенесін ойлап, өте уайымдайтын. О дүниеге сапарлауын сезгенде, ұлы мен келінін шақырып алы.

-Балаларым, кетіп бара жатырмын. Зұлпияны тағдырдың еркіне қалдырмаңдар. Қартайғанда бөтен босағада табанын тоздырып жүрмесін. Құдай сендерді таратып жібермесін. Зерені, екінші қыздарыңды беріңдер оған. Туған балаларыңнан ешқайда кетпейсіңдер, демек Зұлпия да қастарыңда болар. Бөтен емес, бірге туғансыңдар, баланы сендерден кем жақсы көрмес. Келінім, айналайын, соңғы өтінішімді қағып тастама, қарағым, - деп өсиетін қалдырған.

Меруерт амалсыздан аққан көз жасын тоқтатамай, жерге қарап, күйеуінің қасында тұрды. Екі қолымен етегін қысып алғанда, саусақтарының буыны аппақ болып кеткен. Қайын атасына бірде-бір сөз қайтаруға дөты бармай, жүрегін жырып бара жатқан, оған дейін беймәлім сыздауды сезді.

Төрт жастағы Зеренің ұсақ-түйек бұйымын бір үлкен сөмкеге салып, аудан орталығында тұратын әке-шешесінен осыдан жиырма шақырым жердегі ауылға, Бөстек пен Зұлпияның үйіне көшіріп әкетті. Қасындағы үлкен қызымен екі жасар ұлына қарамастан, Меруерт үшін Зеренің орны үңірейіп, үйдің іші жансыз, бос көрінетін болды. Түн сайын, ары-бері аунап, ауыр демін басып беймаза болған күйеуінің қасында, бетін жастыққа тығып, біресе еңіреп, біресе өксіп жылайтын.

Зұлпия, ойламаған жерден пайда болған қызын өзіне де түсініксіз, ұстамды түрде жақсы көретін. Бөстек ақша тапқыш адам еді, сондықтан Зұлпияға сыртта жұмыс істетпейтін. Бірақ үйдің жұмысы да жеткілікті еді. Қорадағы сиыр, бірнеше қой. Оған қоса жылқысы бар, күйеуінің анда-санда ауылдың басқармасына, әлде көрші совхозға мініп баратын. Зұлпия өте жинақы, үсті-басын да, үйін де таза ұстайтын әйел еді. Үндемей, таңертеңнен түнге дейін тынбай айналып жүріп, алды-аяғы жоқ үй шаруасынан қолы тимейтін.

Старик Альдей тяжело переживал бездетность дочери. А перед смертью призвал сына со снохой и объявил им свою последнюю волю:

- Ухожу я, дети. Зулпию не оставьте на произвол судьбы. Отдайте ей свою вторую дочь Зере, чтобы не мыкала она горе по чужим углам на старости. Боюсь, иначе пути ваши разойдутся. От дочки вы никуда не денетесь, а значит и Зулпия будет где-то рядом с вами. Не чужая она и ребенка любить будет не меньше вашего. Келин*, айналайын*, не откажи в моей последней просьбе.

Меруерт стояла рядом с мужем, опустив голову, и крупные слезы поневоле стекали вниз. Она стиснула в кулаке складки юбки так, что побелели костяшки пальцев. Ни словом не посмела перечить свекру, и только сердце сжималось от разрывающей грудь неведомой доселе боли.

Зере было четыре года, когда, собрав в большую сумку нехитрый скарб, ребенка забрали из дома родителей в районном центре и переселили в дом Бостека и Зулпии, в аул, находившийся отсюда в двадцати километрах. Для Меруерт, несмотря на старшую дочь и двухлетнего сына, дом, словно опустел. Ночами, зарывшись с головой в подушку, она плакала горько и надрывно, а рядом тяжело вздыхал и ворочался муж.

Зулпия любила свою новоиспеченную дочь какой-то сдержанной, ей самой не очень понятной любовью. Бөстек хорошо зарабатывал и не позволял ей работать. Но работы хватало и по дому. Корова, несколько овец в загоне, да лошадь, на которой муж иногда выезжал то в сельсовет, то в соседний колхоз. Аккуратная, до неудержимой болезненности чистоплотная Зулпия с раннего утра и до позднего вечера крутилась по дому, и заботам ее, казалось, не будет конца.

Пешке салған наны басқаның нанынан асқан дәмді болып пісетін. Елдің айтуы бойынша, Зүлпия шайқаған майға осы ауылда тең май жоқ болатын. Ал қысқы мерзімге әзірлеген тәттәтті, дәмі де ерекше құртын айтсаңызшы! Шамалап тұздалған, қолға алсаң, үгіліп кететін құрт еді. Ауылдың кемпірлері немерелеріне оның тым болмаса бір уысын Зүлпиядан сұрап алуға тырысушы еді. Қолының өнері де ерекше болатын. Тоқымасы да, ауылдың той-мерекесінен, асынан жиналған түрлі маталардың кесіндісі мен жыртысынан тігілген бірде бір кемдігі жоқ, тігісі түп-түзу, әп-әдемі құрақ көрпесі де аса керемет болып шығушы еді.

Өстіп күнделікті, сағаттың механизмы құсап жөнге салынған Зүлпияның тұрмысына қапыда, үйренбеген қамқорлықты талап етіп кішкентай қыздың басып кіргені. Біртіндеп, баланы шомылдырып, тамағын беріп, ауырып қалса, емдеп те үйреніп алды. Осының бәрін үндемей, сабырлықпен, беті бір күлімдемей істейтін. Қызын тазалықта ұстап, жақсылап күтетін, оған титтей де болса, тағамның ең дәмдісін сақтап қойып. Кейде Зереге үңіле қарап, келбетінің кей жері өзіне тартқанын байқап қалып, ішінен:

-Не болды осы маған? Күйеуіме қарағанда, бұл бала мен үшін қаны бір жақыным емес пе? – деп ойлайтын. Бірақ, көп жылдан бері шарасыз жалғыздықтың кесірінен жүрегін толтырған мұздай қара кесек ерімей қойды. Әйтсе де, бір заманда қатқан мұз қозғалған сияқты. Кей күні, екеуі оңаша қалғанда, өзі күтпеген жерде жүрегінің бар болған ынтығымен қызын бауырына қысып, екі бетінен, нәп-нәзік желкесінен аймалап сүйіп, құлағына:

-Жаным, жаным, күнім менің, қуанышым менің, - деп сыбырлап, көзін сәл жіпсіткен бір-екі тамшы опасыз жасын көрсеткісі келмей, теріс бұрылып, қызды жібере салатын.

Она пекла в печи хлеб, самый вкусный в округе. Взбивала масло, лучше которого, по слухам, не было ни у кого в ауле, готовила курт* на зиму, и опять-таки, он был самым нежным и вкусным, в меру соленным и рассыпчатым. Нередко аульные старухи старались выпросить у неё хотя бы горсточку для своих внуков. Рукодельничала, вязала, шила из лоскутков плюша, собранных с различных праздников или похорон в ауле*, строчка к строчке, без единого изъяна, красивейшие лоскутные одеяла - курак корпе*. И вдруг, в ее налаженный, как механизм часов быт ворвалась эта нежданная малышка, которая требовала от Зүлпии непривычной для нее заботы. Постепенно свыклась, научилась купать, кормить ребенка, лечить, если заболевает. Делала она все это сдержанно, молча, улыбка редко посещала ее привычно хмурое лицо. Содержала дочь в чистоте, откладывая каждый раз для нее самый лакомый кусочек. Вглядываясь в лицо Зере, она находила знакомые черты и думала про себя:

- Что же это происходит со мной? Она ведь мне родней и ближе, чем мужу? – но холодный ком, сковавший ее сердце за многие годы безнадежного одиночества, никак не желал таять. Однако лед все же постепенно тронулся. Иногда наедине, неожиданно для самой себя, со всей страстью, на которую было способно ее сердце, прижимала к груди девочку и горячо целовала в обе щеки, в нежную шейку и шептала на ушко:

- Жаным*, жаным, солнце мое, радость моя! – и, выпустив из рук, быстро отворачивалась, чтобы ребенок не увидел предательски набежавшую слезу.

- Бала туып көрмеген, оны бар ниетімен мәпелеуді қайдан білсін, – деп көрші әйелдер өзара сыбырласатын. Бөстек бір көргеннен түйіршіктей қара көз балапанға үйір болып кетті. Жақсы көргені соншалықта, жаңадан біткен сезіміне қарағанда, оған бүкіл әлемнің түсі оңып кеткендей болды. Елу жылдан астам өмірінің толық сақталған ата мейірін жан-тәнімен беріліп, осы қызына арнады. Арқасына отырғызып, ат болып шапқылап, тығылыспақ ойнап, тоңқалаң асып, қызымен жастық лақтырысып ойнаудан шаршамайтын. Кейде, көрпеге жатып, өтірік ұйықтаған болып, қызы кеудесіне отырып алып, жабық көзін саусақтарымен тартып ашқанда да, құлағын, мұртын жұлқылап, тірестірген ернін ары бері созғанда да, бөріне шыдап, үндемей жата беретін. Соңында ұшып тұрып, қызын жоғарыға лақтырып, қағып алып, қуанып бажылдаған ойға жүйрік қызалақты тас қылып құшақтайтын. Өсе келе, ол басқа балалармен тілдесіп ойнағысы келетін болды. Жақын жердегі көрші ұйлердің біреуінде Бөстектің он балалы туған ағасы тұратын. Туыс балалардың кейбірі аулаға Зеремен ойнайын деп келсе болды, сұр көзін бадырайтып жалт қарап, қолын сілтеп, аулақ қуып жіберуші еді. Неден екені белгісіз, бірақ өзінің туған қанына жүрегі қатаң болып жылымай, жабылып қалатын.

Кешке жұмыстан келгенде қызы аласа үстелдің жағасында дәптерлерін жайып, сабақ істеп отыратын. Титтей саусақтарымен қаламұшты сияға малып, тілінің ұшын шығарып, әріптерді кезегімен таза параққа әдемілеп салуға тырысатын. Оған Бөстек елжіреп, көңілі босап қарап тұрушы еді. Зұлпия да, Бөстек те хат танымайтын. Себебі, екеуі балалық және жастық шағында оқуға еш шама бермеген даушар, өте ауыр кезге ұшыраған.

Дәптерге көзін тастап:

-Менің балапаным бүгін қандай баға алды екен? - деп сұрағанда, әдеттегідей:

-Бес алдым! – деуші еді. Оған Бөстек:

-Әй, маладес, қызым! Өзіме тартқан, ұқыпты! – деп мақтап қоятын.

- Не рожала, потому-то и не умеет любить, как надо, - судачили шепотом соседки. Бостек же, с первого дня полюбил всем сердцем этот живой комочек с любопытными черными глазками, полюбил так, что весь остальной мир, казалось, померк перед его новым чувством. Всю свою нерастрченную за прожитые пятьдесят с лишком лет нежность он отдал ей без остатка. Он готов был часами скакать лошадкой, играть в прятки, кувыркаться на полу, бросаться подушками, лежать, прикидываясь спящим, когда она, сев верхом на его грудь, тянула за усы, уши, раздвигала пальчиками закрытые веки, дергала за усы или растягивала ему в разные стороны сомкнутые губы. А затем, вскочив, подкидывал вверх и прижимал к себе визжащую от восторга сметливую девчонку. Ребенок подрастал и ей требовалось общение с другими детьми. Недалеко от Бостека жил его родной брат с женой и с десятью ребятишками. Стоило кому-нибудь из многочисленных племянниц или племянников зайти во двор, чтобы поиграть с Зере, как он сердито вращал своими серыми глазами, размахивал руками и гнал их прочь. Почему-то к родной крови сердце его было глухо.

Вечером, придя с работы, он заставлял дочь сидящей за низеньким столиком перед разложенными тетрадками. Маленькие пальчики то и дело макали перо в чернильницу и выводили на чистом листе буквы, одну за другой. Он с улыбкой смотрел на нее, склонившуюся над прописью, с высунутым от старания языком. Бостек, как и Зулпия, грамоты не знал. Их детство и молодость пришлись на такое лихолетье, что было не до учебы. Он заглядывал через плечо и спрашивал:

- Что сегодня получил мой цыпленок? – и получал неизменный ответ:

- Пятерку!

- Ай, маладес*, дочка! Старательная, вся в меня!

Есейе келе Зере алдауды да үйреніп алды. Кеш сайын әкесінің баға туралы сұрағына ол тек бесті атайтын болды, күнделігінде адырайып тұрған төрті, үші, кейде тіпті екісі болса да. Бостек әдейі оны аңғармағандай, қызын жер-көкке сыйғызбай мақтап, күнделігіндегі апталық сабақ кестесінің астына қол қоюдың орнына кіресті сызып, риза болып, кешкі асына отыратын.

Бүкіл ауданда Бөкеңдей төңіректі жетік білетін ешкім жоқ еді. Тіс қаққан аңшы, бала кезінен мидай далада жылқы баққан, бұл мекендегі әр төбені, сай мен шатқылды жақсы танитын. Кім біледі, егерде сол заманда Мойынқұмда Конан Дойлды оқығандар болғанда, адамға жалған ат қоюға шебер қазақтар Бөкеңді баяғыда Шерлок Холмс деп атап кетер ме еді? Бірақ ол кезде әйгілі тыңшы туралы ешкім естімеген де. Дегенмен, осы маңайда атағы одан кем емес батыл мінезді, тынымсыз, кенет қызу қозғалысты Мұсаханы неліктен тайдың әлде қойдың терісінен иленген төсеніш құсап Бостек деп атап кеткенін тек құдайдың өзі ғана білер. Мүмкін оның себебі, Бөкеңнің сырттай өткір, ащы тілді болғанымен, шынын айтсақ, өзі мейірімді, бауырмал, жұмсақ адам еді. Тек жалқау мен сандалбайларды көрсе болды, сазайын тарттырмай жібермейтін. Сондықтан шығар олардың Бөкеңе жалтақтап жүретіні. Бірақ, қиын жағдайға ұшыраған кезде, әрбір адам Бөкеңнің беделіне сүйенуге болатынын іштей білетін.

Тақыр далада қаңғып, жоғалып кеткен малын іздеп, Бөкеңмен ақылдасайын деп оған талай адам келуші еді. Сондағы иесіне қоятын жалғыз сұрағы – малыңды соңғы рет қашан және қай жерде көріп едің деген сұрақ. Сосын үндемей, өз ойына өзі анда-санда басын изеп қойып көпке дейін отыратын. Ал өтініп келген адам болса, Бөкең айналадағы жердің бедерін, жылдың мезгілін ойымен шолып шыққанша, шыдамды түрде күтіп отыратын.

Став постарше, Зере научилась лукавить. На привычный вопрос отца об оценках она называла только пятерку, хотя в дневнике рядом красовались и четверки, и тройки, а порой и двойки. Бостек делал вид, что ни о чем не догадывается, нахваливал дочь и, поставив привычный крестик вместо росписи в конце недельного расписания, довольный садился ужинать.

Никто в районе не знал местность так хорошо, как он, заядлый охотник, с малолетства пасший в степи табуны и, знавший каждый холм, каждую ложбинку и урочище. Если бы в те времена в Мойынкумах читали Конана Дойла, наверняка степняки, имевшие обыкновение давать людям меткие клички, называли бы его местным Шерлоком Холмсом. Но в те времена о знаменитом сыщике здесь никто и слыхом не слыхивал. Одному богу ведомо, почему, не менее знаменитого в округе Мусаху прозвали Бостekom, как мягкую и удобную подстилку из овечьей шкуры, ничего, казалось бы, не имевшую общего с ним, беспокойным, решительным и порывистым в движениях. Возможно, объяснение кроется в том, что, несмотря на свою внешнюю колючесть и резкость в обращении с людьми, имел он добрый и отзывчивый нрав. Вот только терпеть не мог бездельников и лентяев. Уж тут-то он никому спуска не давал. Потому многие побаивались его. Но отчего-то в трудную минуту люди вспоминали именно о нем, и каждый знал в глубине души, что на Бостека можно положиться.

К нему отовсюду часто обращались с просьбой помочь найти отбившихся от табуна или стада коней, овец или корову. Задав хозяину единственный вопрос: где он видел в последний раз свою скотину? - Бостек обычно подолгу размышлял, сосредоточенно кивая головой каким-то своим мыслям. Пришедшие просить помощи, терпеливо дожидались ответа, пока он перебирал в уме особенности рельефа местности, время года.

Мал қыстыгүні адасып кетсе, қаһарлы даланың аязын өршітіп гулейтін сұрапыл желден тасаланатын кішкене жыралар көп еді. Қалың боранда желмен қосылып айқыш-ұйқыш ирелеңдеп, құтырған, есалаң биін билеп тұрған сексеуілден басқа еш нәрсе көрінбейді де. Көсілген кең даланың мұз боп қатып, боран жалап тастаған күзетшісінің жалаңаш бұтақтарын сақырлаған аязда сенімді баспана деп атау қиын болар, алайда ол да, нашар да болса, үміт беретін. Бөстек атқа мініп, тілсіз жануардың ізімен, тек өзіне ғана белгілі жолға бір топ адамды артынан ертіп, ізденісті басқаратын.

Жазда ыстық күн үйіткен құба тікенек, селеу және бетеге қаптаған дала көз алдында талай шақырым жерге дейін ашық жатады. Әйткенмен, бұнда да өзінің жыра-сай, шұңқыр, шөбін шөл даланың ыстық күні түбіне дейін кептіріп үлгермеген жерлері бар. Кейбір тайызданған, қамыс қаптаған көлшіктермен тартыңқы, шексіз жазықта жоқ болып кететін өзендердің жағасында табиғи суат та кездесуші еді. Бетегенің балауыз өңезді, көкшіл сұр, қылдай ирек жапырақты шашағы жылқы мен майда малды өзіне ерекше тартатын. Жаздың екінші жартысында жоғалған мал иелерінде ерекше қауіп тудыратын. Дәл сол кезде селеу бір шоқ, қатты түтікше болып бүктелген, сымға ұқсайтын жапырағын жарық дүниеге шығаратын. Сонда жайылған мал селеу ауыруына душар болушы еді. Селеудің қылшығы қадалып, малдың терісі ісініп кететін. Тағы бір малдың құмары - ақшыл тұзды сордың қабығын әлде тақырдағы кепкен балшықтың қалың қабатын жарып шығатын бұйырғын.

Если скотина отбилась от стада в зимнюю пору, в степи было много ложбин, в которых можно укрыться от лютых зимних ветров, непрестанно дующих в это время года. В густую метель трудно бывает что-либо разглядеть, кроме причудливо извивающихся в унисон ветру, словно в сумасшедшем танце зарослей саксаула. Заледеневшие, вылизанные буранами голые ветки стража пустыни служили не самым надежным прибежищем в лютую пору, однако в открытой степи, тянущейся вдаль до бесконечности и сливающейся с горизонтом, заблудшему и они могли дать зыбкую надежду. Сев на коня, Бөстек сам возглавлял поисковую группу, направляя ее в одному ему известные места возможного укрытия для этих бессловесных бродяг.

В летнюю пору степь, выжженная беспощадным солнцем, покрытая бурыми колючками, ковылем и типчаком, была открыта взору на многие километры вокруг. Однако и здесь были свои впадины и ложбины, где знойное пустынное солнце не успело выжечь траву на корню, где есть естественный водопой у обмелевших, заросших камышом озероц или маловодных речек, теряющихся среди необъятных просторов. Особенно привлекали лошадей и мелкий скот сизые от воскового налета, извилистые, нитевидные метелки типчака. Большую тревогу хозяев вызывали животные, потерявшие во второй половине лета. Ковыль в это время выпускал на свет божий пучки жестких листьев, свернутых в трубочку, которые издали напоминали проволоку. И тогда выпас скота приводил к ковыльной болезни – ости ковыля впивались им в кожу и вызывали воспаление. Еще одним лакомством для животных был пустынный ежевник – биюргун. Растет он на солончаках и такырах, пробиваясь сквозь белесую солевую корочку или же сквозь трещины в толстом слое усохшей глины.

Жаңбыр жауатын мезгіл келгенде тақыр арқылы жүру мүмкін емес. Жаңбырдың суы мол болып төгілсе болды, кәдімгі саз батпаққа айналып шыға келеді. Шұңқырда су жиналған кезде, оның тұтқыр, лайлы түбінен батып кеткен қой мен ешкіні талай құтқарған жағдай болған. Есесіне көктемнің ертесінде, көк майса құлпырып жер жасарғанда, даланың бәрі берекелі жайлауға айналып, жоғалған малдың табылуы мүлде қиын емес еді. Қыстыгүні аздап жауған қар көктемде еріп, дәлме-дәл екі аптаға жерді суға әбден қандырған кезде шөл дала қысқа мерзімде қызғалдақ, жыланқияқ, қызылтандай, нәркестен тоқылған кілемге айналып, соңынан дем арасында құрғап, кеуіп те үлгеретін. Самал желдің жеп-жеңіл ғана екпіні тербеліп тұрған гүлді жерге жатқыза салатын. Сол қысқа сәтте жайнаған шөл дала сары, қызғылт, көк, түрлі-түсті болып құлпырып кететін.

-Мал дегенің кей адамнан әлдеқайда ақылды болады, ел жоқ жерде суын да, жемін де өзі тауып алады, - деуші еді Бөстек.

Біраз ойланып, соңында малдың қайда қаңғырып кеткенін көрсететін. Ақыры, бір-екі күннен соң Бөкең айтқан жерде адасқан малын тапқан иесі, бас киімін мыжып, шексіз алғысын айтып келіп тұрушы еді. Өрине, сол күнге дейін аман-сау болып, оны жемтік іздеп, даланы жортып жүрген үнемі аш қасқырлар сүйегіне дейін кеміріп тастамаса.

Бөстек ұзақ уақыт үйде болмаушы еді. Иссапары кейде талай аптаға, тіпті бірқатар айға да созылып кететін. Зере ықыласымен мектепке баратын, арасында апасына үйде жәрдем беріп. Кешке жуық терезенің алдына отырып, әкесін күтетін. Шу естіген сайын, Өлен деген жас және сауықшыл шопыр жігіт айдаған, шаң басып кеткен, қырылдаған УАЗ көріне ме екен деп соқпақ жолға қарайтын.

С началом сезонных дождей продвижение по такырам бывает практически невозможным. В залитом водой состоянии они превращаются в настоящие болота. Не раз случалось вытаскивать овец или коз из вязкого илистого дна, образовавшегося в котловане водоема. Зато ранней весной вся степь превращалась в благодатное пастбище и отыскать животных не составляло большого труда. Снег, в небольшом количестве все же выпадающий здесь в зимнюю пору, весной тает и насыщает почву влагой буквально на недели две. За этот короткий срок в пустыне успевает расцвести и увянуть на корню живописный ковер из тюльпанов, ирисов, маков и степного нарцисса. Самый незначительный порыв легкого весеннего ветерка мог заставить колышущиеся цветки лечь наземь и тогда вся, ожившая на краткий миг пустыня, начинала переливаться волнами оранжевых, желтых, красных и синих красок.

- Скотина, она гораздо умней человека, - бывало говаривал Бөстек, - всегда найдет на безлюдье корм и водопой, - затем указывал место, куда могли приблизиться животные. А через день-другой хозяева приходили и смущенно мяти в руках шапки, выражая ему свою бескрайнюю благодарность за найденный в указанном месте скот, конечно, если к тому времени находили его живым и здоровым, не обглоданным рысующими в степи стаями вечно голодных волков.

Бөстека подолгу не бывало дома. Командировки затягивались порой на недели и месяцы. Зере исправно ходила в школу, помогала своей апа* по хозяйству, а вечерами сидела у окна и ждала отца, при каждом шуме поглядывая, не появится ли в конце проселочной дороги его урчащий пыльный служебный УАЗик с водителем, молодым весельчаком Аленом за рулем.

Бір күні кезекті сапарынан қайтып келіп, әкесі Әленмен бірге үйге үлкен картон қорабын кіргізді. Оның ішінде ұзын жіңішке аяқты, үстінгі қақпағының астында күйтабақ ойнатқышы бар радиолар екен. Қабырғаға тіреп қойып, резеткіге штепсельдің айырын тықты да, жол сандығынан байқап, картон конвертке қапталған «Батырлар жыры. Алпамыс. Моно» деген жазуы бар күйтабақты суырып алды.

-Мына ертегіні, қызым, енді бірге тыңдаймыз, - деп, Бөстек ойнатқышты іске қосты. Шамасы күйтабақ онша жаңа емес болуы керек, өйткені иненің астынан дауыстап оқыған адамның жұмсақ, мәнерлі дауысы сатыр-сұтыр дыбыс арқылы:

Тыңда, досым, ерекше бұл аңызды,
Көнеліктен ұмтылған болашаққа!
Іздеп көрсең, түйіні бар маңызды,
Ашарсың құпияны әр тармақта!

Көз салайық ғасырлар түкпіріне,
Айтайын мен бір ғажап әңгімені.
Ата-баба, қоңырат ерлігіне
Жан салып, рухтандырсын сөзім сені!
—деп естілді.

Бөстек, шынтағын үстелдің үстіне қойып, жағын таяды. Зере де, қасына жайғасып, аңызға құлақ салды. Күйтабақтағы адам қайдағы бір Байбөрі деген бай туралы әңгімеледі. Ол кісінің байлығы соншама көп болғаны, жер бетіне симай кетіп барады екен. Адамдар сарқылмайтын қазынасын, сансыз малын өсек етумен ол байғұс байдың өте бақытсыз екенін байқамапты.

Жаратқан, айтшы, неғып жазаладың,
Қайғылы үлесінді маған бөліп?
Жүрегімді солдырдың, қажаладың.
Өтем бе бұл дүниеден көз жас төгіп?

Қаптаған малды кімге қалдырайын?
Ұрпақты аядың ба, тек бермедің.
Қалайша қазынамды талатайын
Бөтенге, таңдауың ба бұл да сенің? —

Однажды, вернувшись из очередной поездки, он с помощью Алена занес в дом большую картонную коробку. В ней оказалась радиолар на тонких длинных ножках с проигрывателем для пластинок под верхней крышкой. Поставив его у стены и воткнув вилку в розетку, отец бережно вытащил из дорожного чемоданчика грампластинку в картонном конверте с надписью: «Алпамыс». Народный эпос. Моно».

- Вот, дочка, сказка, будем слушать вместе, - сказал Бөстек и включил проигрыватель. Пластинка, видимо, была не новая, потому что мягкий, выразительный голос чтеца раздавался из-под иглы сквозь треск и какие-то шумы:

Послушай, друг мой, чудное сказание,
Что донесли нам мудрые века.
Сдержи горячее в груди дыхание,
Пылает истиною каждая строка!

Во глубь времен с тобою мы заглянем,
Я расскажу, как много лет назад
Свершали предки славные деяния,
О племени великом конырат*.

Бөстек положил локоть на стол, подперев ладонью подбородок. Зере пристроилась рядом и стала слушать. А чтец рассказывал про какого-то бая Байбори, у которого было столько богатства, что оно уже не помещалось на земле, а люди все судачили-судачили о его несметных сокровищах, бесчисленных стадах и совсем не замечали того, что бай этот был очень несчастным

- Нет ничего прискорбней моей доли!
О, Жараткан*, за что казнишь меня?
Увяло сердце от саднящей боли,
Что путь свой завершу, судьбу кляню.

Несметные стада кому оставляю,
Кому вручу трудов усердных плод?
Чужие руки всю казну разграбят
И вдалеке угонят недруги мой скот, -

деп күні-түні Байбөрінің құдайдан бала сұрағанын түсіндіріп, дамылсыз сатыр-сұтыр арқылы күйтабақтағы еркектің дауысы жалғастырды:

Үмітім, ұлым да жоқ, Жаратушым!
Қарғысың қатал еді сонша неге?
Қайғыға мені салған сенің күшің.
Қарай ма жора-жолдас тік бетіме?

Дос пен жауым талабын жасырады,
Артымнан бір-бірімен сыбырласып.
Сөз байласып, шаңырақ* орнатады
Бір күні мендей қартқа мола қазып.

Басын төмен түсіріп, Бөстек күстенген қолымен желкесін сипады.

-Ата, жылама, ер адамдарға жылауға болмайды, - деп урысты Зере, істің жөнсіз екенін сезіп.

-Кім оны саған айтты? Мен жылаған жоқпын, көзіме қоқым түсіп кеткен болар, - деді Бөстек қызының сөзіне алаңдап. Далада қысқы боран тынбай уілдеп тұр. Қиыршық қарды үйіріп айдап, оны ұзын, ақшыл бұрым қылып өріп, мұз басқан сұрғылт жердің бетімен алысқа сүйреп әкетеді. Жел терезе перделерін сәл ғана желпілдетіп тұр, үйді жұмсақ жылуға толтырған пештегі оттың шыртылдауы естіледі.

-Өрі қарай не болғанын тыңдайық...

Өстіп, қолы бос кештері екеуі біразға дейін Байбөрі және оған көптеген жалыныштан соң құдайдың ақыры берген ұлы Алпамыс туралы хикаяны ойнатқыштың қасында тыңдап отыратын. Алпамыс алып күшті жігіт болып өсті. Тоғыз жасқа толғанда үлкен түйені көтеріп, оңай алып кете береді екен. Бір жолы, көрші байдың Гүлбаршын деген ару қызын бесікте жатқан сәби кезінде әкесінің айттырып қойғанын күтпеген жерден естіп қояды. Сонда ол алмас семсерін ұстап, белін буып Байшұбар деген тұлпарына отырады да әкесі уәдеден тайып алыс жерге алып кеткен өзінің қалыңдығын іздеуге бел буады.

продолжал мужской голос сквозь неумолчный треск, объясняя, что Байбори день и ночь просил у бога сына:

Нет сына у меня, Творец, нет сына!
За что проклятью тяжкому подверг?
А в жилах кровь неотвратимо стынет
И круг друзей давно меня отверг.

Я слышу за спиною шепот жаркий
Своих же многочисленных гостей,
О том, что шанырак* положат старцу
Поверх истлевшей горсточки костей, * -

Бөстек опустил вниз голову и провел натруженной рукой по затылку.

- Ата, не плачь, дяденьки не плачут, - почувствовав неладное, с уккоризной в голосе заявила Зере.

- Кто ж тебе сказал такое? И не плачу я вовсе, это соринка в глаз попала, - вскинулся Бөстек. На улице неустанно свищет зимняя вьюга. Взметая снежную пыль в мутную закрутку, закручивает в длинные белесые косы и уносит вдаль по обледенелой бурой земле. Еле заметно колышутся занавески на окне, в печи потрескивает огонь, разливаясь по дому ласковым теплом.

- Давай послушаем, что было дальше...

Вот так, свободные вечера они вдвоем просиживали у проигрывателя, снова и снова слушая историю бая Байбори и его сына – батыра Алпамыса, которого после долгих и усердных молитв все-таки дал ему бог. Могучим и сильным вырос Алпамыс, в девять лет мог поднять и унести на себе огромного верблюда. Однажды он случайно узнает, что еще в колыбели отец сосватал ему дочь соседнего бая, красавицу Гүлбаршын. Перепоясавшись булатным мечом, он садится на скакуна по кличке Байшубар, что означает чубарый конь, и едет искать свою невесту, которую ее отказавшийся от своего слова отец увез в далекую землю.

-Ата, Гүлбаршын сұлу ма еді?- деп сұрайтын Зере.

-Әрине, нағыз батырға тек ару қыз лайықты болады.

-Мынадай ма? - деп, екінші сыныпқа арналған қазақ тілі оқулығын ашып, саусағымен ұлттық киім киген қыздың суретін көрсетеді.

-Дұрыс, қызым, Гүлбаршын дәл осындай болған, - деп әкесі артқы ойсыз жауабын беретін. Оған Зере:

-Туу, онда ол ешқандай да сұлу емес! - деп аузын қисайтады, себебі оған суреттегі қыздың көйлегі ұнап, жүзі ұнамайтын.

-Енді, қызым, тыңдай ғой. Гүлбаршынның көйлегі тура осындай, ал жүзі саған ұқсас болған екен, - деп күліп қояды Бөстек, соңынан Зүлпияға бұрылып:

- Қыз дегенің осы. Ұл болса ғой, тұлпарды қызық көрер еді, Алпамыстың қай семсермен шайқасқанын, қандай жауды жеңгенің сұрар еді. Ал қыздың ықыласы бөлек болады екен – батырдың қалыңдығының көйлегі қандай, анау-мынау. Осының бәрі әйел адамның айласы.

Зүлпия еш жауапсыз демін басып, аласа, жарма есік, көк майлы бояумен сырланған кішкене шкафтағы ыдысты реттейді. Ол бұлардың әңгімесіне сирек қатысатын. Тек кейде үй шаруасын бітіріп, ұршығына ораған шүйке жүнді абайлап созып, қасына отыра қалушы еді. Ұршық үйіріліп, онымен бірге күйтабақ айналып, бетіндегі ине оның көмірдей қап-қара өзегінен Зере мен әкесін ешқашан жалықтырмайтын ғажап хикаяны сүзіп алып, бұларға жеткізетін. Бүгін Зүлпия жіпті иіріп, домбыраның күбірін, дастанды оқыған адамның дауысын құлағының шетімен тыңдап, мүлдем басқа жағдайды ойлап отыр. Осы күзде тоқсандағы Иманбай деген туыстарының асын берген. Оған інісі Сламбек әйелімен бірге келген. Жасы үлкен келін ретінде Меруерт асқа деген дайындықты басқарған.

- Ата, а Гульбаршын была красивая? – спрашивала отца Зере.

- Конечно, невестой настоящего батыра может быть только самая красивая девушка.

- Вот такая? – раскрыв учебник казахского языка за второй класс, указывала пальчиком на изображение девушки в национальном костюме.

- Правильно, дочка, именно такой и была Гульбаршын, - простодушно отвечал отец, а Зере кривила губы, потому что платье нарисованной девушки ей нравилось, а лицо – нет.

- Фу, тогда она некрасивая!

- Послушай, платье у Гульбаршын было именно такое, а вот лицом она была похожа на тебя, - со смехом поправлял себя Бөстек и, обернувшись к Зүлпии, говорил:

- Вот что значит дочка, а бабка? Был бы сын, спросил бы о тұлпаре, например, или каким мечом сражался, каких врагов победил Алпамыс. А тут, видишь, интерес другой – в каком платье была его невеста, то да се. Все это женские штучки.

В ответ Зүлпия лишь молча вздыхала и складывала посуду в низенький деревянный двустворчатый шкафчик, покрытый синей масляной краской. Она редко участвовала в их разговорах. Лишь иногда, завершив все домашние хлопоты, присаживалась рядом с веретеном в руках, осторожно вытягивая загодя приготовленную кудель. И тогда веретено долго-долго крутилось в такт пластинке, а игла бегала по кругу, изымая из его черного, как уголь нутра удивительные истории, которые слушать никогда не надоедало ни Зере, ни отцу. Зүлпия пряла нить, краем уха прислушиваясь к звукам домбры* и голосу чтеца, но мысли ее были совсем о другом. Осенью в ауле устраивали ас* - годовщину со дня кончины родственника, девяностолетнего старца Иманбая. Приехали на поминки и ее брат Сланбек с женой. Как одна из старших келин*, Меруерт руководила подготовкой поминок.

Зүлпия мен Бөстек те, қызын екі жақтан қолынан ұстап келді. Аулаға кіргеннен, Зере ойнап жатқан балалардың қасына жүгіріп кетті. Тырысқан Зүлпия, орамалының шашағын жұлмалап, қызғанышпен қызын қадағалап тұрды. Еш қарсылық көрсетпей, тағдырына көніп баласын бере салған Меруертке алғыс білдірудің орнына, бір кезде Зүлпияға өзі де онша түсінбейтін жақтырмаушылық пайда болды. Зере анасының жанына барса болды, орын таба алмай, ашуланып кететін. Ошақтың қасында шаруашылықпен айналасып жүрген Меруерт жүгіріп бара жатқан қызын көре салып, артынан көзін қадап, үндемей тұрып қалды. Сосын Зүлпиямен көзбе көз ұшырасып, бұрылып теріс қарады. Сол сәтте екеуі де қатты күйзеліп, жүректері, біреу пәрмен еткендей, сылқ етіп төменге тұңғыық қараңғыға құлап түсті. Біреуі төзе алмастай жағдайда ең қымбат өмірінің маңызынан үмітін үзгенін сезіп, екіншісі амалсыздықтан торыққан жан, қуанышқа сараң тағдырдың аз да болса берген титтей тұрақсыз бақытынан өзін айрылып қалудан қалай да қоршап алудың қамымен.

Ұршықтың жібін ширатып отырып, Зеренің туған шешесін көріп, қасына жүгіріп барып, жасқанып тұра қалғаны есіне келді. Зүлпия қыздың арқасын көзімен тесіп, ашуын баса алмай, бір кезде баланың сезімтал жүрегі үлкендердің арасындағы түсініксіз араздықты сезіп, жалтақтап, бір нәрседен қорқып тұрғанын түсінді. Меруерт істің бәрін тастап, тізелеп отыра қалды да, қызын тас қылып құшақтап, екі бетінен жанталаса сүйді. Зере шешесінің алдында төмен қарап, үндемей тұрды. Оның анасының құшағында қимылдамай қалғанын көріп, Зүлпияның денесі бой бермей тітіркеніп кетті де, іштей: «Сезеді, бәрін де сезеді. Кімнің кім екенін де біледі» - деп ойлады. Зүлпия, Меруертке қызымен қоштасуға шама бермей, Зерені жетектеп, астан елден бұрын кетіп қалды. Түнде төсекте бетін қабырғаға бұрып, жанын қояр жер таппай, сыздаған жүрегін одан сайын сыздатып, өткен күнді талдап жатты, тек бадырайған көзінен бірде бір жас шыққан жоқ. Жылай-жылай көзі баяғыда құрғап кеткен.

Пришли и Бостек с Зүлпией, держа дочь за руки с обеих сторон. Зере тут же побежала туда, где играли дети. Зүлпия ревностно следила за дочкой, нервно теребя бахрому на концах своего платка. Вместо благодарности к Меруерт, безропотно отдавшей ей своего ребенка, она стала вдруг испытывать к ней неприязнь и не находила себе места, когда Зере и ее мать оказывались поблизости друг от друга. Меруерт, хлопотавшая у очага, замерла при виде Зере, проводив ребенка долгим и напряженным взглядом. Затем, встретившись глазами с Зүлпией, отвернулась. В этот миг сердца обеих женщин, как по команде, с уханьем упали куда-то вниз, в темную бездну. Каждая из них испытывала боль. Одна боль невыносимой потери, другая – чувство безысходности и страх, желание оградить себя любым способом от опасности лишиться этой малой толики зыбкого счастья, которую преподнесла ей скупая на радости судьба.

Накручивая нить на веретено, Зүлпия вспоминала, как Зере, увидев свою мать, подбежала к ней и робко остановилась. Неотрывно, с непонятно откуда накатившей злостью глядя ей в спину, Зүлпия поняла, что чуткое сердце девочки также ощущало этот необъяснимый разлад в отношениях взрослых и оттого в ней появилась какая-то нерешительность, граничащая с испугом. Меруерт, бросив все, присела на корточки и крепко обняла дочь, судорожно целуя ее в обе щеки. Зере стояла перед ней, опустив голову. «Чувствует, все она чувствует. Помнит, кто есть, кто», - с неодолимой дрожью думала про себя Зүлпия, глядя, как Зере замерла в объятиях матери. С поминок она ушла раньше других, забрав девочку с собой и не дав Меруерт возможности проститься с ней. А ночью, отвернувшись к стене, терзала свое сердце, вспоминая этот день, но из широко раскрытых глаз не стекла ни одна слезинка. Все уже давно было выплакано.

Хикаяның дәл ортасында әңгімелеген адамның дауысын бір шертпек үзіп жіберді де ойнатқыштың инесі бұрылып, арнайы құралына барып тұра қалды. Зере бәрінен озып жүгіріп барды да күйтабақты аударып, әкесін құшақтап, әрі қарай әңгіменің аяғын тыңдап отыра берді.

Бір күні Зере икемсіз қимылымен күйтабақты инемен жырып жібергенде, ол жарамсыз күйге келді. Олай болса деп, Бөстек кезекті сапарынан түрлі-түсті жылтыр мұқабалы, ішінде көптеген суреті бар үлкен кітап алып келді. Тысында қолында семсері бар, сауыт киген батырдың суреті. Тұлпарына мініп, шауып келеді. Дулығасындағы үкіні жел тербеп тұр. Суреттің үстінен ірі қызыл әріппен «Алпамыс» деп жазылған.

- Міне, қызым, күйтабақтың орнына кітап әкелдім. Енді сен барлық әріпті танысың, бұны бірге оқимыз, - деп кітаптың ортасын ашып, ішіндегі суреттерге үңіле қарады.

- Кішкентай бала ғұрлым ақылың жоқ, қайдағы ертеппен әлек болып. Жалыққан жоқсың ба? - деп бұрқылдады Зүлпия. Суреттен көзін алмай, Бөстек әйелінің сөзіне мән бермеді. Жүзі ерекше нұрланып, күлімдеп, кітапты қызының қолына ұстатты. Зере оны ашып, оқи бастады

Орындалды Байбөрінің арманы,
Шымыр бала тауып берді Аналық!
Бақытына сенер, сенбес, айтқаны:
«Айдай ұлды Алпамыс деп атадық!»

Байдың іске қуанғаны соншама,
Сойғызды аямастан сансыз малды.
Кеңінен тоғыз жүзін қойдың ғана,
Бастамам ол менің деп, құрбан шалды.

На самой середине повествования вдруг смолк голос чтеца, затем раздался щелчок, игла отошла в сторону и аккуратно встала в специальное приспособление. Зере, опережая всех подбежала к проигрывателю, перевернула пластинку и, обнявшись с отцом продолжила слушать окончание истории.

В один из дней после пары неловких движений Зере, игла процарапала в пластинке несколько глубоких бороздок и пластинка пришла в негодность. И тогда из очередной командировки Бостек привез большую книгу с цветными иллюстрациями в глянцевом переплете. На обложке был нарисован батыр в кольчуге, держащий в руке меч. Он мчался куда-то на своем скакуне и ветер развеивал пучок совиных перьев* на его шлеме. А сверху большими буквами было написано: «Алпамыс».

- Вот, дочка, книжку привез вместо пластинки. Теперь ты все буквы знаешь, будем с тобой читать, - сказал и раскрыл ее на середине, внимательно разглядывая иллюстрации.

- Ей, богу, что старый, что малый. Носишься с этой своей сказкой. И не надоело тебе? – пробурчала себе под нос Зүлпия. Не обращая внимания на жену, он продолжал внимательно разглядывать картинки. Глаза его лучились каким-то особенным светом, а на губах застыла улыбка. Он подал книгу дочери. Зере раскрыла ее и начала читать:

И вот оно, в конце концов свершилось,
У Аналык* родился сын-крепыш.
От счастья бая голова кружилась,
Дает ему он имя – Алпамыс! ...

Бай преисполнен гордости за сына,
Велит заклать неисчислимый скот.
И ради столь прекрасного почина
Одних баранов только девятьсот.

-Ата, мен туғанда сен де дәл осылай қуандың ба? – деп Зере ернін бұртитып сұрады.

-Әрине, қызым! Қанша жыл қуанып келемін, қуанышым еш таусылмайды.

-Маған да тоғыз жүз қойды сойдың ба?

-Жоқ, қарғам, - деп Бөстек күліп жіберді, - ол кезде менде қой да жоқ болатын, қазір де сонша малым жоқ. Бірақ, есейгенде маған немере тауып берсең, дәл солай істеймін деп уәде беремін!

-Мұнша қойды қайдан алайын деп едің? Сол немереге дейін жетеміз бе екен? – деп ұршықтың жібін ширатып, Зүлпия жымып күлді.

-Табамын. Қызым үшін жер астынан табамын. Әдейі сол кезге дейін тірі жүремін, өзің көрерсің.

-Баланың басын ертегімен айналдырғанша, жөнді, пайдалы нәрсе үйретпейсің бе?

-Үйретемін, бәрін де үйретемін, тек аздап ессінші.

-Болды ғой, енді әрі қарай тыңдайықшы, - деді Зере, әке-шешесінің тайталасуынан жалығып. Сосын кітаптің бетін абайлап аударды. Дастанның тармақтары бұлақтың мөлдір суындай төгілді. Бөстек пен Зүлпия үндемей тыңдап отыр. Алпамыстың әке-шешесіне киелі Ұмай-ана садақ пен жебе және ұршық пен шүйке жүнді сыйға тартты. Демек ол тек ұл ғана емес, артынан қызды да табады деген белгі. Расында, үш жылдан соң, Алпамыстан кейін Қарлығаш деген ару қарындасы дүниеге келеді.

-Апа, мына ұршықты саған да Ұмай ана берді ме? - деп кішкентай қыз жалт қарады. Зүлпия сасып, біресе қызына, біресе күйеуіне көз жүгіртті.

-Не деген тапқыр менің қызым! – деп Бөстек таңдайын қақты, - бұл қыстыгүні сен жаурамасын деп апаңа ұйық тоқып беру үшін керекті зат. Естисің бе боранның гуілдеуін? Ал сен аяғыңа ұйық киіп, рақаттанып, жылы жүресің.

- Ата, когда я родилась ты тоже так радовался? – спросила его Зере, капризно надув губы.

- Конечно, дочка! Сколько лет радуюсь, и радость никогда не кончается.

- И также девятьсот баранов зарезал?

- Нет, мой цыпленок, - от всей души рассмеялся Бөстек, - тогда у меня не было никаких баранов, да и сейчас столько нет. Но обещаю, когда вырастешь и подаришь мне внука, обязательно это сделаю!

- Где же ты их столько возьмешь, баранов-то? Да и доживем ли до внуков? – усмехнулась Зүлпия и принялась накручивать шерсть на веретено.

- Найду. Ради дочки из-под земли достану. И назло всем доживу, увидишь еще бабка.

- Все сказками ее кормишь? Лучше бы чему дельному учил, что в жизни может пригодиться.

- Научу, всему сам научу, пусть только подрастет маленько.

- Ладно, хватит, давайте слушать дальше, - недовольно сказала Зере, которой надоели пререкания родителей. Она аккуратно перевернула страницу. Строки эпоса лились, как прозрачный ручей и Бөстек с Зүлпией слушали о том, как богиня Умай* подарила родителям Алпамыса лук, стрелы и веретено с шерстью*. Это означало, что вслед за сыном у них появится дочь-красавица, которую они назовут Карлығаш*.

- Ой, апа*, тебе тоже это веретено подарила Умай? – восторгнулась девочка. Зүлпия растерянно глянула на дочь, затем на мужа.

- Ох, до чего же догадлива моя дочка! – цокнул языком Бөстек, - Это, чтоб тебе апа носки вязала, чтоб не замерзла холодной зимой. Слышишь, как выюга завывает? А тебе в носках тепло и хорошо.

Екеуі Зереге қарап жалғасын күтіп отыр. Тіпті апасы да ықыласын аударып, әрі қарай не болатынын білгісі келеді. Әке-шешесінің қызығуын көріп, Зере онан әрі оқуға кірісті. Байбөрі мен Аналықтың Ұлтан деген өгей ұлы болған екен. Ол асырап алған әке-шешесін тіпті жақсы көрмей, өте мейірімсіз және сараң болып өседі. Ал Алпамыс болса, әрбір ертегідегі батырға лайық, күн сайын емес, сағат сайын өсіп, тоғыз жаста, күш-қуаты мол, жеңімпаз ер болып өседі. Гүлбаршынның алыс жерде тұратынын, арасы үш ай жүретін жол екенін біліп, Алпамыс атқа мініп, оны іздеуге шығады. Жол-жөнекей Байшұбардың жай, кәдімгі ат емес, аспанда ұшатын сиқырлы тұлпар екенін түсінеді.

Екпінді ғой шапқаны бұл тұлпардың,
Өр қадамы естіледі тұяқтың.
Бір заматта жайып салды қанатын,
Сүңгіді арасына қалың бұлттың.

Ашты аспан алдынан кең қақпасын,
Тынысын тарылттырып, жүрек соқты.
Бұлтпенен аттың жалы араласып,
Биледі тұла бойын үнсіз шаттық!

Осы жерде Зеренің жүзі жайнап, аспанда қанат қағып ұшып келе жатқан тұлпарды, қолына семсер ұстаған ғажап батырды, дулығасының желпілдеген үкісін елестетеді. Ерекше қуанып, көзін сығырайтады да әрі қарай оқиды. Үш айлық жолды ол үш-ақ күнде өтіп шығады. Батыр өз қалыңдығын тауып, зорлап алғысы келген жаудың ханы Қараманмен шайқасып, ару жарын қайтарып алады. Гүлбаршынмен бірге туған жеріне оралып келгенде, тағы да бір Тайшық хан деген жау әкесінің бар табындарын айдап кеткенін естиді. Алпамыс қайтадан жолға шығады. Жауыз Мыстан кемпір оны алдап тұзаққа түсіреді. Тайшықтың бұйрығы бойынша батыр қараңғы, жер астындағы зынданда жеті жыл қамауда отырады.

Старики ждуд продолжения. Даже апа вся как-то непривычно подобралась. Ей тоже хочется узнать, что же будет дальше. Видя в глазах взрослых интерес, Зере продолжает читать дальше о том, что еще у Байбөри и Аналык имелся приемный сын Ултан, который вырос злым и жадным. Он нисколько не любил усыновивших его родителей. Алпамыс, как всякий сказочный герой, рос не по дням, а по часам и уже в девять лет стал сильным, непобедимым батыром. Он знает, что Гульбаршын живет так далеко, что туда верхом нужно скакать целых три месяца. Алпамыс садится на коня и едет ее искать. В пути он узнает, что Байшубар – не простой конь, а волшебный тулпар*, который может летать по небу.

Несется конь в стремительном разбеге,
Отчетливая дробь слышна копыт.
И вот синь неба перед ним разверзлась,
Под солнцем жгучим в вышине парит...

Дыхание сбилось, сердце гулко бьется,
Врата пред ними Небо распахнет!
Вдруг грива с пеной облаков сольется,
Немым восторгом сердце захлестнет!

У Зере в этом месте загораются глазки. Она представляет себе коня с крыльями, летящего по небу, на нем сказочного батыра с мечом в руке, а на макушке его шлема ветер развеивает пучок совиных перьев. Сладко жмурится, затем продолжает читать дальше. Путь длиной в три месяца они одолевают в три дня. Батыр находит свою невесту и отвоевывает ее у вражеского хана Карамана, который хотел силой жениться на красавице. Вместе с Гульбаршын он возвращается в отчий край и узнает, что еще один враг – хан Тайшик угнал все табуны его отца Байбөри. Алпамыс опять отправляется в путь. Злая колдунья Мыстан* привлекает батыра в ловушку, и он проводит семь лет на дне глубокой темницы, куда его велел бросить хан Тайшик.

Сол бір сәтте Алпамыс ес жинады:
«Ашыпсың, жер, арандай құрсағыңды.
Мен сынды ақымақты кім алдады?
Тек ешкім алдай алмас аруағымды!

Жаратқан, неғып сені ашындырдым?
Тірідей мені келіп жерге көмді
Жауымның залым ойы, сатқындығы.
Қу дұшпаннан кек аламай, үміт сөнді.

Әкемнің орындамай өсиетін,
Тайшықты арқандатып әкелмедім.
Байшұбардың түсінбей қасиетін,
Жазаға кіріп тар боп, отыр едім.

Сол тұтқында Алпамыс көпке дейін бейнет көрер еді, бірақ оған Тайшықтың ару қызы Қаракөзайым ғашық болып қалады. Ол батырға Байшұбарды ертіп әкеледі. Олардың көмегімен Алпамыс терең зынданнан аман-есен сыртқа шығады. Сосын Тайшықпен және оның әскерімен шайқасуға бел буады. Жауын Мыстан кемпірмен қоса жеңеді. Бір күні жаман түс көріп, туған жері Жиделібайсынның апатқа ұшырағанын түсінеді. Алпамыс өз мекеніне бет алады. Жиделіге келіп, әбден күйреп жұтаған ауылдарды көреді.

-Алпамыстың әке-шешесімен кездесетін жерін оқып берші, қызым.

-Сонау жексұрын, сараң Ұлтан әкесінің тағын тартып алып, өзін түйе бағуға айдап, ал Алпамыстың кішкене баласын қозы қаратып қойған жерін бе? – деді асығып-үсігіп дастанды жатқа біліп алған Зере.

Әкесі үндемей басын бір изеді. Қызының байқамағанда өсіп те қалғанын көріп, жүрегі ерекше қуанышқа толып кетті. Құдай ұл бермесе де, осындай сүйкімді қызының бар болғанына шүкір. Тірі жан, жүректің ғанибеті, үйге шаршап келгенде, жүгіріп келіп мойнына асылатын.

Зере кітапті аударып, керекті бетін тапты. Алпамыс ата-бабасының жеріне қайтып келеді. Жауларынан жасырынып, дуананың алба-жұлба киімін киіп алады. Шөл далада түйе бағып жүрген, шашы әбден ағарған әкесін кездестіреді:

А в это время Алпамыс очнулся,
Лежал во чреве темном он земли:
«Как глупо и легко я обманулся!
Да видно, аруаки* сберегли» ...

Чем прогневил тебя, скажи, Создатель,
Что заживо в земле я погребен?
Какой ко мне, хотел бы знать, предатель
Был ненавистью тайной ослеплен? ...

Отца я не исполнил указание,
Тайшика на аркане привести.
И вот я здесь, подвержен истязанию,
Меня бы смог лишь Байшубар спасти».

Еще долго сидеть бы Алпамысу в этой темнице, но в него влюбляется дочь Тайшик хана, красавица Каракозаим. Она и конь Байшубар помогают ему выбраться из глубокой ямы. Алпамыс идет сражаться с Тайшиком и его войском. Он побеждает всех, в том числе и злую колдунью Мыстан. Однажды ему снится плохой сон, и он понимает, что на его родине, в Жидели Байсын случилась беда. Опять батыр отправляется в путь. В отчем краю застают разоренные аулы.

- Почитай мне, дочка, в самом конце то место, где Алпамыс встречается с отцом и матерью.

- Это где противный и жадный Ултан отнял у Байбори трон и отправил его пасти верблюдов, а маленького сына Алпамыса заковал в кандалы и заставил пасти ягнят? - скороговоркой выпалила Зере, зная к этому времени эпос почти наизусть.

Отец молча кивнул головой, и сердце его наполнилось радостью от того, что незаметно подросла дочка. Не дал бог сына, так что ж, зато есть вот она, такая славная девочка. Живое существо, радость сердца. Есть кому кинуться на шею, когда усталый возвращаешься домой.

Зере листает страницу за страницей и, наконец, находит нужное место в тексте. Алпамыс возвращается на землю предков. Скрываясь от врагов под лохмотьями юродивого дуаны, застают старого, убежденного седидами отца в степи, где он пасет стадо верблюдов:

- Қара сан, берекесіз өңкей неме...
Арай, арай, – деп күбірлейді бүкшендеп,
Жан жаққа бытыраған түйелерге
Қарт бір кісі, қу таяғын жерге тіреп.

- Арай, арай, – покрикивает старец,
Верблюдов кличет за собой пастух.
На посох опирается страдалец,
Похожа голова на белый пух.

Қайғылы кәрияның өз тағдырына шағынып,
жауды қуып кеткен жалғыз ұлын қайтарып бер
деп құдайдан сұрағаны:

Старик жалуется на судьбу и просит бога
вернуть ему сына, который ушел в погоню за
врагом:

- Қанша жыл Алпамысты күткеніме,
Хабар жоқ баламыздан содан бері.
Біреудің малын бағып жүргенім не?
Көз көрмейді, күн астында ағып тері.
Жұт жеті ағайынды деуші еді,
Керексіз бұндай өңсіз өмір маған.
Өлгенім артық шығар тартып жерді,
Ауыр жүк, масыл болмай, өмір, саған.

Семь лет уже, как сына ожидаюсь,
Вестей от Алпамыса нет и нет
За этим стадом день и ночь скитаюсь,
Почти под солнцем яростным ослеп.
Под ветром, словно стебелек сгибаясь,
Как далее такую жизнь терпеть?
А может, новых бед не дожидаясь,
Мне будет лучше лечь и умереть?

Әкесінің осыншама мүшкіл халде болғанын
көрген Алпамыстың жаны ашып, қарт кісі үркіп
қалмасын деп, жәй ғана сөз бастайды:

Батыру тяжело видеть, в каком положении
оказался его отец. Боясь напугать, он
осторожно заговаривает с ним:

Қорқынышқа душар етсем байқамастан,
Ақсақал, жолаушыны кешіресіз.
Айтсаңыз, тек жаманды ойламастан,
Ажалға неге оңай берілесіз?

- Зачем же вы просили скорой смерти?
Почтение мое вам, аксакал*!
Не пожелает странник зла, поверьте,
Прошу простить, коль вас я напугал.

Бірақ, осыншама күйінішті көрініске шыдай
алмай, батыр әкесіне ұмтылады:

Но сердце батыра не выдерживает печального
зрелища, и он кидается к отцу:

-Әкетайым, неліктен жасырайын?
Айтарым, Алпамыспын, сіз көп күткен!
Жалған атты алаяқтан құтқарайын
Жиделіні берекесі әбден біткен.

- Отец, скрываться больше я не стану.
Ты ждал меня? Я Алпамыс – твой сын!
Пришел вас защитить от самозванца,
Спасу от горя Жидели Байсын! ...

Әкесі кенеттен сасып, әрең есін жиып
баласына:

Оторопевший Байбори с трудом приходит в
себя и говорит сыну:

-«Әкетайым» - дедің бе, ботақаным?
Ойладым ба, естимін деп бұны сенен?
Аман-сау қайтып келген асыл жаным», -
Сыпылдады әкесі елеңдеумен.
Жабыса құлады шал қойынына
Ұлының, дір-дір етіп, үн шығармай.
Салды әнін, беріліп ойынына
Бұны көрген аспандағы бір бозторғай.

Ты говоришь – «отец»? О, как мечтал я
Услышать это слово от тебя!
Сынок, домой вернулся в полном здравии, -
Сказал, от счастья Байбори сипя.
К груди могучей сына припадая,
Стоял так долго, молча, Байбори.
Пел жаворонок, в небесах играя,
Объятия сына были горячи.

-Ата, жылама дедім саған! – деп Зере әкесіне ұрысты.

-Жылаған жоқпын, қызым, ол саған елестеген шығар.

-Жыладың, жыладың, білемін мен, осы жерді оқысам болды, сенің көзің әрдайым қызарып кетеді.

-Тентегім-ай, көзінің өткір болғанын қарашы! Мақұл, мақұл, қойдым. Ал, енді шешеңе оның Аналықпен кездескен жерін оқып бер.

Зере кітаптың керекті бетін тауып, қайғыдан шөгіп кеткен Алпамыстың анасы туралы оқи бастады. Сондағы арқасына ұлкен қапты артып, жалған Ұлтан хан үшін тезек теріп жүріп жылағанда айтқаны:

Көздің жасын ағыздым жалтаңдатып,
Жеті жыл күттім сені, құлыншағым!
Сағындым-ау күні-түні үміт артып,
Оралсаң, жанар еді менің бағым.
Асылым, жан тірегім, қайда жүрсің?
Қорғанышсың сен ғана бұ дүниеде
Жұтаған, тым бейшара елің үшін.
Халіміз сонша ауыр болды неге?

Шешесін мынадай жағдайда тапқан Алпамыстың жүрегі жарылып кете жаздайды:

Қарғып аттан түскенін сезбеді де,
Құшақтады Алпамыс өз анасын.
-Анашым-ау! – деп, өзге сөз келмеді де,
Бақыт сазы, жүрекке ол да бір сын.

Зүлпия қолын соғып, орнынан ұшып тұрды:
-Ойпырмай, сендермен отырып қалыппын ғой.
Ол не пәле, сағаттап қайдағы ертекті есалаң құсап тыңдау? Намазымнан кешігіп қала жаздадым, - деді де басқа бөлмеге кіріп кетті.
Сондағы жайнамазын төсеп, құдайға ұзақ уақыт айтқан дұғасының сыбырын түсіну оңайға түспес еді. Мүмкін, үмітсіз, тірексіз қартаюдың ауыр және қорқынышты екенін, ұрпақ бермегенін құдайдың есіне салған болар.

- Ата, прекрати плакать, - погрозила пальчиком Зере.

- Не плачу я, дочка, тебе показалось.

- Плачешь, плачешь. Я знаю, в этом месте у тебя всегда глаза красные становятся.

- Ах, ты моя озорница, какая глазастая! Ладно-ладно, не буду. А теперь для матери прочти то самое место, где он с Аналык свиделся.

Зере находит нужную страницу и читает далее о том, как, согнувшись от горя, мать бродит по степи с мешком за спиной, собирая хворост для самозванца Ултана:

- Семь лет уже, как слезы проливаю.
Где Алпамыс, где жеребенок мой?
И день и ночь лишь об одном мечтаю,
Чтоб сын вернулся, наконец, домой...
Где ты, моя надежда и опора?
Нас без тебя никто не защитит.
Предела нет бездолюю и раздору.
Как долго долю жалкую влачить? ...

И опять сердце батыра сжимается при виде матери:

С коня как спрыгнул, Алпамыс не помнит,
Дрожащими руками мать обнял.
Намного позже, лишь одно припомнит
Как, задохнувшись, - «Анашым!» * - сказал...

Мать резко встает и всплескивает руками:
- Засиделась я тут с вами. Вот уж глупости сказки часами слушать. Чуть было вечерний намаз не пропустила, - и уходит в соседнюю комнату. Расстилает моленный коврик, подолгу шепчет молитву Аллаху и трудно разобраться в ее шепоте. Возможно, напоминает она богу о том, что он так и не дал ей ребенка, что страшно ей стареть без опоры, без надежды.

Балалы болудың адам үшін қаншалықты маңызды екенін. Ана бақытының дәмін татып көмегенін. Зүлпияны ешқашан ешкімнің Алпамыс құсап құшақтап, «анашым» деп айтпайтынын... Ол тіпті өмір сүрмеумен тең болғаны емес пе? Бұл туралы Зүлпияның құдайдан басқа ешкіммен сөйлесуге дәті де бармайтын. Тек анда-санда ашу үстінде шалына тигізіп айтқаны болмаса, ол байғұстың кінәсі бардай.

Намазын оқып болып, ыдыс-аяқты жинап, пешке отынды үстеп салып, көпке дейін әуреленіп жүреді. Жым-жырт, тек пештің мойнында боранның гулеуі естіледі. Отынның сатыры, бөлмені билеп алған рақат жылу қалғытып тәтті ұйқыға тартады. Зере есінеп, жуынуға барады. Апасы үшеуіне жерге төсек салады.

Бөстек уһлеп, әрең тізесін жазып:

-Расында, отырып қалыппыз, қызым, ұйықтау керек. Ертеңгісін мектепке барасың, - дейді.

Зере сып етіп, екеуінің арасына төсекке кіріп кетеді де, әкесінің жылы бүйіріне жабысып жата қалады. Айнала тып-тыныш, тек секунд пен минутты санаған сағаттың тықылдауы ғана естіледі... Баланы мөлдір жамылғымен орап, ұйқы келіп қонады. Түсінде қолына семсер ұстаған батырды көреді. Қанатты тұлпарға мініп, ол аспанда ұшып келеді. Дулығасының үкісі желмен бірге желбіреді. Зүлпия да, қабырғаға бетін бұрып, тынышталды, тек анда-санда ауыр күрсінгені естіледі. Бір қолын жастанып, екіншісімен Зеренің ап-арық иығын сәл құшақтап, Бөстек үйдің төбесіне тесіліп қарап жатыр. Сондағы ойы – қызы, әйелі, өзі. Өткен өмірдің басқаша емес, дәл осылай қалыптасқаны үшін оны босқа айыптаудың керегі жоқ екені. Есесіне қасында домаланып бүктеліп жатқан титтей ғана жып-жылы тірі түйіршік. Осы баланың келешегін ойлауы керек, себебі Бөстек үшін бұл дүниеде мына кішкентай қыздан қымбат, артық ешкім жоқ. Еңкейіп, абайлап бетінен сүйді.

Что для человека нет ничего важней, чем рождение ребенка. Что она, Зүлпия, так и не познала настоящего счастья материнства. Что никогда сын не обнимет ее и не скажет ей, как Алпамыс слово «анашым». А это все равно, что не жила. Об этом она ни с кем не смеет говорить, кроме как с богом. Разве что иногда в сердцах упрекает своего старика, как будто он в чем-то виноват.

Прочитав намаз, долго-долго возится по хозяйству возле печи. Прибирает посуду, подкладывает в огонь дрова. В наступившей тишине слышно завывание ветра в печной трубе. Треск поленьев саксаула и жар, исходящий из печи, вызывают блаженную дремоту. Зере, позевывая, идет умываться. Мать расстилает на полу постель для троих.

Тут Бөстек вздыхает и встает, с трудом разгибая колени:

- И вправду засиделись, дочка, спать пора. Завтра утром тебе в школу идти.

Зере ныряет в постель посередке между отцом и матерью и прижимается к теплому боку отца. В тишине тикают часы, отсчитывая секунды, минуты... Сон светлой пеленой обволакивает ребенка. Она видит, как батыр с мечом в руке летит на крылатом коне по голубому небу, и ветер развеивает пучок совиных перьев на его шлеме. Зүлпия затихла, отвернувшись к стенке, и только иногда раздается в ночной тишине ее тихий протяжный вздох. Подложив руку под голову, а другой приобняв дочку за худые плечики, лежит Бөстек, устремив немигающий взгляд в потолок. Он думает о дочке, о себе, о жене. Что жизнь сложилась так, как она сложилась и нечего за это пенять на судьбу. Зато есть вот этот теплый комочек, который спит рядом, свернувшись в клубок. Он должен подумать о ее будущем, потому что нет у него никого дороже этой девочки. Нагнувшись, он нежно целует ее в щеку.

Қызы түсінде әкесінің тікенектей мұртынан бетін сәл тыржитты. Қызына бұрылып, бар жақтан неше түрлі пәледен сақтағандай, аздап бұктеліп жатты да, байқамай ұйқыға батып кетті...Зере он жылдық мектепті аяқтаймын деп қалаға кеткенде, Бөстек зейнетке шығып, қызын сағынып, сарғайып бітті. Жиі ауыратынды шығарды. Бір беймаза, тоқтамайтын жөтел пайда болды. Дәрігерлер диагнозын белгілеп, туберкулездің жабық түрін тапты. Жабық дегені, айналадағыларға жұқпайтын, қауіпсіз ауыру болғаны. Мұндай дерт көпке дейін созыла береді дейді, бірақ бұл пәле жүрегін тырнаған уайыммен бірге өзінің түбіне жететінін Бөстек жақсы білді.Талай жыл жан-тәнімен қызмет еткен УАЗ енді есігінің алдында тұр.

-Өзім сияқты ескі, бұның да ешкімге қажеті жоқ болғаны. Сол себептен ғой, оны маған ұжымның сыйға бергені. Қалған өмірін бірге өткізсін деп, екеумізді де шығынға жазып, шығарып тастады, – деуші еді елге Бөстек, көңілсіз ыржиып. Зере Алматыдағы шет тілдер институтына түсуге бара жатыр деген хабарды ести салып, Бөстек жолға жинала бастады. Басқармаға барып, өзінің бұрынғы шопыры Әленді бір-екі күнге сұрап алып, баяғыдай екеуі УАЗға отырды да Жамбылға қарай тартты.Кіреберісте әкесін көріп қалған қызы жүгіріп келіп, мойнына асылды да, екеуі осылай көпке дейін құшақтасып тұрды.

-Ер жетіп, есейіп қалыпсың, балам, тіпті танымай да қалдым, - деді қымсынған әкесі, зорлана күлімсіреп. Балдызы мен келіні Бөкенді өте жақсы қарсы алды. Меруерт асүйде әрекет жасап жатты, қыздары дастарқан жайып, көмектесіп жүр. Жанына қаяу түскен Бөстек қызына қарап отырып, оның жеңіл және еркін түрде өзінің жақын туыстарымен бас қосып кеткенін байқады. Зеренің туған үйінде өзін бақытты болып сезінгенін, туыстарының да қуанышқа бөленгенін көргенде, жүрегі бір жағынан шаттанып, екінші жағынан сыздап ауырып кетті.

Девочка морщится во сне, потому что усы у Бостека колючие. Он сворачивается дугой, как бы защищая ребенка со всех сторон от неожиданных нападений, и незаметно для себя засыпает.

Когда Зере уехала в город заканчивать десятилетку, Бостек вышел на пенсию и затосковал. Стал часто болеть. Появился какой-то тревожный и неотвязный кашель. Врачи поставили диагноз – закрытая форма туберкулеза. Закрытая, значит незаразная и безопасная для окружающих. Болезнь могла тянуться сколь угодно долго, но Бостек знал, что эта хворь вкупе с тоской доконают его.

УАЗик, столько лет служивший ему верой и правдой, стоял теперь во дворе.

- Старый он, как и я, видать, никому уже не нужен. Потому колхоз и подарил его. Списали вместе со мной доживать век, - горько усмехаясь, говорил он людям. А когда пришла весть о том, что Зере едет в Алма-Ату поступать в институт иностранных языков, Бостек засобирался в дорогу. Выпросил в управлении своего бывшего водителя Алена на пару дней, сел с ним в УАЗик, как это бывало прежде, и отправился в Джамбул.

Дочь первой бросилась ему на шею, завидев его в проеме входной двери, и они долго стояли в коридоре обнявшись.

- Подросла, дочка, совсем взрослая, тебя и не узнать, - только и смог выдать из себя смущенный Бостек. Брат жены и келин встретили его хорошо. Меруерт хлопотала на кухне, девочки помогали накрывать на стол. Он смотрел на свою дочку и с грустью думал о том, как естественно и легко влилась она в свою настоящую семью. Ему было и радостно, и больно от того, что Зере счастлива в этом доме, так же, как счастливы и те, кто родил ее.

-Ал, Сланбек, үйіңде отыра беруге уақытым жоқ, Әлен де ертең жұмысқа шығуы керек. Саған бір шаруам бар еді, жүр, сөйлесейік, - деді Бөстек.

Екеуі кабинетке қарай өтті. Әбден тозған баяғы жол сандығын ашып, ішінен бірнеше қабат қағазға оралған буманы шығарды. Орамасын ашып, жиырма бес және елу сомдық ақшаның қалың буындысын көрсетті.

-Бұл менің өмір бойы жинағаным. Қызыма жұмса, ешнәрсеге мұқтаж болмасын. Бұның жетпейді десең, есігіңнің алдында УАЗ тұр. Сатып жібер де, түскен соманы Зеренің атына жинақ кассасына салып қой. Кім біледі қанша өмірімнің қалғанын. Жүрегім жай тапсын, аздап уайымсыз өмір сүрейін. Өзің білесің, Зереден басқа менде ешкімнің жоғын.

-Бөке, қойыңыз, үйтіп айтпаңыз. Бәрі де дұрыс болады, уайымдамаңыз. Айтқаныңызды істейміз. Тұра тұрыңыз, әлі Зеренің тойын тамашалармыз.

-Құдай соны бере қойсын. Мен оны көргім келмейді деп ойлайсың ба? Дегенмен Алматыда, үлкен қалада оқиды, онда көп нәрсе қажет болар.

Бөкең өзін шығарып салуға рұқсатын бермеді. Кетерінде қалпағын киіп, қызын құшақтап, бетінен сүйді де, бәрімен қоштасып, шығып кетті...

Зеренің палатасы перзентхананың үшінші қабатында еді. Ал кереуеті дәл терезенің қасында. Түнде шексіз, тұңғық аспанға көпке дейін қарап жатты. Қараңғыда алыстағы жұлдыздар болар-болмас жымындасады, айдың домалақ табағы жерге өзінің бейқұт, інжудей мөлдір нұрын төгіп тұр. Сәбиі де тыптыныш жатыр, түнде бірде бір жылап, анасын мазалаған жоқ. Тек сәл ернін шылпылдатып қояды. Бәлкім ол өзінің әлдеқандай нәрестелік түстерін көріп жатқан болар. Ел, бөпелерді

- Вот что, Сланбек, мне тут засиживаться некогда, да и Алёну на работу надо к завтраму выйти. Дело есть, потолковать нужно.

Вдвоем прошли в кабинет. Бостек раскрыл свой старый, издававший виды саквояж и бережно вынул оттуда сверток, в несколько слоев завернутый в бумагу. Вскрыв обертку, показал толстую пачку денег из двадцатипяти- и пятидесятирублевых.

- Это все, что я накопил за свою жизнь. Потрать их на мою дочь, чтобы ни в чем она не нуждалась. Если этого не хватит, у тебя во дворе стоит УАЗик. Продай его и вырученные деньги положи на ее имя в сберкасса. Кто знает, сколько мне осталось. Хочу жить со спокойным сердцем. Ты же знаешь, что кроме нее у меня никого нет.

- Боже*, перестаньте так говорить. Все будет хорошо, не переживайте. Сделаем, как вы скажете. Погодите, еще на свадьбе у Зере погуляем.

- Дай бог, конечно. Думаешь я этого не хочу? Все-таки ей в Алма-Ате учиться, город большой, много чего там нужно будет.

Он запретил им провожать себя. Надел у входа шляпу, обнял, поцеловал дочку и, попрощавшись со всеми, захлопнул дверь.

Палата Зере располагалась на третьем этаже роддома. Кровать стояла у самого окна, и она ночами подолгу смотрела на необъятное, безмолвное небо. Далекие звезды тихо мерцали во мраке и круглый диск луны изливал на землю свой безмятежный, жемчужный свет. Малыш ее был спокоен, ни разу за ночь не разбудил ее плачем, только иногда покрхтывал да почмокивал. Наверно и ему снились какие-то свои младенческие сны.

Ұмай-ананың өзі қорғаштап жүреді дейді. Ұмай-ана олармен сөйлескенде, бөбектер шүлдірлеп жауап береді, ал ұйықтаған кезде, түсінде күлімдейді екен. Оны біздің түсінуіміз мүмкін емес, себебі бала кәдімгі адамдардың тілімен сөйлей бастағанша, ол Ұмай анамен құдайлардың тылсым тілінде ғана сөйлейді. Өмірдің қарбаласқан у-шуында балалық шағымызбен байланыстан айрылып, біз ертегілерге сенуден бас тартқанбыз. Сондықтан, сәбилердің білгенін біз біле алмаймыз. Зере, өскен баласының алып батыр болып, қолына семсерін ұстап, үстіне сауытын киіп, дулығасының үкісі желбіреп, қанатты тұлпармен көк аспанда ұшып келе жатқанын елестетіп, сәл күлімдеді.

Сонан соң жай ғана:

-Ата, немереңе Алпамыс деп ат қоямын. Сен мені естисің бе? – деген кезде, Зеренің көзінен моншақтай мөлдір жас төмен ағып түсті

Говорят, малютку оберегает богиня Умай. Когда она разговаривает с ними, малыши агукают в ответ или улыбаются во сне. И нам не понять, почему они это делают, потому что, пока ребенок не заговорит на языке людей, он говорит с матерью Умай на языке богов. Он знает то, чего не знаем мы, те, кто утерять в суете жизни связь с далеким детством и перестал верить в сказки. Зере улыбнулась, представив, как ее сын, большой и сильный, летит с мечом в руке на крылатом тулпаре по синему небу и ветер развеивает на его шлеме пучок совиных перьев.

- Ата, я назову его Алпамысом. Ты слышишь меня? – прошептала Зере и по ее щеке скатилась большая, прозрачная слеза.

Ескерту:

... шаңырақ орнатады мендей қартқа мола қазып* - көшпелі ел үшін бұ дүниеде баласыздықтан асқан жаза жоқ. Себебі, жалғыз бас, ағайын-туыссыз, артында тұқым қалдырмаған адам қайтыс болғанда, оны ата-бабасының жеті буынға дейін қайтарымсыз, біржолата із-тұзсыз кеткені деп білу керек. Ондай адамға моласының үстінен үйдің шаңырағын орнатқан. Қазақтың даласында бұдан асқан қайғылы көрініс болмаған дейді

Примечания

* Ата – дедушка;

*Апа – бабушка;

* Алпамыс – батыр (богатырь), герой одноименного казахского народного эпоса. В тексте использованы строки из оригинального перевода эпоса автором (Р.А);

* Бай - крупный скотовладелец в казахской степи в эпоху феодализма;

* Аналык – жена бая Байбори и мать Алпамыса, в дословном переводе Аналык означает материнство;

*Мойынкумы – песчаная пустыня в Южном Казахстане;

* Сары Арка – центрально-казахстанский мелкосопочник;

*Бауырсаки – маленькие, чаще квадратной или ромбовидной формы кусочки дрожжевого теста, обжаренные в растительном масле;

* Апай - уважительная приставка к имени женщины, старшей по возрасту, учительницы;

*Ашаршылык – Великий голод в Казахстане 1932-1933 годов;

* Келин – невестка, сноха;

*Айналайын - У древних тюрков существовал удивительный обряд кружения. У казахов он выражается словом «айналайын» - обойду, окружу тебя. Казахи избегают полного круга, при осмотре чего бы то ни было. Обойти человека - значит принять на себя все его болезни, все чары, которые тяготеют над ним. Поэтому самое нежное слово для казаха и самое верное выражение любви заключается в слове «айналайын». В старину часто любящие отцы бегали с поясом на шее вокруг юрты, где лежал больной сын, предлагая себя Небу, взамен больного ребенка. Птицу, попавшуюся в руки, отпускают на волю, не иначе как обведя ее несколько раз вокруг головы. Говоря «айналайын», мы всякий раз совершаем тенгрианский обряд истинной и самоотверженной любви, завещанной нам пращурами.

* Курт – сушеный творог в виде шариков, имеет солоноватый вкус с кислинкой. Изобретен кочевыми народами Центральной Азии;

* Лоскуты плюша – в Казахстане сохранился древний доисламский обычай раздавать на праздниках и поминках лоскуты плюша, парчи или атласа. Традиция, видимо, имеет отношение к обвязыванию деревьев лоскутками разноцветной ткани народами, исповедовавшими тенгрианство. Это, обращенные к богу Неба Тенгри молитвы о помощи в житейских делах, просьбы об удаче;

* Жаным – душа моя;

* Маладес – искаженное от рус. молодец;

* Конырат – В прошлом один из крупнейших племен Среднего жуза. Представители этого рода по сей день населяют территорию южного Казахстана, берега Сырдарьи в ее среднем течении, а также предгорья Каратау;

* Жараткан – Создатель;

* Шанырак поверх истлевшей горсточки костей – шанырак – это круговое навершие купола юрты, также означает родной кров. Для кочевого народа не было хуже кары, чем отсутствие детей, потому что прерывалась нить рода. Со смертью последнего в роду вновь умирали поколения предков. Поэтому на могилу последнего представителя рода клали шанырак, и не было в степи ничего печальней такой могилы.

* Пучок совиных перьев – по казахским поверьям пучок перьев филина или совы имел сильное охранное свойство, из него изготавливали обереги;

*Домбра –национальный, музыкальный двухструнный щипковый инструмент;

*Умай -"наша прародительница, госпожа Умай" - называли тюрки свою главную богиню, имя которой означает "лебедь". В образе птицы она могла летать в небе, ходить по земле и плавать по воде. Умай ана – мать Умай - это богиня, дарующая жизнь младенцам, покровительница домашнего очага, приплода в животном и растительном мире. В руках Умай была всегда золотая чаша, где в освященном молоке помещались души детей. Если ребенок заболел, она кормила его молоком из своей чаши и приносила выздоровление. Умай покровительствовала младенцам, которые еще не разорвали отношений с природой и миром духов. Ее неизменными атрибутами были корона в форме трилистника и обереги для мальчиков – лук и стрелы, для девочек- веретено с куделью;

*Карлыгаш – женское имя, в переводе – ласточка;

*Тулпар - крылатый (или летящий) конь в казахской мифологии. Соответствует древнегреческому Пегасу;

*Мыстан – старуха, злая колдунья, персонаж казахских сказок;

*Аруаки - духи предков;

* Анашым - ласковое обращение к матери;

* Боке – уважительно-сокращенное от Бостек;

ЖЫЛАМА, ЖАНЫМ, ЖЫЛАМА

-Арыстан, әй, Арыстан, иттің баласы-ай! Қайда жоғалып кеттің? Керекті кезде осы жүгермекті ешқашан таба алмайсың!

Он жастың шамасындағы ірі ұл бала жол-жөнекей зақпысын қалтасына сұғып, асығыста шаң-шаң қолын көйлегінің кеудесіне сүртіп, аулада кірпіштен орнатқан ошақтың төңірегінде әрекет жасап жүрген менің анамның қасына жүгіріп келді. Үлкен қазанда бұрқылдап ет пісіп жатыр.

-Қайда жүрсің сандалып? Қамыр жайып болғанымша ана балаға қарай тұр. Міне дегенше түскі тамаққа ата да келіп қалуы керек, ал мен еш нәрсені үлгермей жатырмын.

НЕ ПЛАЧЬ, ЖАНЫМ, Я С ТОБОЙ

- Арыстан! Эй, Арыстан, негодник! Куда ты пропал? Никогда не дозовешься этого сорванца, когда он нужен!

На ходу запихивая рогатку в карман штанов и торопливо вытирая об себя пыльные руки, крупный мальчишка лет десяти подбежал к моей маме, хлопочущей во дворе у сложенного из кирпичей очага, на котором в большом казане варилось мясо.

- Где тебя только носит? Забери ребенка, поиграй с ней, пока я буду раскатывать тесто. Скоро ата* придет на обед, а у меня еще ничего толком не готово.

Сөзіне бірден бағынып, Арыстан тапшанның қасына барды. Онда, жан жақтан жастықпен қымтап қойған сегіз айлық мен жорғалап жүрмін. Қолына алып, ләңгі ойнап жатқан бір топ балаларға қарай зымырап қайта ұмтылды. Ләңгі дегенің бар болғаны қорғасынның домалақ түйіріне жапсырған бір жапырақ тері. Одан былай ләңгі деп күні бойы тамақты да, ұйқыны да ұмыттыратын балалардың құмар ойынын атайды. Айналасында топырлап тұрған жолдастарының шыдамсыз айғайына еш мән бермей, Жайлаубай кезек-кезек екі аяғымен ләңгіні теуіп, ақылға симайтын айла шарғысын жасап, оны біресе жоғары, біресе төмен лақтырып қайта қағып алады. Ал ләңгі, жіппен байлап қойғандай, ұшып барып, аяғының ұшына қонады да қайтадан ауаны сызып өтеді. Менің анам айтқандай «өңкей бұзақылар» өзінің кезегін күтіп, қыбыр етпей ләңгінің ұшуын аңдып тұр. Ақырында Жайлаубай жаңылып, қорғасынның түйірі шаң жерге бұрқ етіп түсті. Сабыры таусылған балалар мәз болып ду ете қалды.

-Келесі кім? Болсаңдар тез! Қане!

-Арыстанның, Арыстанның кезегі! Ей, Арыстан, созба!

-Ала тұршы, - деп мені Арыстан Жайлаубайға ұстатты. Қыңқылдағанымды ести салып, шикылым айқайға көшпей тұрып, қайта қолына алды.

-Мақұл, мен соңыра... Сапа, сен шық, - деді.

Сапа ортаға қарғып шықты да, аяғымен ләңгіні аударып түсіріп, іске қызумен кірісті. Арыстан мені қайтадан Жайлаубайдың қолына ұстатты, мен тағы да қыңқылдай бастадым. Әдеттегідей қолдан қолға көшіріп, біртіндеп бөтен балаға үйреткен сияқты. Жайлаубай Сападан көзін алмай, мені бір икемсіз түрде селкілдетіп, тынышталатын шығар деген үмітпен ысылдап қояды. Арыстанның қолы босап, баяғы әдетімен алақанын өз көйлегіне сүртіп, ләңгіге ұмтылды.

Арыстан покорно идет к топчану, где обложенная подушками, чтоб не выпала ненароком на землю, ползаю я, которой от роду месяцев восемь. Берет меня на руки и бегом несется обратно к пацанам, играющим в лянгу. * Лянга - всего лишь кусочек меха, прикрепленный к свинцовому битку, а еще это – азартная игра, любимое занятие всех мальчишек, которым они могут заниматься часами, забыв о еде и отдыхе. Выдавая немыслимые трюки, под шумные выкрики окруживших его мальчишек, Жайлаубай подкидывает то одной, то другой ногой лянгу, которая, словно привязанная невидимой нитью, подсакивает высоко и падает аккуратно на ступню, чтобы вновь взлететь вверх. Вся «шпана», как их называет моя мама, замерев, следит за полетом лянги, с нетерпением ожидая своей очереди. Наконец Жайлаубай ошибается и, под одобрительные возгласы нетерпеливых пацанов, биток падает на пыльную землю.

- Кто следующий? Давайте скорее! Ну!

- Арыстана, Арыстана очередь! Эй, Арыстан, не тyani.

Арыстан со вздохом передает меня Жайлаубаю:

- На, поддержи, - я начинаю похныкивать и, не дожидаясь, пока писк перейдет в громкий ор, он со вздохом забирает меня обратно:

- Ладно, я потом. Сапа, давай ты.

Сапа выскакивает на середину и с жаром начинает выделять кульбиты с лянгой. Арыстан опять отдает меня Жайлаубаю, я снова хнычу. Так они по привычке передают меня поочередно из рук в руки, пока я не привыкну к чужому мальчику. Жайлаубай, не отрывая глаз от Сапы, неловко трясет меня и торопливо сюсюкает, в надежде, что наконец я успокоюсь. Облегченно вздохнув, Арыстан по привычке вытирает ладони об рубаху и бросается к лянге.

Балалардың ортасына шыққанын байқап, мен айғайды салдым, бірақ оған ешкім де мән берген жоқ, себебі құрдастары үшін Арыстан ең үздік ойыншы болатын. Ләңгі менің шыдамымды әбден бітіріп, ұзақ уақыт біресе жоғары, біресе төмен ұшады да, жерге түспей, дәлме-дәл Арыстанның аяғына келіп қонады. Балалар, ойынның ережесін бұзбасын деп, уақытында ләңгіге аяғын тосқан Арыстанның әр қимылын өткір көзбен аңдып тұр.

Бір кезде анамның:

-Арыстан, бала неғып жылап жатыр? – деген наразы дауысы істі бұзып, ләңгі аяқтан қиыс өтіп жерге сылқ етіп түсті. Арыстан лажсыздан мені апыл-ғұпыл Жайлаубайдың қолынан алып, бауырына қысты.

-Ей, ақымағым-ай, көрдің бе, саған бола жеңіліп қалдым, - деп жасқа толы көзімді байқап,

-жылама, жаным, жылама, - деп екі бетімнен сүйді.

Соқпақ жолдың сонау шетінде атқа мінген менің атам көрінді. Шаңды көтеріп үйге қарай асықпай келе жатқан жануарды сәл қамшылап қояды. Балалар шегініп жол берді:

-Ассалам алейкум, ата! – деп.

-Аликум ассалам, балалар. Арыстан, алдағы кішкентайды қалай ұстап тұрғаның? Құлатып аларсың? - деп маған тұнжырап қарады да аттан түсіп, оны қисық шарбақтың діңгегіне байлап қойды. Атам мені онша еркелетпейтін, себебі әкем оның жалғыз ұлы болған соң түсінігінше бірінші немересі ұл болуы керек еді, бірақ өкінетіндей мен қыз болып тудым. Атам қайтқан жылы мен бес жаста, ал оның аңсап күткен ұл немересі, менің інім, бір жаста еді. Бірақ бүгінгі күнге дейін анық білетінім, атамның маған деген жүрегінің түбінде бір ерекше тынымды сезімінің бар болғаны. Балалық шағымнан қалған бұлдыр елесімде ол кісінің сәл күлімдеп алыстан менің қылықтарыма қарап отырғаны, қарайып күнге күйіп кеткен бетіндегі ерекше нұрланған көздері. Оны мен ешқашанда ұмыта алмайтын сияқтымын.

Увидев его в середине круга, я поднимаю крик, но уже никто не обращает на это внимания, потому что Арыстан – лучший игрок среди аульных пацанов и лянга долго, нестерпимо долго для меня летает то вверх, то вниз и никак не падает на землю. Мальчишки зорко следят за тем, чтобы кружащийся на месте волчком и вовремя подставляющий ногу под стремительно падающую лянгу Арыстан не нарушил правила игры. Сердитый окрик мамы: «Арыстан, почему она плачет?» - делает свое дело и под всеобщий возглас радости, лянга пролетает на этот раз мимо ноги. Махнув рукой, он торопливо забирает меня у Жайлаубая, прижимает к себе и шепчет:

- Ну чего ты, глупая? Видишь, из-за тебя я проиграл, - а затем, посмотрев на мое заплаканное лицо, целует в обе щеки, - не плачь, жаным*, я с тобой.

На другом конце проселочной дороги показался мой дедушка в седле. Он лениво похлестывал камчой по крупу коня, который медленно поднимая копытами облачка пыли, шел к дому. Мальчишки почтительно расступились:

- Ассалам алейкум, ата!

- Аликум ассалам, дети. Арыстан, как ты держишь ребенка, уронишь ведь? – он хмуро посмотрел на меня, слез с лошади и привязал поводья к столбу кривой изгороди. Дед был со мной не очень ласков, потому что у отца, его единственного наследника, по всем понятиям первенцем должен был стать сын, но родилась я, девочка. Его не стало, когда мне исполнилось пять лет, а первому долгожданному внуку – год, но и сегодня я точно знаю, что он любил меня, любил какой-то своей сдержанной, упрямой в глубине сердца любовью. Смутные детские воспоминания не дают забыть, как не раз он издали, с еле заметной улыбкой наблюдал мои детские шалости и глаза на его дочерна загорелом лице лучились каким-то особенным светом.

Анам қолындағы ожауын былай қойып, алдынан шықты да қымсынып, жай ғана:

-Ата, қолыңызды жуыңыз, тамақ дайын, - деді. Көзін жерден көтермей, жап-жас, әзірше ұл немере тауып бермеген келініне басын бір изеді де қасынан жүзін еш жібітпей өтіп кетті. Екі қолын жан-жаққа жайып, буындары қабынған аяғын теңселе басып, көзі жарқыраған күн астында сығырайып, үйден апам далаға шықты.

-Әй, шал, кел отыр. Көріп тұрған шығарсың, келінің тамағы даяр болды, - деп уһлеумен тапшанға мініп құрақ көрпенің үстінде шашылып жатқан жастықтардың арасына барып отырды. Ортада аласа үстелдің үстінде жайпақ табақта қазаннан енді түсірген ыстық қамыр мен ет. Апам әрқашан ыңғайы келсе болды, шалының алдында өзінің шапшаң және пысық келінін мақтап қоюды ұмытпайтын. Оның бірінші қыз тапқанына уайым тұрмақ, мән де бермейтін.

- Жас қой, бұлардың бүкіл өмірі әлі алда. Ұл баланың талайын тауып берер бізге, - деп күйеуін жұбатушы еді. Атам үңірейген көкпеңбек көзімен кемпіріне тесіле қарап, сөзін онша жақтырмай басын шайқайтын еді. Апам күліп, қолын сермейтін:

- Тарт әрмен қарай тұздай көзіңді, тесіп жіберерсің. Тек немерелеріме тимесе екен осындай көз, іші шалпылдаған су ма? – деп.

Атамның көзі көк, қаныққан қою күлгін түсті болып құлпырған, қазақтар онша жақтырмайтын көз еді. Апамның түсінігі бойынша әдемі деп тек қарақат әлде қой көзді айтуға болатын. Ол кісінің тілегіне сәйкес мен де, інілерім мен сіңлілерім де қой көз болып туыппыз. Менің ойымша, апам намазын оқығанда оны құдайдан сұраған, ал құдай өтінішін естіген болар. Кейде осы маған, тым болмаса балаларыма атамның көзінің тимегеніне өкінетінім де бар.

Мама убрала в сторону поварешку, отошла от очага и, почтительно вытянув обе руки вдоль тела, тихим голосом сказала:

- Ата, мойте руки, все готово.

Не поднимая глаз от земли, он молча кивнул своей юной невестке, не считая нужным одарить улыбкой ее, так пока и не подарившую ему внука. Расставив руки в стороны и переваливаясь с одной, разбитой артритом ноги на другую, щурясь от внезапно яркого солнца, из дому вышла моя бабушка:

- Пойдем, шал*, видишь, келин* твоя все приготовила, садись, - и с кряхтением забралась на топчан, где посреди разбросанных на лоскутном одеяле подушек, на низеньком круглом столе стояла большая плоская чаша с горячим беспармаком*. Апа пользовалась каждым удобным случаем, чтобы похвалить перед дедом мою расторопную и хозяйственную маму. Ее-то меньше всего волновало, что у их сына первой родилась девочка.

- Молодые они еще, все у них впереди, будут у тебя внуки и не один, - утешала она каждый раз мужа. Дед же, обратив на нее свои глубоко посаженные, пронзительно синие глаза, досадливо качал головой, а бабушка со смехом добавляла:

- Убери от меня свои синие, как соль глаза, просверлишь ведь насквозь. Только бы внукам такие не достались. Вода что ли в них плещется?

У деда были глаза на редкость насыщенного темно-синего, с фиолетовым отливом цвета, что казаками не очень-то и одобрялось. По бабушкиным понятиям красивые глаза – это карие или черные, как смородина. Мне, моим братьям и сестрам достались все оттенки карего цвета, как того и хотела бабушка. Я думаю, читая намаз, она наверняка иногда просила бога об этом и бог услышал ее. А мне жаль, я хотела бы иметь глаза, как у деда, или, по крайней мере передать их своим детям.

Дегенмен неге сонша қиналатынымды өзім де түсінбеймін. Мысалы ұлымның көзі сұр мен көк түс араласқан, ол да өте келісті болып көрінеді екен. Бірақ, атама ұқсаған, теңіздің тереңіндей көк көзді осы күнге дейін қазақ тұрмақ, орыстар мен немістерде де көрген емеспін.

Атамның күйінуін түсіну қиын емес еді. Көп баланың арасында жалғыз аман қалған ұлы менің әкем болатын. Енді, жетпіске аттағанда үндемей бар жігерлігін жұдырығына түйіп, үзіліп кете жаздаған тұқымын қалай да болса жалғаймын деп ұл бала немересін күтіп жүрген адам еді. Өзінің руы – таракты жалайырлар атамды ізгі ниетпен қадірлейтін. Кейін, мектепте оқып жүріп, бар болғаны ауылдың сиыршысы, атамның алдында неге елдің шегініп жол беретінін ұқпай таңғалушы едім. Бұл мәселенің мән-жайына мен біраз жылдардан кейін, атам дүниеден озғанда ғана түсініп жеткен сияқтымын. Кей күндері тым кешігіп, үйге түнге қарай үндемей, әбден шаршап келуші еді. Апам сонда сәл кекетіп сұрайтын:

-Иә, таптың ба байлығыңды? Кең даланың бәрін қазып тастамассың. Қоймайсыңба бұл ісінді? – деп.

-Сөйлем, кемпір. Онда не шаруаң бар еді? – деп атам қолын бір сілтейтін.

Ежелгі қазақтың даласына сырттан келген ислам діні, орыстың отаршылдығы, кеңес өкіметі біздің шетте қалған жаққа біраз кешігіп жеткен. Бетпақдала мен Мойынқұмның шөл аумағы бұл жердің тұрмыс салтын қорғаштап, көпке дейін бөтен әсерді жуытпаған сияқты. Ауылдың шалы мен кемпірі намазын оқып, арасында жергілікті молданың әрекетіне сырттай зілсіз әзілдеп, қиын жағдайда Алла мен осы елді шынайы Жаратқан Тәңірге бірдей табынатын. Дегенмен өзгерістер біртіндеп бұнда да өз орнын тапты.

Хотя, что это я жалуюсь? У моего сына серые зрачки с вкраплениями зеленого, что также необычайно красиво. Но таких, как у моего деда пронзительно синих, словно морская глубина глаз, я не встречала по сей день ни у кого: ни у казахов, ни у русских или, например, немцев.

Отчаяние деда можно было понять. Мой отец, его единственный оставшийся в живых сын родился, когда ему было далеко за сорок. И теперь, в свои почти семьдесят он с каким-то молчаливым упорством ждал внуков-мальчиков, которые продолжат его, чуть было не прервавшийся род. Среди своих родичей, таракты жалайыров* он пользовался величайшим уважением. Уже в школьные годы я задумывалась над этим и никак не могла понять, почему люди почтительно расступались перед ним, простым пастухом, приглядывающим за колхозными коровами. Много для меня прояснилось гораздо позже, когда его уже давно не было на свете. Порой дед задерживался где-то допоздна. Возвращался усталый, молчаливый. Бабушка встречала его с легкой насмешкой и спрашивала:

- Ну, как? Нашел свои богатства? Всю степь не перероешь, пора бы уже уgomониться.

На что дед махал в ее сторону рукой со словами:

- Молчи, бабка, тебе-то что с того?

Все, что пришло в казахскую степь со стороны: ислам, русские колонизаторы, советская власть, достигало этот забытый богом край в последнюю очередь. Словно Бетпақдала*, безводные пески Мойынқұмов* оберегали многовековой жизненный уклад этих мест от стороннего влияния. Старики читали намаз, по-доброму посмеивались над местным муллой и в трудные минуты жизни возглас «Алла» частенько перемежался у них с обращением к Таниру (Тенгри)*, истинному богу этой земли. Тем не менее, перемены медленно, со скрипом, но доходили и сюда.

Менің Алдаберген атам Тоқтамыс деген атақты байдың ұрпағы еді. Жалған ат қоюға шебер, тұспалдап сөйлейтін ауылдың жұрты аласа бойы үшін «Әлди-әлди» деген бесік жырының сөзін сәл өзгертіп, атамды Әлдей деп атап кеткен екен. Осы атыменен ғұмырын басынан аяғына дейін кешіп, елдің және бала-шағасының есінде Әлдей боп қала берген. Кеңес өкіметі келгенде экспроприацияның себеп-салдарымен атам басты жеке меншігінен айрылып, бала-шағасын, үш пе әлде төрт әйелін жиып, сақтап қалған мүлігін бірнеше ат пен арбаға артып, Түрікменстанға қашып құтылған. Түнімен жапан түзді кезіп, күндіз ары-бері даланы жортып жүрген атты қызыл әскерлердің күзетінен тоғайлардың ішіне, өзендер мен көлшіктердің жағасындағы қалың қамыстың арасына жасырынып сақтанған.

Қашқындарды, нәресте әлде шал-кемпір болсын, аямастан түгелдей қырып тастайтын. Дүниені емес, тірі жанын құтқару керек деген түсінікке жеткенде, өзімен бірге қашқан бірнеше қызметкерлеріне мидай далада алты қанат үй сиятын орды қаздырады. Қалған мүлігін сол киіз үйге тығып, үстінен топырақпен толтырып жауып тастатады. Осы оқиғадан он бес - жиырма шақты жыл кейін дүниеге келген менің әкемнің айтуынша, болашақта бәрі орнына түсер деген үмітпен қазған орда әйелдерінің санымен сол заманда аса қымбат үш-төрт «Зингер» тігін машинасын, жібек, мақпал, баршын, қамқа, атлас, қыжым, мақта маталардың бумаларын, қолдан жасалған парсы және басқа да сапалы кілемдерді, түрлі-түсті текеметті, күрделі өрнекті жеңіл сырмақтарды, кенепке оралған бұлғын мен түлкінің терісін, аң терісімен қапталған ішіктерді, тымақтарды, неше түрлі қымбат затқа толы, асқан шебердің қолымен жасалған сандықтарды, күміс тостағандарды, күміспен қапталған ер-тоқымдарды, тағы да талай басқа заттарды қалдырған дейді.

Мой дед Алдаберген был наследником знатного бая Токтамыса. Аульный люд, имевший обыкновение говорить полунамеком и давать меткие прозвища, за малый рост прозвал его Альдеем, слегка исказив слова известной колыбельной песни «Альди-альди». С этим именем он и прожил жизнь от начала до конца, навсегда оставшись в памяти своих детей и односельчан Альдеем. С приходом советской власти дед был подвергнут экспроприации. Собрав все, что смог вывезти на подводах, с детьми и несколькими женами бежал от советской власти в Туркменистан. Передвигались ночами, днем прячась в прибрежных камышах рек и озер или в степных тогаях*, так как по всей степи рыскали конные отряды красноармейцев.

Беглецов они не щадили, расстреливали всех поголовно, от стариков до младенцев. Когда стало ясно, что не добро надо спасать, а себя, дед велел своим работникам, бежавшим вместе с ним, выкопать большую яму в степи, установить в ней шестикрылую юрту, сложить все, что ему удалось сохранить, и засыпать землей. Мой отец, родившийся на 15-20 лет позже этих событий, рассказывал, что в той юрте дед оставил до лучших времен три или четыре (по числу жен) швейные машинки «Зингер», ценившиеся в степи на вес золота, рулоны шелка, бархата, парчи, плюша, атласа, хлопка, персидские и еще какие-то, ручной работы ковры, цветные текеметы*, легкие сырмаки* с затейливым узором, завернутые в холстину шкурки соболя, лисы, обитые мехом шубы, шапки, кованные, тонкой работы сундуки, полные всякого добра, серебряные чаши, седла, отделанные накладным серебром и еще много всяких иных вещей.

Өздерімен бірге қол орамалға тығыздап буып алғандары тек әйелдерінің көйлегінің бүкпесіне жасыруға жарайтын алтын және күміс замартас, меруерт, лағыл тасты сырға, алқа, шомбал білезіктер және басқа түрлі зергерлік бұйымдар. Кездейсоқ адам көңілін аудармасын деп, қыздарының құлағынан сырғаларын, шашынан шолпысын шешіп алған.

Шамасы жол-жөнекей талай қиыншылықты бастан кешірген болу керек. Бөтен жерден аман-есен өтеміз деп, жолда тамағы мен қауіпсіздігінің ақысына сырға, сақина мен алқаны төлем ретінде беріп, дегенмен Түрікменстанға да жетеді. Осы сапарында атамның неше баласымен әйелінен айрылғаны белгісіз, бірақ білетінім, ол кісінің Түрікменстанда төңіректегі елге белгілі етікші болғаны. Өстіп айтарлықтай сиреген жанұясын керек-жарақпен қамтамасыз еткен екен. Бұрынғы молшылықта шалқақтап өмір сүрген атамның тіккен етігі көпке дейін желінбейтін, өте мықты болған дейді.

Аяқ киімнің табаны мен былғарыдан пішілген үстін арнайы ерітіндіге жібіткен шидің сабағымен қусырып тіккен екен. Елдің айтуынша, етіктің табаны әбден тозып тесілсе де, бірде бір тігісі үзіліп, әлде орнынан тайып кетпеген екен.

Әйтеуір, кейбір дереккөздер бойынша қазақтың үштен екісін баудай түсірген ызғарлы ашаршылық басылайын дегенде, елдің жағдайы түзеліп, жөнге түсе бастағанда атам да елге қайтып келеді. Қаптаған бала-шаға да жоқ, әйелінің біреуі де жоқ, у-шу болып аттанған көп жанды отбасынан қасында қалған тек жалғыз ересек қызы Зүлпия. Келгендегі тапқаны әбден жүдеп тозған ауыл. Баяғы байтақ жұрт байқарлықтай сиреп кеткен. Күтіп алған азғантай туысының арасында аман қалған үш атадан келе жатқан бауырлары, ағайынды Балмағамбет пен Қалмақан еді.

С собой они взяли только то, что жены могли спрятать в многочисленных складках своих платьев: туго завязанные в носовые платочки золотые и серебряные украшения, изумруды, жемчуг, рубины, массивные браслеты. У дочерей из ушей вынули серьги и с кос сняли шолпы*, все, что могло привлечь внимание случайного путника в степи.

Дорога, видимо, была нелегкой, но они все-таки добрались до Туркменистана, в пути покупая еду и безопасный проезд через незнакомые места на серьги, кольца, подвески. Я не знаю, сколько бед и лишений им случилось пережить, скольких детей и жен потерял он в дороге, только в Туркменистане мой дед Альдей стал знаменитым на всю округу сапожником, чем и добывал пропитание своей значительно поредевшей семье. Обувь, которую ата, живший прежде в роскоши и неге, научился шить, говорят, не знала сносу.

Подошву и мягкий кожаный верх он сшивал вымоченными в специальном растворе стеблями чия – степного мятлика, да так, что стиралась до дыр подошва, но ни один шов не обрывался и не сходил со своего места.

Вернулся дед на родину лишь когда в степи начала понемногу налаживаться жизнь после страшного голода, выкосившего, по некоторым источникам, две трети моего народа. Вернулся без жен, детей. Рядом была только младшая, любимая дочь-подросток Зүлпия, вот и все, что осталось от его в прошлом большого семейства. Застал разоренный аул. Встретили его, некогда многочисленные, теперь же, значительно сократившиеся числом родственники, среди которых были и два брата, Балмағамбет и Калмақан, приходившиеся отцу родственниками, как говорят казахи «уш атадан», то есть от общего предка в трех коленах.

Ашаршылықтың салдарынан бос қалған көршілес тұрғын үйлердің біреуіне қоныстанып, атам ауылдың сиыршысы болып орналасады. Бастауыш мектепке қызын берген жоқ, себебі жаңа билікке деген сенімі әбден үзілген болатын. Ал Зүлпия апам болса, сол бетінде сауатсыз болып қалған. Ол кісінің айтуы бойынша, Түрікменстанда бір молда ислам дінінің ежелерін үйреткен екен, білімінің бар болғаны сол. Үйге қонақ болып түскен ағайын жігіт болмағанда, атам мектепке әкемді де бермес еді. Есіктің алдында жалығып жүрген жеті жасар баланы көріп, ол кісі атамнан:

-Балаңыз не ғып сандалып жүр бұнда? Мектепке неге бармайды? – деп сұрапты. Оған атам қолын сермеп:

-Көз алдымда болсын. Бұдан басқа мені бұ дүниеде ұстап тұрған еш нәрсе қалған жоқ. Қасымда жүріп өссін, бір күні өзім құсап сиыр бақса да, аштан өлмес, - депті.

Қонақ жігіт өте тапқыр екен. Жағдайды бірден түсініп, жуықта кеңес өкіметі заң шығарды деп атамды қорқытыпты. Мектепке бермеген балаларды жетімдер үйіне өткізіп, ата-аналарын түрмеге отырғызады деген сөзді естіп, бастан ауыр қайғы мен азапты кешкен атам оған шын жүреппен сенген екен.

-Бұл өкіметтің қолынан келмейтін кесапат жоқ. Ескерткеніңе рақмет, балам. Пәледен аулақ жүрейік, одан гөрі мектепке барғаны дұрыс болар, - деп, оған аудан орталығынан баласына мектепке киетін форма мен портфель алуға ақша беріпті. Бірақ ұлын көрші ауылдағы интернатқа өткізуден біржолата бас тартқан екен. Сол қонақ жігіттің күнделікті шаруасымен үйдің қасынан атқа мініп өтетіні абырой болыпты. Таң ертең әкемді мектепке алып кетіп, кешке қайтып әкеліп тұрыпты. Кейіннен атам күн сайын арбаға жуас мәстек биені жегіп, мектепке өзі апаратын болды. Кешке, соңғы сабақ аяқталғаннан біраз уақыт бұрын келіп, ауласында асықпай өмірінің басты маңызының далаға жүгіріп шыққанын күтіп отырады екен.

Поселившись рядом с ними в чем-то опустевшем после Великого голода доме, дед устроился в колхоз пасти коров. Дочь в начальную школу отдавать не стал, потому как крепко не доверял новой власти. Моя тетка Зульпия так и осталась безграмотной. В Туркменистане, рассказывала она нам, ее обучал религиозным азам какой-то мулла – вот и все ее образование. Дед и моего отца не отдал бы в школу, если бы не заезжий дальний родственник, увидевший маявшегoся во дворе семилетнего мальчика. На вопрос гостя:

- Ата, что ваш сын делает здесь среди бела дня? Почему не в школе? – дед, махнув рукой куда-то в сторону сказал:

- Он – последнее, что у меня осталось, пусть бегае т здесь, перед глазами. Не пропадет, вырастет, будет со мной коров пасти.

Находчивый родственник припугнул его, сказав, что советы издали новый закон, согласно которому родителей, не отпускающих детей в школу, сажают в тюрьму, а ребенка отдают в детский дом. Ата, переживший немало бед и лишений, всем сердцем поверил этим словам и сказал:

- Эта власть на всякое способна. Спасибо, сынок, что предупредил. Уж лучше пусть идет в школу, - дал заезжему родственнику денег, чтобы тот в райцентре купил для его сына школьную форму и портфель. Но в интернат в соседний аул отдавать наотрез отказался. Благо, что этот родственник каждый день проезжал мимо на коне по каким-то своим делам. Утром он забирал отца на занятия, а вечером привозил обратно. Позже, сам дед ежедневно садился на арбу, запряженную старой, смирной кобылой, и отвозил сына в школу, а вечером, задолго до окончания последних уроков, сидел возле ее стен и, как он говорил не раз, терпеливо дожидался, когда выбежит на улицу главный смысл его жизни.

Туған жерге оралып, атам ұзын бойлы, сымбатты, ақтәнді, өзі бұрыннан сүйген Үрбаланы кездестіреді. Бір заманда маған тоқал бол деп, атам Үрбалаға сөз айтқан екен, бірақ ол тұздай көк көзді, ұрпақтан ұрпаққа аттан түспеген ата-бабасы сияқты қисық аяқ байдың тұқымы, бекзада жігіттен бас тартқанын жасырмай, бетіне қарап тек күлетін екен.

Оның үстіне атамның бойы Үрбаладан әлдеқайда аласарақ еді. Әбден өкініп, Үрбала ұзын бойлы болыстың хатшысы ма, әлде көмекшісі ме, әйтеуір бір белсенді жігітке тұрмысқа шығыпты. Оған неше бала туып бергені сол бетінше белгісіз түрде қалды. Әр жанұяның өз ақ табы болады екен. Отызыншы жылдардағы аштықта тек екі қызы аман қалады.

Атам талай жылдан кейін кездестірген әйел бұрынғы Үрбалаға еш ұқсамайтын. Желпініп, күлім қаққан көздері сөніп, ару қызға лайықты менмендігі мүлде жоқ болып кетіпті. Жарқыраған екі қатар ақ маржандай тісі де, жеп-жеңіл жүріс-тұрысы да қайда қалғаны белгісіз. Жақындарын жерлеп, екі қызын Қарағандының төңірегіне ұзатып, Үрбала ауылда жалғыз қалыпты. Қасіретке толы жылдары тіпті ұмытылған, осы ғажап, бұрын шөлкез мінезді, енді 40- жастан жаңадан асқан саналы әйелге деген ынтықтығы атамның жүрегінде жаңадан оянған дейді.

Бұл жолы Үрбала оның ұсынысын бірден қабыл алады. Мүмкін себебі - көз алдынан кетпейтін аштық пен азаптың кесірінен өмірден өшкен туыстары болар. Аялы өткір қой көздерінде үрей мен қорқыныш қана орын тапқан еді. Атам да бұрынғы оны өкшелеп аңдыған асқақ мінезді байдың ерке баласына еш ұқсамай, өткенде және мүмкін болашақта кездесетін сұмдықтан қорғауға шамасы келетін, ауыр өмірдің шығынымен әбден шындалған ер адамға айналған еді. Бір жылдан кейін олардың жалғыз ортақ баласы – менің әкем дүниеге келді. Ал жеті жылдан соң, желтоқсан айына жуық, үйге қонаққа келген жігіттің тапқырлығының арқасында әкем мектептің босағасын аттады.

Вернувшись в родные края, дед также застал красавицу Урбалу, высокую, статную, белокожую, любовь всей своей жизни. Когда-то дед хотел жениться на ней, предлагая ей стать любимой токал*, но Урбала лишь смеялась в лицо байскому отпрыску с пронзительно синими глазами и кривыми ногами, потомуку многих поколений лихих всадников, не сходивших с коней.

К тому же дед был почти на полголовы ниже ее ростом. К его великому сожалению Урбала вышла замуж за высокого джигита, то ли писаря, то ли помощника волостного, словом, за какого-то активиста, родила ему детей, количество которых так и осталось неизвестным. Белые пятна есть в истории каждой казахской семьи. В голодные 30-е выжили только две дочери.

Та, которую дед встретил годы спустя, совсем не походила на прежнюю Урбалу. Исчез в ее глазах шальной огонек и высокомерие, присущее красавице, исчезла ее летящая походка и улыбка, обнажавшая два ряда белоснежных зубов. Похоронив мужа и детей, выдав дочек замуж куда-то далеко, под Караганду, Урбала осталась в ауле в полном одиночестве. И в сердце деда с новой силой вспыхнула забытая было за годы лишений страсть к этой удивительной и своенравной сорокалетней женщине.

На этот раз она сразу, не раздумывая, дала согласие на предложение руки и сердца. Перед ее глазами стояла изведенная голодом и муками родня, ушедшая в небытие. В больших, карих зрачках поселились страх и тревога. Теперь дед не был тем надменным байским сыном, домогавшимся ее руки. Перед ней стоял мужчина, закаленный потерями и тяжелой жизнью, тот, кто сможет защитить ее от ужасов, которые пришлось познать в прошлом и, возможно, с которыми придется столкнуться и в будущем. Через год родился мой отец, их единственный общий ребенок. А семь лет спустя, почти в декабре, мой папа, благодаря находчивости проезжавшего мимо родственника, переступил порог школы.

Әлдей атамның даланы шарлап, көмген қазынасын іздегеніне талай жыл болып еді. Бір заманда қалдырған белгілерінің біреуін де таппады. Байтақ Ұлы Дала атам заманғы дәстүрінен айнамай, құрсағына түскенді адамның тұрақсыздыққа толы көзінен нық сақтаған. Елдің ғасырдан ғасырға жылай-жылай төккен көз жасын, аққан қанын, қаза тапқандардың сүйегін, сансыз қасірет пен апатты жаңадан дүниеге келген ұрпақтардан қамқорлықпен мәңгілік бойы жасырып келеді. Себебі, еш адамның жүрегі жердің бастан кешірген сынауының азғана түйірін де көтере алмас еді. Байсалды, жым-жырт дала желі, жаңбыры, боранымен өткен-кеткеннің белгісін аямастан жойып, өзінің жып-жылы самал жел, көктемгі гүлдеу кезең, кәрлі қыс, сұрапыл аяз, боран, жазда қаулап өскен шөп, емін-еркін жайылған сансыз жылқы мен қой, жайқалған бидай, жоғарыда шырылдаған бозторғай, көкте қалықтап жүрген бүркіттер, алыстағы, көзді әбден қандыратын тау жотасының қар басып, күннің астында жарқырап тұрған шыңдары сияқты байлығымен жаңа ұрпақтарымен кеңінен бөлісіп, оларға пана берген.

Сөйтіп тағы бір зарды шегіп, амалсыздан тағдырға көніп, туған жерінде өз жұртына қадірлі болған атам, құдайдан күн сайын аман қалған екі баласына саулық пен бақыт сұрап, күнін әрі қарай кешкен екен. Ал соғыс сап еткен кезде атамның жасы елуге жақындапты. Нашар денсаулығына бола аскерге алынбады. Шынын айтқанда, майданға ұмтылуы да шамалы еді.

В течение многих лет дед бродил по степи в поисках зарытых сокровищ, искал оставленные им некогда метки, но так и не нашел ничего. Степь, Великая Степь, не изменила своим вековым привычкам, скрыв от ненадежных человеческих глаз все, что упало в ее лоно. Все выплаканные слезы, кровь, кости погибших, горе, бедствия, которым нет числа, она заботливо хранит в своих недрах, оберегая новые поколения людей, ибо даже малую толику того, что пережила она, неспособно выдержать никакое человеческое сердце. Спокойная, безмолвная, безжалостно стирая ветрами, дождями и метелями следы бывшего, она продолжает давать приют новым поколениям своих детей, щедро делаясь с ними всем, чем богата: легким теплым ветерком, буйным весенним цветением, суровыми зимами, лютыми метелями, летним разнотравьем, пасущимися на бескрайних просторах табунами и отарами овец, колющейся пашней, солнцем, поющими высоко в небе жаворонками и, слепящими взор вершинами дальних снежных хребтов, над которыми величественно реют беркуты.

Смирившись с еще одной невосполнимой потерей и поневоле повинувшись судьбе, мой дед продолжал жить на земле предков, окруженный уважением людей, ежедневно моля Бога о том, чтобы не пожалел Всевышний оставшимся в живых двоим его детям счастья и благополучия. Когда грянула война, деду было уже около пятидесяти. На фронт его не взяли по состоянию здоровья. По правде говоря, он и не врался туда.

-Осы соғыста немді тауып, немді жоғалтып едім? Қарғыс атқан өмір мені мына кішкене баламнан басқаның барлығынан айырды. Бұны тағдырдың еркіне тастап бөтен жерде қанымды не үшін төгемін, айтыңдаршы? Далама келіп, айыпсыз елімнің астаң-кестеңін шығарып, оны ағыл-тегіл жойып, жинап-тапқан дүниемді быт-шыт қылып, енді өздерінің жерлерін қорға дегені ме? Сонда кімнен қорғауым керек? Танымайтын, ешқашан көрмеген немістен ба? Жоқ, қарақтарым, бұл жағдаймен мен келісе алмаймын. Үлкен ұлдарым тірі болса онда бір жөн. Бәлкім соғысқа да барар еді. Тек бізді шайқасқа айдап отырғандар балаларымды қырып соққандардың өзі емес пе? Сол жау менің жеріме келсе ғой, жағдайды түсінуге болар еді. Өмірімді аямас едім, ал олардың айдаладағы Мәскеуін қорғамаймын! - деуші еді атам.

Зүлпия әпкем атамның тоқалы туып берген кенжесі еді. Бала кезін ойына алғанда, өзінде үлкен аға, әпкелері, ал әкесінде үш әлде төрт әйелі болған сияқты деуші еді бізге. Сол уайымсыз, бақытты шағынан есте қалғаны жап-жас, үстіне қымбат шапан, басына бұлғынның терісімен әдіптеген бөрік киген әкесі атын айдап үйге келе жатқаны. Кішкентай Зүлпия құшағын ашып алдынан жүгіріп шыққанда, ер тоқымнан еңкейіп, қызын екі қолымен қапсырып көтеріп алдына отырғызады да біраз қыдыртып, сұрайтын:

-Ал, қызым, айта ғой, бүгін мына қатар тұрған үйлердің қайсысына қонатынымды? – деп. Сонда Зүлпия саусағымен кез келген үйді нұқып, жататын жерін анықтап береді екен. Тағы бір есінде қалған көрініс: бір сызықтың бойында орналасқан сансыз қос қақпалы есіктер. Бірі арқылы біріне жалғасқан қатар тұрған үлкен ақ киіз үйлерді сол есіктер арқылы зыр жүгіріп аралап шығады екен. Керегелері түгел парсы және түрікмен кілемдерімен жабылған. Тізіліп тұрған батпандай күміспен қапталған сандықтар, өрнек салған кереуеттер. Олардың үстіне кілем, сырмақ, атлас және жібек көрпе, жастық үйіп қойған.

- Что я потерял на этой войне? – бывало говорил он людям, - эта скучная жизнь отняла у меня все, кроме малолетнего сына. Я что, оставляю его на произвол судьбы и пойду проливать кровь за чужую землю? Те, кто пришли в мою степь, перевернули все вверх дном, погубили уйму невинного народа, отняли все имущество, теперь хотят, чтобы мы защищали их землю? И от кого? От немцев, которых мы и в глаза-то не видели? Нет, дорогие мои, я с этим не согласен. Если бы были живы мои старшие сыновья, возможно, и пошли бы на войну, да ведь их убили те, за кого и отправляют воевать наших детей? Вот, если бы этот враг сюда пришел с войной, другое дело. Жизни бы не пожалел, а защищать их далекую Москву я не стану.

Моя тетя Зульпия была самым младшим ребенком деда от младшей жены -токал*. По смутным детским воспоминаниям у нее были старшие братья и сестры, а жен у деда, как ей казалось, три или четыре. Все, что осталось в ее памяти от той беспечной, счастливой поры детства, это ее отец, молодой, холеный, в дорогом чапане* и борике*, отороченном мехом соболя, подъезжает к дому на коне. Маленькая Зульпия бежит ему навстречу, раскинув объятия, а дед, нагнувшись, подхватывает ее и сажает перед собой в седло. Совершив круг, спрашивает:

-«Ну-ка, дочка, покажи, к какой жене мне идти сегодня ночевать?»

Зульпия направляла пальчик на первую попавшуюся юрту, тем определяя место его ночлега. Еще одна картина из ее детства: бесконечный ряд двустворчатых дверей, расположенных на одной оси. Она помнит, как бежала что есть духу сквозь эти двери, соединяющие собой множество больших белых юрт. А кереге* - стены юрты, были сплошь завешены персидскими и туркменскими коврами. Стояли рядами большие кованные сундуки, резные кереуеты*. На них высились кипы ковров, сырмаков*, атласных и шелковых одеял, подушек.

Үйден үйге секеңдеп жүгіргенде бұрымындағы шолпыларының бір ғажап, тек балалық шаққа тең шылдыры әпкемнің есінде біржолата қалған.

Атамның әйел-бала-шағасының қалай қырылғаны, оның егжей-тегжейі біз үшін сол бетімен мәлімсіз болып кетті. Өзі өмірінің аяғына шейін ол туралы үн қатқан емес. Менің байқағаным, ауылдағы шал-кемпірлер қатарынан бастан кешкенін еске алуды жақтырмаушы еді. Қазақтың алдын ала ескертетін сөзі бар «тіл тигізбе» деген. Біреу үнін шығарып алдағы мүмкін болатын қауіпті жағдайды әлде өткен-кеткен бірталай қайғы мен қиыншылықты есіне түсірсе, оны тіліңді тигізбе деп қағып тастаушы еді. Көрген азабы шыдатпайтын, жанға батарлық болған соң, ондай жайға тіл тигізуден көпшілік бас тартатын. Себебі: «аман қалған балаларымыздың басына пәлені өзіміз тілеп алмайық» - деген ой. Бұл ырымның қорқынышты болғаны соншама, тіпті алды-артын ойламай сөйлегеннің сөзінен көпшілік сілейіп те қалатын. Ал біреудің кішкене баласын көргенде қарт кісілердің көзінің жайнағанын айтсаңызшы! Бетінен әлде маңдайынан сүйюге бата алмай, балапанның қолын алып: «Айналайын, бақытты бол!» - деп, алақанының сыртына сәл ғана ернін тигізуші еді. Бұл кісілердің ғұмыры балалық шағынан бастап, ғасырдың кезек-кезек көрсеткен апатымен қабаттасып өткен. Көбі қазан төңкерісінде, азамат әлде отан соғысында, кейбірі ашаршылықта әке-шешесінен, бауырларынан, бала-шағасынан айрылған болатын. Ұлы мен қызы бар Әлдей атамды ел бағы бар адам деп санаған. Біздің ауылда бір-екі, бес-алты, ары кетсе он, одан да астам баласынан айрылып жұрдай жетім қалған шал-кемпір аз емес еді. Қатарынан, бірінің артынан бірі сахара даланы таптаған күйзеліс пен апат шөпті шапқан шалғыдай халықты жайратып жіберді.

Вприпрыжку неслась она из юрты в юрту, а шолпы в ее косах издавали необыкновенный звон, такой, каким он бывает только в детстве.

Подробностей того, как погибла семья деда, не знал никто. Он молчал об этом до конца своей жизни. Как я заметила, все без исключения старики в ауле неохотно вспоминали прошлое. Есть у казахов поговорка - «не касайся этого (определенной темы) языком». Ее используют для того, чтобы одернуть того, кто говорит вслух о предстоящей или возможной опасности, о значительных лишениях и бедствиях прошлого. Слишком острой и невыносимой была боль потерь, чтобы говорить об этом, поэтому не следовало «касаться языком» того, что могло вернуться и обрушиться на головы оставшихся в живых детей. Этот суеверный страх наполнял все их существо, заставляя цепенеть каждый раз, когда кто-либо находил в себе смелость вспомнить случившееся. Но каким невыразимым светом горели глаза стариков при виде чужого маленького ребенка! Старики не смели целовать его в щеку или в лоб. Они брали малыша за руку и осторожно касались губами тыльной стороны ладошки, приговаривая при этом: «Айналайын*, будь счастлив (счастлива)». Это было поколение людей, чья жизнь с самого детства сопровождалась катаклизмами века. Кто-то в революцию и гражданскую войну, а кто-то во времена Ашаршылык* - Великого голода и во второй мировой войне лишился родителей, братьев, сестер и детей. Мой дед Альдей считался счастливчиком, имея сына и дочь. В ауле было много осиротевших стариков, похоронивших одного-двух, пятерых-шестерых, а кто-то десять и более детей. Потрясения чередой приходили в степь и, словно косой, выкашивали мой народ.

Соғыс аяқталған соң төрт жылдан кейін біздің үш атадан келе жатқан туысымыз Қалмақанның көптен күткен Арыстан деген жалғыз ұлы дүниеге келеді.

-Арыстандай мықты, жүрек жұтқан батыр болып өссін! – деген екен әкесі, баласына қазақтың нанымы бойынша осыншама мәнді ат қойып. Сол сөзін ақтап, Арыстан, ауылдың көптеген қыздары қиялдаған, ірі, кең иықты батыр болып өсті. Мектепті бітіріп, Жамбыл қаласындағы педагогика институтына оқуға аттанды. Ол кезде біз қалаға көшіп кеткенбіз. Ал менің әкем дәл сол институтта бір кафедраның меңгерушісі болып қызмет істейтін. Қалмақан атамыз келіп, баласын әкеме өз қолымен тапсырды:

-Міне, Сламбек, жалғыз ұлымды сенің қамқорлығыңа бердім. Өзің білесің, бұдан басқа менде ешкімнің жоқ екенін. Көзіңді алмай оқытып, ұлыма жақсы әйел тап. Бес жылдан соң аман-есен қайтарып берерсің, – деп.

Жатақхана туралы бірде бір сөз айтылған жоқ. Ол менің нағыз ағам болған соң, біздің үйде жүре берді. Бір жолы Арыстан Алматыға барып, қызық оқиғаның қақ ортасына түседі. 1968 жыл еді. Шакен Аймановтың «Тақиялы періште» атты өзінің әйгілі көмедиясын түсіріп жатқан кезі еді. Арыстан фильмның көпшілік көрінісіне тап болған екен. Күлімдеген жүзі экрандағы кадрда бір сәтте ғана жылт етіп өте шықса да, клубтағы бірінші көрсетіліміне ауылдың барлығы жиналды.

-Әне, әнеки біздің Арыстан, тобырдың қақ ортасында! – деп, орнынан ұшып тұрып, ел айқайды салды.

Через четыре года после окончания войны, у Калмакан ата, того самого родственника в третьем колене, родился единственный и долгожданный сын, которого он назвал Арыстаном.

- Пусть он будет сильным и бесстрашным, как лев, - говорят, сказал он, нарекая сына столь сильным по казахским верованиям именем. Как бы оправдывая его, Арыстан вырос крупным, широкоплечим богатырем, по которому грезили все девушки аула. Но он, закончив среднюю школу, уехал учиться в Джамбул, в педагогический институт. К тому времени мы уже успели переехать в город, и отец заведовал кафедрой в этом самом институте. Калмакан ата сам привез сына и вручил его моему отцу со словами:

- Вот, Сланбек, отдаю на твое попечение своего единственного сына. Сам знаешь, больше у меня никого нет. Глаз не своди, обучи, найди ему хорошую жену и верни через пять лет живым и здоровым.

Об общежитии и речи быть не могло. Мама забрала его к нам, ведь он был мне старшим братом. Как-то летом Арыстан поехал в Алма-Ату и там попал в самую гущу событий. Шел 1968 год. Шакен Айманов снимал свою культовую комедию «Ангел в тубетейке», и Арыстан оказался в массовке. Всего лишь на миг промелькнуло в кадре его улыбающееся лицо, но весь аул собрался в клубе на премьеру фильма.

- Вон, вон наш Арыстан, в самой середине толпы! – кричали люди, вскакивая со своих мест.

Арыстан өзімен курстас ару қыз Гүлсараны жоғары білім туралы дипломымен бірге алып келіп, үйге келін ғып түсірді. Қалмақан атамыз шаруақор қожайын еді. Үлкен үйінің ауласында өсіп тұрған бірнеше қарағаштың астына ағашты қаққылап ұзын-ұзын үстел мен сәкілерді орнатып, той жасады. Қалмақан ата мен Үркен апаның қуанышқа бөленіп жүрген кезі шілде айының аяғы еді. Ауылға жазғы демалысқа біздің келгенімізге екі айдай уақыт болған. Арыстанның тойы біз үшін ең басты, қызықты оқиға еді. Мен болсам күні бойы Үркен апаның үйінде тыпырлап, ұршықтай үйіріліп жүріп, Арыстанның қалыңдығымен достасып та үлгеріп алдым. Беташардан бұрын келіннің жүзін көрсек деп айналада қаптап жүрген әуесқойлардан жасырынып, Гүлсара далаға шықпайтын. Көбінесе Үркен апаға көмектесіп, үй ішіндегі шаруамен айналысып жүрді. Қонақ кіріп келсе, түкпір бөлмеге барып, басын ақ жаулықпен бүркеп отыратын. Гүлсараның үйді жинап, әлде дастарқанның жағасында Қалмақан ата мен ол кісінің ағасы Балмағамбет атаға төмен қарап отырып шәй құйып бергенін көрмегендей, оңашада жанына жайғасып алып, орамалдың астына қылтып бала құмарлығыммен көз тастаушы едім.

-Сен өте сұлусың! – деп қуана сыбырлайтынмын.

Гүлсара болса сылдырлап күліп, құшақтап, төбемнен сүйетін:

-Жаным, енді мен сенің жеңгең боламын, - деп.

-Мәңгі-бақи ма? – деген сұрағыма одан бетер күліп:

-Әй, ақымағым-ай, әрине! - деуші еді.

Көшеде құрбыларым кездесіп қалса, қасынан асқақтап өткенде, олар жеңімнен тап беріп ұстай алып:

-Болды енді, қақандамай. Өйткенше келіндерің туралы айтып бер. Бізге де қызық қой. Өзі әдемі ме? – дейтін, мен Арыстанның қалыңдығын сөзбен толық суреттеп бере алатындай.

Свою сокурсницу и красавицу жену Гульсару он привез в аул вместе с дипломом о высшем образовании. Калмакан ата был рачительным хозяином. Во дворе его большого дома сколотили в ряд столы и лавки и здесь, под сенью карагачей устроили свадьбу. Калмахан ата и его жена Үркен апа были счастливы. Случилось это в конце июля. Почти два месяца прошло, как мы приехали в аул на каникулы, и свадьба Арыстана была для нас самой главной и захватывающей новостью. Я каждый день вертелась в доме Үркен апа и успела подружиться с невестой Арыстана. На улицу Гульсара не выходила, слишком много было вокруг любопытных глаз, которые хотели бы увидеть келин* до обряда беташар*. Она больше хлопотала по дому, помогая Үркен апа, а когда кто-нибудь заходил в гости, удалялась в дальнюю комнату и сидела, накрывшись большим белым платком. Я устраивалась рядом с нею и с детским любопытством заглядывала под платок, как будто и не видела ее вовсе, когда она прибиралась в комнатах или разливала чай за дастарханом, всякий раз опуская глаза перед Калмакан ата или его старшим братом Балмағамбет ата. Сидя с ней в дальней комнате, я восхищенно шептала:

-Ты – красивая!»

А Гульсара смеялась и, обхватив мою голову руками, целовала в макушку, приговаривая:

- Жаным*, теперь я буду твоя женге*.

- Всегда, всегда? – спрашивала я.

- Конечно же, глупенькая! - со смехом отвечала она мне.

Встречая подружек на улице, я с гордым видом проходила мимо, пока кто-нибудь из них не хватал меня за руку со словами:

- Ну хватит выпендриваться! Расскажи нам, какая она, ваша невеста? Нам же тоже любопытно. А она красивая? – окружив, они с любопытством смотрели на меня, как будто я сумею описать невесту Арыстана.

-Өте сұлу! Неменеге асығасыңдар? Тойда көресіңдер ғой, - деп еңсемді биік ұстап, асыққан болып безіп бара жатсам, артымнан:- Өзін кереметпін деп санауын қарашы! – деген кекетшіл дауыстарын естуші едім. Ішімнен жеңгеме деген бір мақтаныш сезім пайда болып, Гүлсараны Арыстаннан басқаның барлығынан қызғанатынымды байқадым.

Менің әке-шешем жұмысынан демалыс алып, ауылға тойдан бір апта бұрын келіп қалды. Мамам үлкен келін ретінде той дайындауын өз қолына алды. Ең алдымен туысқан жігіттерді УАЗбен аудан орталығына алжұмыр, қияр және қырыққабат әкеліндер деп жұмсады.

-Соншама көкті не қылайын деп едің? - деп таңданған Үркен апаға:

-Қазан-қазан ғып ет асу жетер, дастарқанды түрлендіретін уақыт келді. Қонақтардың алдына салат қоямыз, дәмді және көзге тартымды болады, - деп мамам жауап берген еді.

Тойдан бір күн бұрын кешке таман көкөніске лық толы УАЗ да келіп қалды. Ертемен ауылдың барлық келіндерін жинап, оларға пияз бен алжұмырды, қиярды, қырыққабат пен сәбізді жуып, тазалап ұсақтап турауды міндет қылып, қатарынан тұрғызып қойды.

-Естідіңдер ме, біздің Меруерт қонақтарды шөппен тойдыратын болыпты? - деп ауыл-аймақ біраз шулап қалды.

-Апыр-ай! Тіпті орыс пен неміс құсап. Қалада тұрып, неше түрліні көрген шығар.

-Мейлі, әйтеуір тойда ауыз тиерміз.

Үркен апамның бүкіл ауылға белгілі сепараторы сүттің қаймағын айырып аулада күні бойы істеп тұрды. Сосын оны үлкен шара табақтардағы қырыққабат, сәбіз және пияздан жасалған салатқа қатты. Бұрын естімеген таңғаларлық істі қызық көрген көрші кемпірлер қайта-қайта келіп көз тастап жүрді.

- Да, очень! – гордо отвечала я, - Чего торопитесь? На свадьбе и увидите.

- О, воображала какая! – неслоь мне вслед, когда я, делая вид, что тороплюсь, убегала от них. В душе я уже гордилась своей женге и ревновала ее ко всем на свете, кроме Арыстана.

Мои родители, взяв отпуск, приехали в аул за неделю до свадьбы. Мама, как самая старшая келин, тут же взяла все в свои руки. В первую очередь отправила кого-то из родственников на УАЗике в районный центр за помидорами, огурцами и капустой.

- Для чего столько зелени-то? – удивлялась Үркен апа, мать Арыстана, на что мама отвечала:

- Хватит казанами варить одно мясо, пора стол разнообразить. Перед гостями салаты поставим, будет красиво и вкусно.

К вечеру, накануне свадьбы, прибыл УАЗик, доверху набитый овощами. А наутро мама собрала всех аульных келин и поставила мыть, чистить и шинковать капусту, морковь, резать лук, огурцы, помидоры.

Всполошился весь аул:

- Вы слыхали? Наша Меруерт собралась гостей травой кормить?

- Да что вы такое говорите? Надо же, прям как русские или немцы. В городе живет, вот и насмотрелась там всякого.

- Уж ладно, на свадьбе и попробуем.

Целый день во дворе дома работал сепаратор бабушки Үркен, выбивая ее знаменитую на весь аул сметану, которой затем заправили салат из капусты, моркови и лука в больших чанах. Любопытные старухи-соседки то и дело заходили посмотреть на это диковинное, доселе не случавшееся в их ауле действо.

-Е-е, бұрын тойды ет, қазы-қарта, жаяның мөлшерімен бағаласақ, енді қонақтың жеген шөбімен сынайтын болыппыз, - деп сеніңкіремей бастарын шайқап қоятын.

-Ой, апа, неменеге алдын ала уайымдайсыз? Кешке жақын дәмін татып көресіз. Ұнамаса басымды кесіп алыңыз, - деп менің мамам күлетін.

-Ойпырмай, айналайын, басымды кес дегенің не? Өзің білерсің, қалада тұрасың ғой. Біз бар болғаны ауылдың қараңғы кемпіріміз. Бізге қарамай ісінді істей бер, жаным. Жастар бақытты болсын! – деп кемпір басын бір изеп, екі қолын артына салып, өз шаруасымен кететін. Алдын ала айтып қояйын, той аяқталғанда дастарқандағы салат салған ыдыс түбіне дейін босап, үйіп қойған еттің жартысы таңғаларлықтай, жайпақ табақтарда сол бетінде қалды.

Сырттан деген бақандай нашар тұқымды сабалақ төбет онда-мында зыр жүгіріп жүрген елге арсылдаудан шаршап, мойнындағы шынжырын сүйретіп, иткүркенің жанында ыстықтан әлсіреп жатыр еді. Тілін салбыратып, айналадағы опыр-топырға көзін салып, оған тіпті көңіл бөлмей, сәл ғана құйрығын бұлғаңдатып қояды. Тойға деген дайындық бірнеше күнге созылды. Аулада асығыста кірпіштен орнатқан бірнеше ошақта ертеден түнге дейін сақырлаған қазандар, қызған майда шытырлаған шелпек. Үйдің артында қой сойып, отын жарып жатыр. Біреу жентке толы үлкен кастрөлді алып келіпті. Жуып, сүлгіге жайып, күнге кептірген өрік, мейіз, жаңғақ, құрманы Үркен апамның жиен қыздары таза шыныдан істелген ыдысқа реттеп салып жатыр.

- Э-э, если раньше о свадьбе судили по количеству мяса, казы*, карта* и жая*, теперь будем судить по количеству съеденной гостями травы, - досадливо и недоверчиво качали они головами.

- Ой, апа*, зачем заранее волноваться? – смеялась им в ответ мама, - Придете вечером, попробуете мои салаты, вот тогда и поговорим. Если не понравится, можете мне голову оторвать.

- Ай, айналайын*, зачем голову-то отрывать? Тебе видней, в городе живешь. А мы что? Всего лишь темные старухи. Делай свое дело, жаным*, не смотри на нас. Пусть молодые будут счастливы, - и примирительно кивая головой закладывали руки за спины и уходили по своим делам. Забегая вперед скажу, что к концу свадьбы все салатницы на столах были пусты. Почти половина выложенного грудой мяса, ко всеобщему удивлению, так и осталась на блюдах.

Огромный, лохматый, безвестной породы пес по кличке Сырттан, устав лаять на снующих туда-сюда людей, лежал возле конуры на цепи, разомлев от жары. Высунув язык и лениво помахивая хвостом, он равнодушно взирал на царившую вокруг сутолоку. Несколько дней шла подготовка к свадьбе. С утра до поздней ночи во дворе на очагах, наспех сложенных из кирпичей, булькали казаны, в кипящем масле плавали румяные баурсаки*, на заднем дворе резали баранов, кололи дрова. Кто-то из родственников принес большую кастрюлю жента*. Племянницы Үркен апа раскладывали по хрустальным вазочкам вымытые и высушенные на полотенцах под солнцем курагу, изюм, финики и орехи.

Ақырында көптен күткен салтанат кеші де басталды. Қонақтарға аппақ дастарқан жабылған ұзын қатар үстелдерді даярлап қойған. Тізіп қойған табақтар ет, қазы, жая, бауырсақ пен шелпекке толы. Арасына әлдеқалай табылған көлемді шыны тостағандар. Оларды түрлі салатпен толтырып қойыпты. Қонақтар аң-таң болып бір-біріне қарап қояды да үстелдің жағасына келіп, құрақ көрпе төселген сәкілерге отырысып жатыр. Ыстық күнге қарамай еркектердің бәрі де қара кәстөм-шалбармен ақ көйлек киген. Әйелдердің түрлі түсті, жалтыраған сәнді көйлектері кримплен, жібек, баршын мен панбарқыттан тігілген. Ал қараңғы түскен кезде ағаштардың бұтағының арасына ұзын сымның бойына тізіп қойған электршамдардың жарығында сырға, сақина, білезік, алқалар... онымен бірге елдің алтын тістері жалтылдап шыға келді. Ауылдағы клубтан микрофон мен кассеталық магнитофон әкеліпті. Жазғы жылы ауаны теңселтіп Дос-Мұқасан тобының әйгілі үйлену той әні құйқылжыта сайрап тұр. Өңгімелеп отырғаным дәл 1972 жылы болған жағдай еді. Менің ауылыма өркениет соншама кешігіп жеткен екен деген ой әлдекімге келіп қалса, қоса басқа, тағы бір орайлас оқиғаны айтып берейін. 90-шы жылдары күйеуім екеуіміз Италияға барып қайтып едік. Саяхат бағдарымыз Рим қаласынан басталды. Кейіннен жолымыз Капри деген әйгілі миллионерлер аралынан да өтті. Дүниежүзілік революцияның тағдырын алаңдаумен мүлдем қысқа мерзімге деп айтуға болмайтын демалыста Ленин атамызбен пролетарлық жазушы Максим Горький бұл жерді мекендеген болатын. Мейрамханада қалыптасқан салты бойынша бізге Владимир Ильичтің ұнамды шарабын ұсынды. Сол кезде жаңағы шараптың бокалы 18 доллар тұрушы еді. Сонан соң жолымыз Наполи, Сорренто, тағы басқа шағын және көркем қалалар арқылы өтіп еді. Соңғы тоқтаған жеріміз Италияның ең оңтүстігі – Калабрия болды. Күндердің бірінде біздің кешкі асымызды ішетін үстелдерді сырттан мейрамхананың ішіне кіргізіп, түкпірге орналастырып қойыпты.

И вот настал долгожданный вечер, когда взору гостей предстали длинные столы, накрытые белой скатертью. На них красовались горы мяса, казы, жая, баурсаков, шельпеков*, вперемежку с откуда-то чудом добытыми большими стеклянными чашами, полными разных салатов. Удивленно переглядываясь, гости рассаживались вдоль столов на скамейки, застеленные цветными, сшитыми из лоскутов плюша курак көрпе*. Несмотря на жару, все мужчины были одеты в темные костюмы и белые рубашки. Наряды женщин из кримплена, шелка, парчи и панбархата переливались всеми цветами радуги. А когда стемнело, засверкали серьги, кольца, кулоны, браслеты и... золотые зубы гостей при свете лампочек, гирляндой натянутых над столами по веткам деревьев. Из местного клуба принесли микрофон и кассетный магнитофон. В теплом вечером воздухе растекалась знаменитая свадебная песня группы «Дос-Мукасан». Описываемые мной события случились аккуратно в 1972 году. Если кто-то удивляется тому, что цивилизация с таким скрипом доходила до моего аула, расскажу попутно другую, схожую историю. В 90-м году мы с мужем побывали в Италии. Наш маршрут начался в Риме. Затем мы оказались на Капри, знаменитом острове миллионеров, где на отнюдь не кратковременном отдыхе некогда пекся о судьбах мировой революции дедушка Ленин вместе с пролетарским писателем Максимом Горьким. В ресторане нам, по традиции, предложили попробовать любимое вино Владимира Ильича. Бокал вина на тот момент стоил 18 американских долларов. Затем маршрут пролег через Наполи, Сорренто и другие малые, живописные города. Конечным пунктом путешествия была Калабрия – самый юг Италии. В один из вечеров столы, за которыми мы обычно ужинали, переместили в глубь помещения.

Басқарушы кісі кешірім сұрап, бүгін мұнда үйлену тойы болатынын түсіндірді. Кешкі асқа жуық мерекелік шараға қонақтар жинала бастады. Жерорта теңізінің күніне әбден қақталған италиялық диқандар және бірге еріп келген әйелдері мен бала-шағасы екен. Ыстық күнге қарамай, еркектердің бәрі де галстуксыз ақ көйлек пен қара кәстөм-шалбар, ал әйелдері үстіне кербезденіп, барқыт, жібек және атлас маталарынан тігілген түрлі-түсті көйлек киіп алыпты. Кешкі шамдардың жарығында зергерлік алтын әшекейлері жылтылдап, ауыздарын ашса болды, алтын тістері жарқ ете қалып еді. Бір сәтте өзімді жетпісінші жылдарғы Мойынқұмда жүргендей сезіндім.

Сөйтіп, елден ерекше жақсы көретін жеңгемнің ақ көйлегін, желегін кигенін, бұрыштағы айнаға қарап көзі мен аузын бояғанын аңдып, қасында күні бойы шыр айналып жүрдім. Бір кезде салтанатты сәттің де уақыты келді. Келінді көреміз деп күткен кілең қонақ. Елдің барлығы толқып тұр, дегенмен маған басқаларға қарағанда аса қобалжыған өзім сияқты болып көрінді. Гүлсара екеуіміз отырған бөлмеге анаммен бірге бір туысқан әйел кіріп келді де қонақтарға келінді алып шығардың алдында, басына үлкен аппақ үлдір, шашақті шөліні жапты. Мені, қарсылығыма қарамай, мамам далаға айдап салды. Аласа шарбақты жағалап тұрған құрбыларымның қасына жүгіріп бардым.

-Келінді қашан шығарады?

-М-м-м...

-Не ғып үндемейсің? – деп олар мені жұлқылап, қоймай қойды. Мен болсам, ернімді қыбырлатпай тұрып қалыппын. Сондағы: «енді мен Гүлсараны Арыстанмен бірдей жақсы көремін» - деген ой. Тек ол туралы ешкімге тіс жарып айтқым жоқ. Демімді басып:

-Қазір, қазір, шыдасаңдаршы, - деп бұрқ ете қалдым.

С извинениями управляющий отеля объяснил, что сегодня в ресторане состоится свадьба. Ко времени ужина, как по расписанию, на мероприятие стали стекаться гости. Это были прокопченные средиземноморским солнцем итальянские крестьяне со своими женами и детьми. Все мужчины, как один, несмотря на жару, были одеты в черные костюмы и белые рубашки без галстуков, а жены их щеголяли в нарядах из бархата, шелка и атласа. В вечерних огнях сверкали золотые украшения, а в улыбках обнажались золотые зубы. Тогда мне на мгновение показалось, что нахожусь я в Мойынқумах 70-х.

Целый день я вертелась рядом с моей теперь уже больше всех любимой женой, наблюдая за тем, как она надевает свадебное платье, фату, подкрашивает глаза и губы у стоявшего в углу трельяжа. Наконец наступил торжественный момент. Гости ждали появления невесты. Все были взволнованы, хотя мне казалось, что больше всех волновалась я. В комнату, где сидели мы с Гульсарой, вошли моя мама и еще одна родственница, накинули на голову невесты ажурную белую шаль с кистями, чтобы вывести ее под руки к гостям. Меня, несмотря на мои возражения, мама выставила на улицу. Я тут же побежала к своим подружкам, толпившимся за низкой изгородью.

- Когда невесту выведут?

- М-м-м...

- Ну говори же, не молчи! – теребили меня они. А я стояла рядом с ними, словно язык проглотила, думая о том, что, пожалуй, Гульсару я люблю теперь так же, как и самого Арыстана. Только об этом никому говорить не хотелось, поэтому, вздохнув, сказала:

- Скоро, скоро, уж потерпите как-нибудь.

Сол сәтте ұзын ақ көйлек киген, шәлімен жабылған бетін төмен қаратып қонақтардың алдына келін де шықты. Екі жағынан менің анам мен туысқан әйел екеуі жетектеп келе жатыр. Бердібек деген жергілікті ақынымыз қолына домбыраны алып, беташар әнін бастады. Басын иіп сәлем берсін деп, келінге жаңа туыстарының есімдерін әндетіп атап өтті. Гүлсара екі қолын кеудесіне қысып тағзым еткен сайын, қонақтар жабыла гу ете қалады. Соңғы шумақтан соң менің мамам басындағы шәліні сыпырып алған кезде, жиналған ел жап-жас ойшаң, аялы көзді аруды жүзбе-жүз тамашалады. Бетін көмкерген шілтерлі желек жайнақы жүзін одан сайын жайнатып тұр. Жиналған ел аһылап қалды. Арыстан жолдастарымен анадайда тұрып, абыржығанын көрсетпеймін деп, бетін сәл тыжырайтып, күлімдеп қояды.

-Не деген сұлу! – деді құрбыларымның біреуі. Ал жақын арада ағасы үйленген екіншісі:

-Расында керемет деп ойлап едім. Сұлу дегендерің осы ма? Біздің Маржан сендердің Гүлсараларыңнан еш жері кем емес, әуелі одан да әдемірек болар, - деп мырс ете қалды.

-Бармайсың ба Маржаныңа, аузың аңқиып бұл жерде не ғып тұрсың? – деп ашуланып, басымды жоғары көтеріп, Арыстан мен Гүлсара тұрған жерге жүгіріп бардым да, жеңгемді қолынан тас қылып ұстап алдым. Бала жүрегім ренішке толып, ішімнен: «Гүлсара бәрінен де жақсы, Гүлсара бұ дүниеде бәрінен де сұлу, оған қоса ол енді менің ең сүйікті жеңгем!» - деп қайталай бердім. Гүлсара сәл күлімдеп, маған сасқалақтап көз тастады да, бір кезде еңкейіп, бетімнен сүйген болып, ернін сырғытып қана жүргізді. Маған назар аударуға мұршасы болған жоқ, себебі қонақтардың жүздеген көздері оған тесіліп қарап тұр еді. Оның өзі бір күрделі сын екен.

И вот, взору гостей явилась невеста в длинном белом платье, с опущенной головой, покрытой шалью. Под руки ее вели моя мама и та самая родственница. Местный акын Бердибек взял в руки домбру и запел знаменитую песню «Беташар». Он перечислял невесте ее новых родственников и просил поздороваться с ними. Гүлсара, приложив обе руки к груди, каждый раз совершала поклон в пояс, на что гости реагировали дружным и громким одобрением. Как только прозвучал завершающий куплет, мама сняла с головы Гүлсары шаль, и гости увидели юную красавицу с большими, задумчивыми глазами. На голове красовалась длинная кружевная фата, обрамлявшая сияющий лик юной невесты. Все вокруг ахнули. А растерянный Арыстан стоял в сторонке с друзьями и кривил лицо в улыбке, которая, как он надеялся, скроет его смущение.

- Какая красивая! – восхитилась одна из моих подружек. А другая, брат которой женился всего несколько месяцев назад, вдруг хмыкнула:

- Тоже мне красавица! А я-то думала... Наша Маржан ничем не хуже вашей Гүлсары, а может быть даже лучше.

- Ну и иди к своей Маржан, чего здесь торчишь, рот разинув? - вспыхнула я и, задрав голову вверх, подбежала и встала рядом с женихом и невестой, взяв Гүлсару за руку. Обида переполняла мое детское сердце, и я без конца твердила про себя: «Гүлсара лучше всех, Гүлсара красивей всех на свете и она – теперь моя любимая женге»! Взволнованная Гүлсара одарила меня рассеянной улыбкой, а затем, как-то порывисто пригнувшись, вскользя поцеловала в щеку. Сейчас ей было не до меня, сотни глаз смотрели в ее сторону. А это, скажу вам, то еще испытание.

Бірнеше жыл өтті. Он төрт жастан кейін ауылға барғанды қойдым. Сол жылы бір жағдайдың арқасында Артекке барып едім. Келесі жылы бір топ мектеп оқушыларымен бірге Мәскеу мен Ленинградты да көріп қайттым. Үйдегі бар кітапты – арасында Фирдоуси, Пушкин, Толстой, Лондон, Стендаль, Бальзак, Дюма, Абай, Ауезов, Майн Рид, Гюго, Тагор, Айтматов... - қатарынан оқи бастадым. Белгілі кеңес әртістерінің суреттерін жинап, Чайковский, Глинка, Дунаевский, Бетховен, Шопен, Моцарттың ... классикалық музыкасын тыңдайтын болдым, үйдегі ескі күйтабақ ойнатқышта Муслим Магомаев, Лолита Торрес, Марио Ланца, Робертино Лоретти және танымал эстрадалық топтардың әндерін күні бойы ойнатып, «Советский экран» және «Советское кино» атаулы журналдарды тесіп тұрып оқитын болдым, себебі Бүкілодақтық мемлекеттік кинематография институтына кинотанушы мамандығына түсуді армандаушы едім.

Өмірімнің сол кезінде ауыл тіпті шетте қалды. Көңілімді басқа қиыр мен шыңдар аулайтын болды. Бірақ, оған қарамастан, ауыл жүрегімнен ешқайда кетпеген екен. Оны мен бір оқиғадан кейін анық түсіндім. Жамбыл облысының бір топ мектеп оқушыларымен бірге Артекке пойызбен бара жатқанда, купелі вагонның терезесінен жабырқаған, күннің ыстығынан күйіп кеткен жапан түзге сағаттап қарап, «осы дала қашан аяқталады екен, тезірек Мәскеу түбіндегі айтулы ну орман басталса екен» - деп шыдамсызданып тұрушы едім. Ақырында арманым орындалды.

Пойыздың екі жағынан қатар-қатар атам заманғы ағаштар шыға келді, дымқыл ауада шөпшек пен тағы бір беймәлім ғажап иіс аңқып тұр. Айналадағы осыншама орасан зор және әсем табиғатты көріп, жүрегім дүрсілдеп, демім жиіленіп кетті. Келесі күні Мәскеудің ішін де аралап шықтық.

Годы шли. К четырнадцати годам я перестала ездить на каникулы в аул. В том году волею случая попала в Артек, а на следующий год с группой школьников побывала в Москве и в Ленинграде. Я начала читать все, что было в нашей домашней библиотеке – Фирдоуси, Пушкина, Толстого, Лондона, Стендаля, Бальзака, Дюма, Абая, Ауэзова, Майн Рида, Гюго, Тагора, Айтматова, собирать открытки с фотографиями знаменитых советских актеров, слушать классическую музыку, Чайковского, Глинку, Дунаевского, Бетховена, Моцарта, Шопена, песни Лолиты Торрес, Марио Ланца и Робертино Лоретти, крутила на нашем стареньком проигрывателе модные эстрадные пластинки, зачитывала до дыр журналы «Советский экран» и «Советское кино», мечтая поступить во ВГИК на киноведческий факультет.

Мне стало не до аула. Манили иные выси и дали. Но, несмотря ни на что, аул продолжал оставаться в моем сердце. Понять это мне помог случай. В Артек с группой школьников от Джамбульской области я ехала на поезде. Часами стояла в коридоре купейного вагона и смотрела на унылую выжженную степь и думала о том, когда же, наконец, она закончится и начнутся знаменитые подмосковные леса. И вот оно, случилось!

С обеих сторон поезда стеной высились вековые деревья, во влажном воздухе пахло валежником и еще чем-то удивительным и неизведанным. Мое сердце учащенно билось от величественной красоты, окружавшей меня. На следующий день была экскурсия по Москве.

Мавзолейге кіре алмадық, себебі онда қайта құру жұмыстары жүріп жатыр екен, ал Қызыл алаңды біраз көріп қайттық. Алаң біз ойлағандай кең емес екен. Қаланың өзі аса ірі болып шықты. Оның сәулетті ғимараттары мен кең даңғылдары бізге өте таңғаларлық болып көрінді.

Өмірде алғашқы рет өзімді ұшы-қиыры жоқ әлемде жоғалып кеткен құмның қиыршығындай сезіндім. Сосын Ялтадағы эвакуопункт, кейіннен Артеке өткізген ұмытылмас ай. Қайтар бағытымыз тағы да Мәскеу мен әуелгі ормандар арқылы өтті. Бірақ бұл жолы жүрегім бұрынғыдай тарсылдап соққан жоқ. Туыстарымды сағынып, үйге асығып едім. Ну орман аяқталып, кілең көгалдар мен оқшау тоғайлар басталды. Жол зарықтырып ұзаққа созылып кетті. Бір күні ертемен тұрып, әдеттегідей купенің қарама-қарсындағы терезеге жүгіріп барсам, кеңінен жайылып Ұлы Дала жатыр екен. Енді ол маған бірқалыпты, жабыңқы болып көрінген жоқ. Шексіз жазыққа көзім шырадай жанып қарап қалыппын. Сол сәтте жүрегім қысылып, екі көзімнен еріксіз жас көлдей болып ағып түсті. Алдымда өзіме сүйікті және өте қымбат адамдарымды әлпештеп өсірген жер, менің Отаным жатыр еді.

Сол арада оқу, тұрмысқа шығу, жұмыс, балаларымның дүниеге келуі, олардың есеуі, шексіз тіршілік, бітпейтін қиыншылықтар, тағы басқа түрлі оқиғаға толы бір қатар жылдар өтті. Баяғы кезден бері ауылға бірде-бір рет бара алмаппын. Алайда аяқ астынан маған ауылдың өзі келіп қалды. Қапыда анам қайтыс болды. Аналарымыз ұзақ уақыт қиналып ауырса да, біз ешқашан күтпеген сәтте кетіп қалады екен. Көзің дәрменсіздігімен азабын көріп тұрса да, жүрегің уақыт кері қайтып, бәрі де бұрынғы қалпына келеді дегенге сенуді қоймайды. Хал-жайын білейін деп Таразға келіп, бір аптадай қасында болдым. Өткенді, біздің балалық шағымызды, әкем екеуінің жас кезін, менің балаларымды еске алып, әңгіmemіз бітпеп еді.

В Мавзолей не попали, так как там шла реконструкция, но по Красной площади прошлись. Она оказалась не столь большой, как мне представлялось. А город был огромным, он подавлял своими величественными зданиями и широкими проспектами.

Впервые в жизни я чувствовала себя песчинкой, затерявшейся в необъятном мире. Затем, эвакуопункт в Ялте и незабываемый месяц в Артеке. Обратный путь также пролегал через Москву и ее знаменитые леса. Но в этот раз сердце стучало в груди не так гулко. Я спешила домой, соскучившись по родным. Леса закончились, пошли луга и перелески. Дорога тянулась нестерпимо долго. Проснувшись, однажды утром, по привычке побежала к окну напротив нашего купе. Передо мной расстилалась Великая Степь. Теперь она не казалась унылой и однообразной. Я во все глаза смотрела на этот бескрайний простор и вдруг нестерпимо сжалось сердце и из глаз против воли покатили крупные слезы. Передо мной лежала моя Родина, земля, взрастившая всех тех, кто был любим и дорог мне.

Прошли долгие годы, наполненные разными событиями: учебой, замужеством, работой, рождением детей, их взрослением, бесконечными заботами и извечными трудностями. С той далекой поры мне так и не удалось ни разу побывать в ауле. Но однажды, так уж вышло, аул сам приехал ко мне. Внезапно скончалась моя мама. Мамы всегда уходят неожиданно, даже, когда болеют долго и мучительно. Глаза видят ее немощь и страдания, но сердце продолжает верить, что время повернется вспять и все будет, как прежде. Я приехала в Тараз навестить ее и неделю находилась рядом с ней. Мы вели долгие разговоры о прошлом, о нашем детстве, об их с отцом молодости, о моих детях.

Маған ақылын айтып, әкем екеуі тұрған ұлының, менің інімнің үйіне жиі келіп тұрындар деп қайталай берді. Дауысында қоштасу сарынын байқадым, бірақ кез келген жағымсыз ойды қағып тастап, жолатпай қойдым. Алматыға бір тығыз шаруамен жиналып, түнгі пойызға билет алып едім:

-Мама, мен бар болғаны бір аптаға кетіп бара жатырмын, тез арада айналып келемін, - дедім. Анам төсекке жатты. Абайлап құшақтап әжім басқан бетін азапты күмәнмен сүйгенде, «бүйтіп анамды ешқашан сүймеп едім» - деп, арасында «болашақта көріспей қалуымыз да мүмкін» деген қорқынышты ойды қайтадан жолатпадым.

-Бара ғой. Не керек ұзақ қоштасып? Қайтып келгеніңде сөйлесерміз, - деп шаршап, жастыққа шалқая құлады.

Үш күннен кейін анам дүние салды. Ауылдағы туыстарымыз Тараздағы інімнің үйіне түгел жиналды. Осыншама зор қайғыны бастан кешкен мен өлімнен қорққанды қойдым. Анам о дүниеде болса, одан неменеге қорқамын? Бір күні мен де кетермін, сонда о жақта кездесерміз деген ой келді.

Ел үйге шексіз ағындай болып кіріп-шығып жатты. Қала тұрғындары басын иіп, көз жасын сүртіп, үндемей кірсе, ауылдықтарды алыстан естіп, дауыстап жоқтағандарынан тануға болатын. Ғасырдан ғасырға келе жатқан ата-бабаларымыз енгізген салт бойынша олар боздап жылап, зарлы жоқтауын айтып, өзінің қайғымызға ортақ екенін білдіріп, көңіл айтып жатты. Дауыстарын естігенде, қақпаның қасына жүгіріп барып, келген ағайындарымды құшақтаған сайын, өксіп жылай бердім. Ауылдың тұрмысы әбден қажып, қартайтып жіберген жақындарым балалық шағымдағыдай басымнан сипап:

-Айналайын, кездескен жеріміз осы болыпты. Жылама, бұл құдайдың бұйрығы. Бәріміз де уақытында сонда боламыз, - деп мені жұбатып жатты.

Мама давала наставления и просила чаще приезжать к брату и его семье, в доме которого они и жили с отцом. В ее голосе были нотки прощания, но я отгоняла от себя любую неприятную мысль.

- Мама, я уеду всего на неделю, совсем скоро вернусь, - сказала я, собираясь домой в Алматы по неотложным делам. Поезд был ночным. Мама легла спать. Бережно обняв, я целовала ее дряблые щеки так, как не целовала прежде никогда – долго и мучительно, где-то в глубине души понимая, что могу больше ее не увидеть, но опять-таки, отгоняя прочь любую пугающую мысль.

- Иди уж. Ни к чему долгое прощание. Приедешь, тогда и поговорим, - устало произнесла она и откинулась на подушки.

Через три дня мамы не стало. Весь аул собрался в доме брата, в Таразе. Это было великое горе, после которого я перестала бояться смерти. Как она может быть страшна, если мама уже там? Когда-нибудь и я уйду туда, к ней.

Люди шли к нам домой бесконечным потоком. Городские подходили к дому молча, кто со слезами, кто, скорбно опустив голову вниз. Тех, кто приехал из аула я узнавала по громкому жоктау*. Они шли навстречу нам с громким плачем и скорбной песней на устах, так, как делали это наши предки в течение многих веков. Заслышав жоктау, я выбегала к воротам, навстречу и, кидаясь в их объятия, горько рыдала. А они, постаревшие, изможденные нелегкой жизнью в ауле, гладили меня по голове, как в далеком детстве, и говорили: «Айналайын! Вот где пришлось нам с тобой свидеться? Не плачь, на все воля Божья. Все там будем».

Арыстан мен Гүлсараны біз күтпеп едік. Осыдан жарты жылдай бұрын Арыстанның миына қан құйылып, инсульт алып, бір аяғы жансызданып, екіншісін әрең сүйретіп жүр деп естідім. Екеуі талай қайғы-қасіретті бастан кешірген еді. Жергілікті бастықтардың балаларының қатысы бар қылмыс үшін ұлкен ұлын айыптап, бар кінәні бір басына тағып, түрмеге отырғызып қояды. Сол жылдары Арыстанның шашы тіпті ағарып кетті. Күндердің бірінде әбден қайғыға батқан Арыстан аулада отын жарып жатқанда, өткір жаңқа ұшып барып, бір көзінен айрылып қалды. Қайта құрылыс жылдары ауыл быт-шыт болған кездің бейнетін қалай тартқандарын тек құдай ғана білер. Ел бас салып қалаға қарай ұмтылды. Арыстан ауылдағы мектепте директордың қызметін атқарып жүріп, қыздарын ұзатты, екі ұлын да үйлендірді. Балаларын жан-жаққа жіберіп, Гүлсара екеуі әкелерінің кең үйінде, кіші ұлының қолында, келін, бала-шағамен тұра берді.

Менің әке-шешем ауылға жиі барып тұрушы еді. Көбінесе біреулердің тойына әлде қайғылы жағдайына ортақ болып. Қарт кісілер бірінің артынан бірі дүниеден озып жатты. Ағайынды Қалмақан ата мен Балмағамбет ата, соңынан момын және іскер Үркен апамыз да қайтыс болды. Сол кезде біз, күйеуім екеуміз тағдырдың айдауымен Германияға кетіп едік. Сондықтан бар болған қайғылы хабар бізге тек телефон арқылы келіп тұрды. Таныс даусты ести салып, қақпаның сыртына жүгіріп шықтым. Арыстан бір қолымен таяққа сүйеніп, екіншісімен әйелінің иығына асылып, жансыз аяғын сүйреп, айғайлап менің анамды жоқтап келе жатыр екен. Шашы аппақ, өзі әбден қартайған. Бір заманда жайнап тұрған көздері сөніп, кең йықтары жантайып, төмен түсіп кеткен. Сол көзінің қарашығын ақ шел қаптаған. Қасында бұрынғыдай сұңғақ бойлы, аялы көздері шерленген Гүлсара. Орамалының астынан ағарған шашы көрінеді. Қолымды жайып екеуін бірдей құшақтаған кезде, көз жасым ытқып ағып түсті. Екеуін бауырыма қысып, қайғыма ерік бердім.

Арыстана с Гүльсарой мы не ждали. Полгода назад у Арыстана случился инсульт, в результате чего у него отнялась полностью нога, другая еле передвигалась. Немало горя пришлось им хлебнуть. Их старшего сына обвинили в преступлении, в котором были замешаны дети местного начальства и, свалив всю вину на него одного, посадили в тюрьму. Арыстан за эти годы поседел, как лунь. Однажды, разделявая во дворе поленья в состоянии большого горя, потерял глаз, куда залетела острая щепка. Одному богу ведомо, как они пережили годы перестройки, когда в ауле все рушилось. Люди потянулись в города. Арыстан продолжал директорствовать в местной школе, выдал замуж дочерей, после женил и двух сыновей. Отправил детей по городам и весям, продолжая жить в большом отцовском доме с Гүльсарой и с семьей младшего сына.

Мои родители часто бывали в ауле, да только все больше по скорбным событиям. Старики уходили один за другим. Ушли братья Калмакан ата и Балмагамбет ата, а следом и тихая, работающая Үркен апа. Я же, волею судьбы оказавшись с мужем в Германии, узнавала все печальные новости по телефону. Заслышав знакомый голос, я выбежала за ворота. Арыстан, опираясь на палку, а другой рукой повиснув на жене, громко пел жоктау, с трудом волоча безжизненную ногу. Он был совершенно седым и очень старым. Его некогда смеющийся взор погас, могучие плечи опустились вниз. Левый зрачок был покрыт сплошным бельмом. Гүльсара шла рядом, все такая же статная, с большими печальными глазами. Из-под платка выбивались седые пряди. Широко раскинув руки, я обняла обоих и слезы из глаз покатились градом. Прижимая их к себе изо всех сил, дала волю своему горю.

-Айналайын, жаным, жыламашы. Өмірдің заңы болған соң не істейсің, - деп кезек-кезек құлағыма сыбырлады. Бір кезде бұрылып, Арыстанды мойнынан тас қылып құшақтап алдым да:

-Аға, ағатай, не істеймін? Айтшы, не істеймін? Енді бұ дүниеде анам жоқ! – деп айғайды салып боздап жылап жібердім. Бәсең, булыққан жылау жүрегін ауыр азапқа салып, бір заманда кең, алып иықтарының солқылдағанын өмірімде бірінші рет сонда көріппін.

Бар пәрменіммен тас қылып құшақтаған кезде менің балалық, жастық шағымнан мәңгілікке айрылғанымды сездім. Сол сәтте біржолата бала кездегі ауылыммен, өзіме қымбатты, мәңгілікке кеткен туыстарыммен, қайтып оралмайтын кезеңмен қош айтысқан едім.

Ал ағам бір жағынан балдаққа таянып, екінші қолымен басымды сипап, көз жасын еш жасырмай:

-Жылама, жаным, жылама, - дей берді.

- Айналайын, жаным, не плачь. Что поделаешь, таков закон жизни, - поочередно шептали они мне и тогда, развернувшись, я обхватила обеими руками Арыстана за шею, и заревела во весь голос:

- Ага*, ага, что мне делать? Что мне делать? Нет больше на свете моей мамы! – почти кричала я сквозь рыдания и, впервые в жизни увидела, как тряслись некогда могучие плечи. Тихий сдвленный плач терзал его сердце.

Я обнимала его настолько крепко, насколько могла, и мне казалось, что в этот миг я прощалась со своим детством, с юностью. Я прощалась окончательно и бесповоротно с тем аулом, в котором прошли мои детские годы, со своим прошлым, со всеми теми, кто был мне близок и дорог, и кого уже никогда не вернуть.

А он одной рукой опирался на палку, другой нежно гладил меня по голове, как в далеком детстве, и тихо твердил сквозь уже не сдерживаемые рыдания:

- Жаным, не плачь, я здесь, с тобой

Примечания:

*Арыстан – лев, казахское имя;

*Лянга- волан, изготовленный из лоскутка козьей или овечьей шкуры с пришитой к нему свинцовой «пуговицей» диаметром около 2 см, предназначенный для одноименной подростковой дворовой игры, распространенной в странах Центральной Азии, игра является наследием кочевых народов;

*Жаным – душа моя, ласковое обращение;

*Ата – дедушка;

*Шал – старик, а также распространенное обращение старых женщин к своим мужьям;

*Келин - сноха, невестка;

*Курак корпе – традиционное казахское одеяло, лицевая сторона которой сшита из разноцветных лоскутков (чаще плюша), наполненное бараньей пушеной шерстью и простеганное. Курак корпе олицетворяет образ Вселенной, космос в миниатюре. Это звездное небо, служившее казахам вселенским покрывалом. Сшивая красочные лоскутки, степные мастерицы чувствовали сакральную связь с верховным божеством Тенгри, соединившим воедино солнце, луну, звезды, раду, дождь, облака и цветы и, сотворившим нашу землю.

*Беспармак – основное мясное блюдо казахской кухни;

*Таракты жалайыры – древний казахский род, вошедший в состав Старшего Жуза;

*Бетпақдала – Голодная степь в Центральном Казахстане;

*Мойынкумы – песчаная пустыня в Южном Казахстане;

*Тенгри – верховное божество в тенгрианстве, доисламском веровании казахов;

*Ашаршылық – Великий голод, устроенный большевиками в Казахстане в 1931-1933 годы;

- *Тогай – лесистая местность в степи, заросли кустарников;
- *Текемет – войлочный ковер. На большую кошму накладываются узоры из цветной шерсти, изготавливается методом валяния;
- *Сырмак – узорчатый войлочный казахский ковер, изготовленный методом мозаики. Цветные узоры накладываются на войлок, простегиваются и прошиваются затем цветным шнуром по контуру узора;
- *Шолпы – украшение для кос в виде подвесок;
- *Токал – младшая жена;
- *Чапан – стеганный мужской халат;
- *Борик – шапка знати, отороченная по кругу мехом;
- *Кереге – решетчатые стены юрты;
- *Кереует – деревянная кровать;
- *Айналайын -У древних тюрков существовал удивительный обряд кружения. У казахов он выражается словом «айналайын» - обойду, окружу тебя. Казахи избегают полного круга, при осмотре чего бы то ни было. Обойти человека - значит принять на себя все его болезни, все чары, которые тяготят над ним. Поэтому самое нежное слово для казаха и самое верное выражение любви заключается в слове «айналайын». В старину часто любящие отцы бегали с поясом на шее вокруг юрты, где лежал больной сын, предлагая себя Небу, взамен больного ребенка. Птицу, попавшуюся в руки, отпускают на волю, не иначе как обведя ее несколько раз вокруг головы. Говоря «айналайын», мы даже не отдаем себе отчета в том, что всякий раз совершаем тенгрианский обряд, обряд истинной и самоотверженной любви, завещанной нам пращурами.
- *Беташар – обряд открывания лица невесты, ее знакомства с новыми родственниками, обязательно сопровождается традиционной песней –жыр и содержит пожелания, наставления и советы невесте, переступившей порог дома жениха;
- *Женге – жена старшего брата, близкого родственника;
- *КазЫ (ударение на последнем слоге) – традиционная колбаса из конины, считается деликатесом;
- *КартА (ударение на последнем слоге) – хорошо промытая, вывернутая наизнанку и отваренная конская толстая кишка, также является деликатесом;
- *Жая – филейная вырезка конской туши, деликатес;
- *Апа – бабушка;
- *Бауырсаки – маленькие, чаще квадратной или ромбовидной формы кусочки дрожжевого теста, обжаренные в растительном масле;
- *Жент– или коспа, национальное праздничное блюдо, особый деликатес, изготавливаемый из молотого жареного пшена с добавлением топленого масла, меда, изюма, орехов;
- *Шельпек – лепешки из дрожжевого теста, обжаренные в растительном масле;
- *Жоктау– песня-плач об умершем;
- *Ага - обращение к старшему по возрасту мужчине.

МАЗМҰНЫ

Қызғалдақ әпке	7-8
Кешкі шәйден кейін жазғы түнде көрген түс	45-46
Мотоцикл	73-74
Апамның сандығы	101-102
Бұрауыш	113-114
Ұмсынай апа	133-134
Шын жүрекпен кешір	157-158
Атын Алпамыс деп қоямын	175-176
Жылама, жаным, жылама	229-230

СОДЕРЖАНИЕ

Кызгалдак апке
Вечернее чаепитие или сон в летнюю ночь
Мотоцикл
Бабушкин сундук
Отвертка
Бабка Умсынай
Прости всем сердцем
Я назову его Алпамысом
Не плачь, жаным, я с тобой